

XVII. ÉVF.

1948.

1. FÜZET.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

NAGY J. BÉLA
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI
KOVALOVSKY MIKLÓS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1948

Ára: 2.— Ft

TARTALOM.

	Lap
Horváth János: Egyetemi hallgatók magyar irodalomtörténeti dolgozatairól	1
Sági István: <i>Mel a sz vagy szörplé?</i>	6
Nemes Zoltán és K. M.: A határozott névelő elhagyása	7
Laczó Viktor: Nyelvi bűnlajstrom	9
Török Sándor: A tökéletes társadalom	11
P. L. és Nagy J. Béla: Éjtszaka.	13

SZÉLJEGYZETEK.

Kálmán Béla: Biztosfű	15
Kálmán Béla és Nagy J. Béla: Borja, cukorja	16
Csapody István: Vakudvar, kisudvar	17
Gébiics: Az összeget utánvételezni kérem!	17
Gébiics: Specifikus fajsúly	18
Vámos István: Hosszú városneveink szokatlan rövidítése	19
P. L. és N. J. B.: Futball — fudbal	19
P. L.: Malomi — malmi	20
P. L.: A szent este délelőtte	20
Mikesy Sándor: Az ágyat őrzi	21

FIGYELŐ.

Nyelvvédelem a kereskedelmi iskolákban	21
--	----

LAPSZEMLE.

Bányászati és Kohászati Lapok — Hírlap — Magyarok — Népszava — Sor-sunk — Szabad Nép	24
--	----

ÜZENETEK.

Négy üzenet (B.T.-nak, S. J.-nak, M. S.-nak és L. K.-nak)	29
---	----

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI.

Olvasóinknak készséggel adunk tanácsot, felvilágosítást minden nyelvhelyességi és helyesírási kérdésben.

Munkatársainknak. Kérjük munkatársainkat, hogy cikkeiket lehetőleg gépiratban juttassák el a szerkesztő címére. A papírnak csak az egyik lapjára írjanak, s hagyjanak két-három ujjnyi lapszél az esetleges szerkesztői megjegyzéseknek.

Olvasóinknak, laptársainknak. Lapszemlénkben szeretnők az 1945 eleje óta megjelent nyelvművelő és nyelvvédő cikkeket lehetőleg hiánytalanul számontartani. Kérjük ezért laptársainkat, a szerzőket és olvasóinkat, szíveskedjenek az ilyen cikkeket tartalmazó lappéldányokat szerkesztőségünknek megküldeni vagy legalább a megjelenés adatait közölni. Hasonló tárgyú önálló kiadványok, valamint nyelvi szempontból figyelemreméltó munkák beküldését ugyancsak kérjük könyvszemle-rovatunk részére.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

XVI. ÉVFOLYAM

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

NAGY J. BÉLA
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL
SZERKESZTETTE
KOVALOVSKY MIKLÓS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1947

TARTALOMJEGYZÉK

A MAGYAROSAN XVI. ÉVFOLYAMÁHOZ.

TANULMÁNYOK, CIKKEK.	Lap
Bárczi Géza: Kételkedők és tagadók	42
Benkő László és Nagy J. Béla: Az elfelejtett h a n e m	81
Fábián Pál: Régi és új nyelvművelés	14
Halász Gyula: Egy és eggy	20
Halász Gyula: Félhárom vagy harmadfél	45
Horváth János: Egyetemi hallgatók magyar irodalomtörténeti dolgozatairól	7, 35, 48
Kovalovszky Miklós: Halász Gyula	33
Nagy J. Béla: Egy meg eggy	21
Nemes Zoltán: Idegen szók az újságok nyelvében	38, 74
Ifj. Ordódy János: Két e gyünk írásbeli megkülönböztetése	16
Ifj. Ordódy János: Meghajt	49
Németh Géza és a szerk.: Hálunk-e vagy alszunk?	47
Péter László: A nyelvművelés értelme	77
Sági István: Színnyei Ferenc	65
Zolnai Gyula: Nyelvszegénységgel jár-e a nyelvtisztaság elve?	1

SZÉLJEGYZETEK.

Bán Jánosné, Nagy J. Béla és Léstyán István: Kürtös vagy kürtös kalács?	54
Bárczi Géza: Rá vonatkozó	26
Batizi László: Egy hirdetés „sajtóhibái”	89
F. P.: Földalatti látogatás	27
F. P.: Mikrofon elé kerül a Carmen	26
F. P.: Vonatkozó rendelet	26
Gébcics: Bonyolódik a lebonyolítás	88
Gröber Aladár: A szülők tegezése és az „öregem”	53
Kálmán Béla: Szivarkánk neve	55
Kálmán Béla: Vakudvar	87
K. M.: A határozott névelő elhagyása ellen	89
Kovalovszky Miklós: A pénzügyőrség nyelve	84
N.: Mélyhűtött	57
Nagy J. Béla: Címek idézése	51
P. L.: Főfigyel	27
P. L.: Főlmerül	57
P. L.: Kimenekít	57
P. L.: Kivégezték, de ma is él	89
Szekeres József: Ebben megegyezünk	56
Szögedi: Kő d (d) és sző r d a	56

LAPSZEMLE.

Haladás — Hírlap — Magyar Nyelv — Magyar Nyelvőr — Népszava — Szabad Szó — Typographia — Új Magyarország — Világ	28, 57, 89
--	------------

FIGYELŐ.

A magyar rádió nyelvművelő tárgyú előadásai 1947-ben	95
A Nyelvművelő Bizottság hírei	31
Magyar Újságírók Nyelvszépítő Csoportja	94
Szócspanlások	30, 60

ÜZENETEK.

Hibaigazítás	64, 96
Üzenetek	32, 62, 95

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága 1931 júniusában kezdte meg működését, a Magyarosan 1932 januárjában indult meg.

A Bizottság elnökei: *Négyesy László (1931—1933) — Színnyei József (1933—1937) — Pintér Jenő (1937—1940) — Színnyei Ferenc (1940—1944) — Pais Dezső (1946—).*

A Magyarosan szerkesztői: *Négyesy László, Nagy J. Béla és Zsirai Miklós (1932—1933) — Színnyei József, Nagy J. Béla és Zsirai Miklós (1933) — Színnyei József és Zsirai Miklós (1934—1937) — Pintér Jenő és Putnok Imre (1937—1940) — Színnyei Ferenc és Putnok Imre (1940—1944) — Nagy J. Béla és Kovalovszky Miklós (1946—).*

TÁRGY- ÉS SZÓMUTATÓ

A MAGYAROSAN XVI. ÉVFOLYAMÁHOZ.

- abbahagyja a munkát (= sztrájkba lép) 40, 76
 ad helytelen használata 72
 Ady-vers 73
 akkori — korabeli 69
 alszik 47
 argentinai magyar nyelv 90
 átállít 59
 az utóbbi — az utolsó 69
 Balassa, Balassi 71
 Balassa József 91
 -ban, -ben helyett -n rag 69
 beigazolást nyer 85
 belül (időre) 85
 bemandó (rádió) 57
 birtokos személyrag használata 72, 73
 birtokviszony összevonása 73
 bizonyos — biztos 49, 69
 bonyolít 88
 borulátás 2
 bosszantóak 59
 botratekercs 29, 54, 55
 címek idézése 51
 címek és megszólítások 53, 62, 90
 convoy (= hajókaraván) 1
 csak 35
 cselekvény — cselekmény 68
 csúcsteljesítmény 3
 csupán 35
 de és *hanem* használata 81
 derülátás 2
 dorongfánk, durungfánk 29, 54
 drukkol (= szurkol) 28
 Dunántúl(on) 70
 e mutató névmás jelzői használata 45
 eb — kutya 47
 egy — egy (a határozatlan névelő és a szám-
 név megkülönböztetése) 16, 20, 21
 egyenlők 59
 egyenlőre — egyelőre 69
 egykorú 69
 ekhó 4
 elfekszik (akta) 25
 elvont főnevek önállósulása 72
 emigráns — kivándorló 41
 éppen 72
 eredetben 85
 értékálló, értéktartó 90
 érzik — érződik 69
 fél-, harmad- stb. 45
 félhárom 45
 felterjeszt 84
 feltételes mód 70
 felvesz (jegyzőkönyvet, tényleírást) 84
 felvonó (= lift) 3
 foganatosít 84
 forint (rövidítései) 32
 főgondját képezi 70
 földalatti (mozgalom) 27
 főlfégyel 27
 fölmerül 57
 fuss vagy fizess! 59
 garázs 2
 gépkocsiszín 2
 gépkocsivezető 3
 hajókaraván 1
 Halász Gyula 33
 hanem 81
 hangsúlyozás (helytelen) 71
 harmadfél 45
 határozott névelő 89
 határozott névelő elhagyása 30
 hál 47
 hív — hű 63
 hivatalos nyelv 24, 58, 84, 91
 híven — hűen, hűn 63, 69
 hű — hív 69
 -i és -s képző 69
 idegen szavak 38, 74
 időugratás 37
 illeszkedés vegyeshangú szavakhoz 71
 inkább 69
 internacionális 3
 ipart űz 59
 iránt 69
 íródik 69
 is helye 37
 játszik — (le)játszódik 69
 Jósika 71
 kanóc — kanót 32
 kapcsán (jegyzőkönyv kapcsán) 85
 kegyelem 6
 kegyelmed, kend 52
 képezi (főgondját, tárgyát, tulajdonát) 70, 84
 kettőspont használata 89
 kezdetleges (= primitív) 5
 kimenekít 57
 kivándorló — emigráns 41
 koalíció-ra szóajánlások 61
 korabeli 69
 Kosztolányi Dezső, a nyelvtisztító 29
 köszöneti formák 58, 59
 közepett(e) 70
 közös nevezőre hoz 71
 kutya — eb 47
 különféle — különböző 49, 69, 96
 kürtös kalács 29, 54

- lag, -leg 45
 lassan — lassanként 69
 lebonyolít 88
 lefektet (a tényleírásban lefektetett vád) 85
 leszerződött 25
 leszögez 72
 levonásba hoz 25
 Lichthof magyar megfelelői 88
 lift 3
 lista magyar megfelelői 76
 maga (megszólitás) 52
 Magyar Írószövetség Nyelvvédő Bizottsága 60
 Magyar Nyelvőr 93
 Magyar Újságírók Nyelvszépítő Csoportja 94
 malaszt 6
 megegyezik vmiben 56
 megejt (vizsgálatot) 85
 meghajt (gépet) 49
 megkeres (hatóságot) 25
 megszólitások és címek 53, 62
 mélyhűtött 57
 mikrofon elé kerül 26
 -n és -ban, -ben rag felcserélése 60
 nagyságod 52
 -nak, -nek rag helyes használata 70
 -nál, -nél 89
 nemzetközi 3
 -nök, -nök rag (feltételes mód) 70
 nyelvérzék 11
 nyelvfejllesztés 9
 nyelvhelyesség 8
 nyelvhelyesség az iskolában 59
 nyelvmelódia 12
 nyelvművelés 14, 42, 77, 92
 nyelvművelés és tanárképzés 92
 nyelv rendeltetése 10
 nyelvszegényítés 1
 nyelvtisztaság (purizmus) 1, 8, 28, 29, 59
 nyelvvédelem 59, 60, 92, 93
 nyer (beigazolást) 85
 nyírő 6
 odanyilatkozik 25
 -ó, -ő végű névszók ragozása 59
 orosz nevek latinbetűs írása 58, 59
 óta 70
 ön (megszólitás) 52
 öregem (megszólitás) 53
 összetétel misztikája 73
 összetételek törtszámnevekkel 45
 ő-zés 56
 pánik 3
 § alapján — § szerint 84
 páros testrészek és ruhadarabok 46
 penzió 3
 pénzügyőrség nyelve 84
 pont, pontban, pontosan (= éppen) 72
 primitív (= kezdetleges) 5
 próbál 45
 programmagyar megfelelői 76
 purizmus és világnézet 59
 rá igekötői és határozói használata 26
 rádió-ra szóajánlások 30, 60
 ragcsere 68
 ragok illeszkedése 71
 ragozott igealakok mint jelzők (úrhatnám
 polgár stb.) 95
 ragozott múlt idejű melléknévi igenév mint
 jelző (az említettem fajta) 95
 reakció-ra szóajánlások 60
 rekord 3
 rendelet — rendelkezés 85
 rikkancs-szórend 35
 rokonértelmű szók 89
 -s és -i képző 69
 séd 6
 sofőr 3
 100 %-os, 100 %-ig 71
 szemben — iránt 69
 szép magyar ejtés 58
 Szinyei Ferenc 65
 szivarkáink neve 55
 szócsere 68
 szórend 35
 szóstatistika 38, 74
 szpiker-iskola 57
 sztrájkba lép 40, 76
 szurkol (= drukkol) 28
 szülők tegezése 53
 Táncsics Mihály, a nyelvművelő 59
 tegezés 53
 televízió-ra szóajánlások 31
 tényleg 49, 69, 96
 -tól, -től (fogva, kezdve) 70
 traktor (= vontató) 62
 túl névutó helyes használata 00
 tulajdonképpen 70
 tulajdonnevek összetételben 73
 tűnik 69
 újságok nyelve 24
 újságokban idegen szavak 38, 74
 utóbbi — utolsó 69
 űz (ipart) 59
 üzembe helyez 59
 vakudvar 87
 valószínűleg — valószínűen 69
 vendégház 3
 világító udvar 88
 visszaható igealakok helytelen használata 69
 vizsgálat keresztülvétele 84
 vonatkozó rendelet 26
 vontató, vontató (= traktor) 62
 y-os nevek 90

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

EGYETEMI HALLGATÓK

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATAIRÓL.

IV.

Tapasztaltuk, mint lehet magukban véve kifogástalan magyar szavakkal és szerkezetekkel balog módon, hibásan s végeredményben magyartalanul élni. Lássuk most már a valódi idegenségeket, az ú. n. nyelvtisztaság sérelmeit.

Az idegen szók használatát már érintettem. Szabályunk ez legyen: meglévő vagy megvolt magyar szó helyett ne használjunk idegent; tartsuk meg a meghonosodott s a mi ajkunkon eredeti jelentés-árnyalatra szert tett idegent. Vagyis tisztítás címén ne csorbítsuk szókészletünket. *Aktuális, karakter, inspiráció, kvalitás, dialógus, fantázia, kompozíció, taktus, poézis, poétikus, piktúra, analitikus* regény, — és sok más, bár régóta használt idegen szó a legtöbb esetben veszteség nélkül pótolható meglévő magyar szóval. Nagyön szeretik a *piktúrát*, festészet helyett, meg a *figurát*, alak helyett, holott ez idegen szavak a mi nyelvhasználatunkban kevésbé komoly jelentésűek, mint magyar megfelelőik, a *figura* meg egyenest komikus árnyalatú. Bánk nem *figura*! Aki ezt nem érzi, az nem tud magyarul! — Igen kirí beszédünkből az újonnan rátukmált jövevényszó: *Zeitgeist, Minderwertigkeitsgefühl*, valakinek az *oeuvre*-je, *övrje*. Merem állítani, hogy még a fogalmat sem tisztázta maga számára az, aki nem kísérelte meg magyarul kifejezni. Nem halunk bele, ha véletlenül egy-két szótaggal hosszabb lesz a magyar, vagy ha az egy idegent két szóval mondjuk meg. Valakinek az *oeuvre*-je helyett bizvást mondhatom, hogy életműve, összes alkotása, összes műve, vagy akár összműve, műegésze. Ami szótagszámot ráfizetek (éppúgy, mint az imént ajánlott birtokszemélyrag esetében), az könnyen megtérül, ha a dolgozat címszavát száz helyett pl. csak hetvenhétszer karatyolom el.

Idegen földrajzi neveket — *Wien, Breslau, Leipzig, Paris* stb. — szintén ne keverjünk a magyar beszédbe, ha van helyettük őseinktől reánk szállt saját elneve-

zésünk: *Bécs, Boroszló, Lipcse, Párizs* (nem *Páris!*). *Wient* éppoly joggal mondom magyar beszélgetésben *Bécsnek*, mint a *Brot*-ot *kenyérnek*. Sőt még tudományos értekezésben is joggal beszélek Pesti Gábor műveinek bécsi, más valakiének lipcei kiadásáról. Csak könyvészeti leírásban vagyok köteles a címlap egész szövegének s abban a nyomtatási hely idegen nevének hű leírására. Viszont természetes, hogy idegen nyelven vagy levélcímezésben nem használom a magyar helynevet. Az idegenek éppen nem oly előzékenyek mi irántunk, hogy maguk közt is a mi magyar földrajzi neveinkkel éljenek. Effajta előzékenység különleges jámbor magyar szokás. Német nyelvű (osztrák) menetrendben is azt látom, hogy Raab-ot, Steinamanger-t ír elébb, s csak zárójelben teszi hozzá a Győr és Szombathely nevet. Ne stréberkedjünk hát mi se másnak, ne kellemkedjünk fölöttébb. — Idegen személynév r a g o z á s á b a n a magyar hangtörvényekhez kell alkalmazkodnunk. Nem *Goethe-t*, hanem *Goethét* a helyes. Végre Attila is idegen eredetű név, s mégsem mondjuk azt, hogy *Attila-t*.

Magyar szóban is lappanghat idegenség, ha szolgálai másolással van lefordítva az idegenből. Felkapott idegenségek: *maradék nélkül* (restlos) — egészen, teljesen stb. helyett; *betart* — megtart, követ helyett; *mindíg nagyobb* — mind (vagy egyre) nagyobb helyett; *igenlés* (Bejahung), pl. „az élet igenlése“ — javallás helyett. Igenleni, megigenleni jó magyar szó ugyan, de azt jelenti, hogy sokallani, megelégeni, tehát éppen ellentétét annak, aminek a jelölésére a németet elszomorító szolgálisággal fordító filozófusaink kényszerítének! *Kortárs* jó főnévnek, melléknévi használata („a kortárs-irodalom“) *egykorú* helyett: vadidegen, német. *Összes*: többesszámmal (az összes katonák) idegen, csak egyes számban álló ú. n. gyűjtőnévnek lehet a jelzője: az összes katonaság, az összes Akadémia (vagyis minden osztálya együtt). Az *Összes Művei* kifejezés azonban állandósult, bár *Minden Műve, Minden Munkája* éppúgy megtenné. *Odaállítani* (dahinstellen) — pl. „azt állítja oda mintaképnek“ — németes; magyarul így van: azt teszi meg mintaképnek, azt állítja elé mintaképül. A helyett, hogy valamely író így vagy úgy jellemzi, tünteti fel, mutatja be, fogja fel, alakítja valamely személyét, most már, evv német szó szolgálai fordításával, mindig azt mondják, hogy *beállítja*. Pedig a magyar *beállít* szó sok esetben jelent (beállít valakit a sorba, betámít,¹ berúg), csak a mondott művészi eljárásokat nem. Német szót tükröz a nagyon felkapott *alátámaszt* is, kiszorítva meg-

¹ Beállít valakit valahová.

támaszt, támogat, megerősít, erősít stb. szavainkat; ő maga legfeljebb annyit jelenthetne, hogy felpoekel. A könyv egy *levelének két lapja* van, nem pedig (német szó nyomán) *oldala*. A könyv valamely helyén nem *áll* ez vagy az, hanem olvasható, ez vagy az van megírva. Német mintára (aufbauen, abbauen stb.) ma már mindent *felépítünk* (cselekvényt, ritmust is), a helyett, hogy megszerkesztenők, — meg *leépítünk*, a helyett, hogy lebontanók, szétszednők, ami arra való. Az *aranyjánosi* jelző akkor jó, ha Arany-szerűt, -jellegűt, Arany természetével, művei tulajdonságaival egyezőt, összemérhetőt, Aranyhoz is illőt akar jelenteni; pl. „igazi aranyjánosi magyarság, szépség, gondolat“. Rossz azonban, németes, ha birtokosjelzőt akar helyettesíteni; pl. „az aranyjánosi epika, az aranyjánosi Toldi, az aranyjánosi verselés“ — Arany epikája, Toldija, verselése helyett. A *le* és *be* igekötő időtlen túltengése is nagyrészt német hatás. Hihetetlen, de igaz, hogy egyetemi hallgató sohasem mondja azt, hogy a tanár előad valamit, hanem azt mondja, hogy *lead*. Holott igazán nem szoktunk úgy lóhátról vagy foghegyről leadogatni valamit a katedráról a padban ülőknek. Újság, folyóirat, helyesen szólva: közöl vagy közlétesz cikket és tanulmányt, nem pedig *leköszöl*. Árat lehetne *leszállítani*, a megrendelést elég csak *szállítani*. Párbeszédet is jobb folytatni, végigfolytatni, mint *lefolytatni*, ha már az egyszerű *beszélgetni, társalogni* nincsen ínnyünkre. A másik igekötő hibás használatára elég legyen példának a már említett *betart* (megtart helyett), s *beígér* (megígér helyett). Idegen ritmust utánzó magyartalanság az *erre fel*. Csudálom, hogy nem szégyellik használni. *Erre*: nem volna elég? Ha már a *darauf hin* kéttagúságát annyira megkivánták, mondják így: erre aztán. Igaz, hogy ez nem másolja a német kifejezés ritmusát oly szolgálilag, mint az *erre fel*.

Se szeri, se száma a *mondattani idegenségek* nek. Sokat még a latinból örököltünk, sok a németből, egy és más a franciából ragadt reánk. Mult idejű melléknévi igenet lehetőleg ne használjunk állítmánynak. „Hőse erényekkel *megáldott*“, „dolgozata gondosan *megírt*“: feszes, rossz. Talán a határozói igenévtől félnek? Arany János rég megmagyarázta, mikor jó az, mikor nem. „Erényekkel van vagy volt megáldva“, „dolgozata gondosan van megírva“: kifogástalan magyarság. Meg van áldva: jelenbeli állapot; meg volt áldva: multbeli; és ha jövődöbeli állapotot képzelek el, akkor a meg lesz áldva is jó. Nem jó azonban ez utóbbi, ha szenvedő alak — megáldatik — helyett mondjuk; pl. egy szertartás leírásában rosszul beszélnek így: „énekés és imádkozás után az új kenyér *meg lesz áldva*“; helyesen így volna: megáldatik, a kenyeret megáldják, megáldja a pap, vagy:

a kenyér megáldása következik. Magyarságom csorbulása nélkül mondhatom hát hallgatóimnak: „remélem, hogy legközelebbi dolgozatuk jobban lesz megírva az eddigieknél“.

Fölösleges és idegenszerű a mutatónév más használata, mikor egyszerű birtokszemélyrag is elintézheti a visszamutatást. „Tárcáinak értékét nemcsak azoknak tárgyi érdekessége adja“: e többszörösen is kifogásolható mondatot így lehet kijavítani: „Tárcái értéke nemcsak tárgyi érdekességükben áll“. Minek körülményeskedjünk mutató névmásos (franciás?) kiemelő szerkezettel ilyen módon: „Főkép stílusa az, ami figyelmet érdemel“, mikor ugyanazt a célt egy szórendi fogással sokkal csinosabban elérhetjük: „Főkép stílusa érdemel figyelmet“. Idegenszerű rámutató formula: „az a mód, ahogyan“; helyes így: „az a mód, amelyen, amellyel, amely szerint“ stb., bár így is elárulja, hogy idegen szólás volt a sugalmazója; nincs is rá semmi szükség. Általában az az a mutató névmásnak a mellékmondatban *aki, amely* felel vissza. Nem jó: „az az iskola, ahol —“, hanem: „amelyben tanult“. — Ne használjunk idegent utánzó, vonatkozó mellékmondatot az egyszerű, jó magyar mellérendelés helyett. Idegen szerkezetek: „Ott ismerte meg Vörösmarty, aki feleségül vette“, „Pesten telepedett le, ahol munkái legnagyobb részét írta“; magyarosak: „Ott ismerte meg Vörösmarty, és feleségül vette“, „Pesten telepedett le, s ott írta munkái javarészét“. Magyar nyelvérzék amaz idegen szerkezeteket így értelmezné: „ott ismerte meg az a Vörösmarty, aki már azelőtt feleségül vette“; „azon a Pesten telepedett le, ahol már azelőtt megírta“ stb. Látni, mily képtelenségeket nyeletnek le velünk ilyen idegenségek ostyájában! „Úgy Péter, mint Pál“ helyett is magyarosabb: „mind Péter, mind Pál“ vagy „Péter is, Pál is“.

*

Azonban ne vessünk is egy kicsit e fárasztó szemle végzetével! Kíirogattam a dolgozatokból (szerzőjük neve nélkül) némely „nyelvtényeket“, s most felolvasok közülök néhányat. Nem „magyartalanságok“ ezek, hanem ú. n. „kocsintások“: felületes, elferdült, suta fogalmazások; mást mondanak, mint amit akarnának: rosszul sülték el, csütörtököt mondtak.

— A Sári néniben egy öreg asszony guggolt a küszöbön. — Elhagyta egyetlen apját. — Szemére megvakult. — Munkái nagy része idegen nyelvű fordítás volt. — Szülei anyai ágon németek voltak. — Voltak némi előzményei, de azok csak a háttérben mozogtak. — Már kis korában magába szívta a klasszicizmus kissé rideg és ódon zamatú lelkületét. — Ilyenforma előzmények közé születik Balassa 1551-ben Zólyomban.

— Jósika érdeme, hogy azt a nagy úrt, mely kiváló lírikusaink folytán a regényírásunk terén támadt, betöltötte. (Arra gondol, hogy kiváló lírikusaink már voltak, a regény „tere“ azonban még üres volt). — A szenvedőkhöz lehajlása kölcsönöz szárnyakat tollának. — Faludi Ferenc és Molnár János apát mérsékelt újítók voltak, nem tartoztak merész utódaik közé. — Végredeletében a megemléített szépszámú rokonság mind a Felvidéken lakik. — A sajtóhibákat a könyv végén találhatjuk meg. — Felhasználja az irodalmi stílus színes eleveiségeit. — Sámson rókái farkukkal ugyan össze voltak kötve, de fejükkal külön voltak. — Érdekes ez a regény, sok hibája van. — Lépten-nyomon találkozunk zárójelbe tett megjegyzéseivel. — A Himfy Szerelmeit emlékezetből írta (értsd: kézirata a tengerbe veszett, s azután írta le újra, amire még emlékezett). — A Himfy Szerelmei megírására a gyönyörű vidék és valószínűleg a szerelem ihlette. — Tolnainál a megőrülés sokszor következtelen, sőt azt éri, aki meg sem érdemli. — A hősnő alakja alkalmas lett volna, hogy kedves részeket mutasson be vele kapcsolatban az író. — Otthon nem nagyon kedvelték, és így az első alkalommal, mikor felnőtt, beállt katonának. — Nem nagyon tehetséges, sőt kissé már öregedő ember. — Jónás három napig tartózkodott a cethal gyomrában. — Közben a francia háború hatása alatt állandóan verselt. — Időközben ugyanis megint kinevezés érte. — Itt-ott a komoly tárgy ellenére helyet enged az egészséges humornak is, pl.: „nevez bennünket Philep (Melanchthon!) oktalan szamaraknak, de erre azt felelem, hogy Philep nemcsak szamar, hanem a szamaraknak nagyanyja“. — Iréne nem történeti személy, csak monda. — Stílusát regény- és drámaíróink részint tudatosan, részint tudatlanul követték. — Egyetlen gyermeke maradt életben, de az is meghalt. — Pázmány eleinte református szülők gyermeke volt. — Már egész fiatal korában észrevette magán, hogy különösen érdeklődik az irodalom iránt. — Nyelvébe szándékosan kever idegen szavakat, hogy velük a groteszk báj képzetait keltse. — Sok szép terve volt még, de azokat egy gutaiütés bevégeztenül hagyta. — Nagybátyja támogatásával megismerkedik Pest mulatóhelyeivel. — E költeményében Megöltem egy pillangót című verse jelenik meg először báb formájában.

No de körülbelül el is mondtam, amit tervbe vettem. Kívánom, hogy javukra váljék. Aki egyik-másik hibáztatásomtól találva érezte magát, gondolkozzék rajta. Akinek nem inge, ne vegye magára.

Horváth János.

Melasz vagy szörplé? (Válasz.)

Arra a kérdésre, hogy a *melasz* magyarításaként hazai jogszabályokban és hivatalos jellegű kereskedelmi könyvekben, iratokban használatos *szörplé* szavunk mikor, hogyan keletkezett, és alkalmas, jó kifejezése-e a jelölt fogalomnak, nyelvi szempontból a következő feleletet adhatjuk.

A *melasz* (ném. *Melasse*, fr. *mélasse*) a mézet jelentő latin *mel* szónak *mellaceum* „must, lé” származékából alakult a román nyelvekben, s elterjedt a germán és a szláv nyelvekben is. Tehát nemzetközi műszó. Mindenütt a cukor mézszerű alját, seprőjét jelenti. A cukorgyártással együtt a XIX. század első felében megismerték a melaszt nálunk is, de sem a nemzetközi neve nem vált rögtön általánossá, sem megfelelő magyar neve nem keletkezett.

Abban a korban tudósaink meg akarták teremteni a tiszta magyar műnyelvet, azért arra törekedtek, hogy lehetőleg minden idegen műszót eredeti magyar szóval fejezzenek ki. Bugát Pál volt ennek a mozgalomnak legbuzgóbb és legnagyobb hatású képviselője. Az ő Természettudományi Szóhalmaz c. munkája (1843) több mint 40.000 magyar műszót foglal magában. Hasonló törekvés volt a németben is. Ezért a Toldy és Vörösnarty szerkesztette német-magyar zsebszótárban (1835 és 1843) a *Melasse* helyett csak *Zuckerhefen* és *Zuckersyrup* található, magyar fordítása ugyanott az elsőnek *cukorsalak*, az utóbbinak *cukorszörp*, *nádmézsörp*. Ez az első kísérlet a *melasz* magyar nyelvű kifejezésére. Maga a német *Melasse* is megvan már Ballagi Mórnak 1847-ben kiadott német-magyar szótárában. Mivel a *melasz* a répaléből ülepedik le, Ballagi szótára *cukorülep*, *nádmézülep* szavakkal próbálja fordítani, de ez a nem éppen szerencsés műszó csak néhány német-magyar szótárban élt úgy 1870-ig, a magyar-német szótáraiba Ballagi sem vette föl. Felváltotta a szerencsésebb képzésű *cukorüledék*. Ez megtalálható mai szótáraink közül is Eckhardt Sándor, valamint Sauvageot magyar-francia szótárában.

A *szörplé* először a Toldy Ferenc szerkesztésében 1858-ban a gimnáziumok és reáliskolák számára kiadott német-magyar tudományos műszótárban jelenik meg mint a német *Melasse* fordítása. Átveszi innen Ballaginak 1862. évi német-magyar, majd az 1867. évi magyar-német szótára. Kollonics László német-magyar hivatali műszótára 1870-ben összegyűjtve felsorolja a *Melasse* addigi magyar fordításait: *cukorszörp*, *szörplé*, *cukorüledék*, *cukorülep*. A Ballagi Mór és György Aladár szerkesztésében, az Akadémia közreműködésével és kiadásában 1887-ben megjelent Kereskedelmi Szótár magyarul is első helyen *melasz*-nak mondja a német *Melasse*-t, s csak azután említi a régi magyarítások közül a *cukorüledék*-et meg a *szörplé*-t. Ez a *szörplé* megvan még Simonyi és Balassa német-magyar (1899) és magyar-német (1902) szótárában is a *cukorszörp*-vel együtt, pedig ez a szótár a nyelvújítás alkotásait nagyon erősen megválogatva vette föl.

Nyelvtani szempontból a *szörplé* kifogástalan alkotás. Előtagja a Bugáttól elvonással a hangutánzó *szörpöl* igéből a latin-

német *szirup* magyarítására alkotott *szörp*, utótagja pedig ősi *lé* szavunk. De az a nagy hibája, hogy nem jelöli félreérthetetlenül azt a tárgyat, amit jelölnie kellene. A melasz nem szörpnek a leve, hanem sűrű folyadék. Hogy a *szörplé* szó nem tapad a melasz fogalmához, az is bizonyítja, hogy Acsády Jenő magyar-német műszaki szótárában (1901) a *szörplé* németül nem *Melasse*, hanem *Syrupwasser*. A Simonyi Zsigmond szerkesztette Középiskolai Műszótár 1906-ban a *szörplé* helyett a *melasz*-t ajánlja. Újabb szótáraink már nem is tartják számon a *szörplé*-t. Kelemen *cukorszörp*-nek mondja, Eckhardt *cukorüledék*-nek, Sauvageot pedig a francia-magyar részben *melasz*-nak. Pávó Elemér műszaki szótárában (1944) csak a *melasz* van meg.

Ezek a szótári adatok azt bizonyítják, hogy a *szörplé* elavulófélben levő szó. Elavulásának valószínű oka bizonytalan, félreérthető jelentése. A helyette terjedő *melasz* mint nemzetközi műszó nyelvünk kára nélkül használható.

Sági István.

A határozott névelő elhagyása.

A Magyarosan legutóbbi számában megint szóba került a határozott névelőnek ok nélküli, helytelen elhagyása (XVI, 86). Nem először és valószínűleg nem is utoljára. Sajnos, ez olyan jelenség, amelyet aligha lehet kiirtani. Csak egy kis sétát kell tennünk Budapest utcáin, cégtáblákon és hirdetésekben léptenyomon a határozott névelő elsikkasztását vagyunk kénytelenek megállapítani.

Az ilyen névelőelhagyásoknak oka többnyire az, hogy a vállalatok, egyesületek, társaságok stb. nevét önmagában — tehát nem mondatban — rendszerint névelő nélkül mondjuk (pl. Magyar Allamvasutak), s ezt a névelő nélküli alakot használják akkor is, ha a vállalat, egyesület stb. neve már nem magában áll, hanem mondatba van beleszőve, vagy jelzője (határozója) van, vagy birtokosjelzővé lett.

Az ilyen, mindennapi útjaimon látott névelőelhagyásoknak javarésze ebbe a csoportba tartozik. Néhány nap alatt ezeket jegyeztem fel: Magyar Parasztszövetség Országos Központja; Magyar Postatakarékpénztár közvetítő hivatala; Képes Krónika szerkesztősége; Szabad Szó fiókkiadóhivatala; MOGÜRT fogaskerek, autó, traktoralkatrész és gépgyára (kötőjelek nélkül!); MNDSz tagjainak hasznos háziipari készítményei; MÁV Hivatalos Menetjegyiroda 16. sz. fiókja; Magyar Általános Hitelbank erzsébetvárosi fiókja; Fővárosi Tejüzem 60. sz. fiókja; Szociáldemokrata Párt XI. ker. szervezete; Székesfővárosi Zenekar hangversenyei a Zeneakadémia nagytermében; Magyar-Román Társaság... díszgyűlést rendez; Divatcsarnok „Ön osztálya“; MAFIRT házhoz viszi a mozit; miniszterelnökség összes osztályaira bejárat a XII. kapun; BSzKRT-nál az egyesülés megtörtént. — Ide sorolható az is, amikor valamely árucikk neve, azt mondhatnám: tulajdonneve mellől marad el a névelő, pl. Marika csokoládé még jobb; Palma gumisarak a régi; Flapper gumifűző más, mint a többi;

Szanyi-cipő fogalom; legszebb ajándék: Chat Noir karácsonyi kazetta. — Egyéb esetek (beiktatva a hiányzó névelőt): (*Az*) ebben az üzletben (vagy *Az itt*) árusított tej zsírtartalma 2,5%; kitűnő házikoszt e házban (*az*) Erzsébet-téri oldalon; Bienenstock Pál (*a*) túloldalon; (*a*) következő műsor, (*a*) mai műsor (egy mozi hirdetésében).

A BSzKRT hirdeteiseiben is gyakran találhatunk ilyenfajta hibát: Megállóhelyek az új útvonalszakaszon: (*a*) Pasaréti-út felé...; (*a*) Dózsa György-tér felé...; (*Az*) első kocsis indul:...; (*az*) utolsó kocsis indul:...; ...a 42-es járatot (*a*) Szarvas esárda-Üllői-út—Nagyvárad-tér útvonalon közlekedtetjük. — Hogy azért néha a hirdetmény szövegezője is érzi a helyes névelőhasználatot, mutatja az, hogy ugyanennek a hirdetésnek későbbi szövege így szól: *A* Könyves Kálmán-körút—Üllői-út sarkán lévő megállóhelyet megszüntetjük. — Dícséretére legyen mondva a BSzKRT-nak, egyetlen olyan hirdetését sem láttam, amelyben az aláírás csak *Igazgatóság* lett volna; mindenütt ott van a névelő is: *Az igazgatóság*. De a kocsiszínbe menő kocsikon a kocsiszínbe menés feltüntetése már helytelen, mert hiányzik a névelő, pl. Kelenföldi kocsiszínbe, holott Kelenföldön csak egy kocsiszín van, nem több, pedig a névelő nélküli alakból erre lehet következtetni. Láttam azonban helyes szövegezést is: Az első és utolsó kocsik indulása:...

A sok gáncsolás után az igazsághoz híven el kell ismernünk, hogy aránylag ritkán ugyan, de mégis lehet névelőt is látni vállalatok, társulatok stb. neve előtt: *Az* Angol-Magyar Társaság angol nyelvtanfolyamai; *A* Fővárosi Népművelési Központ állandó képzőművészeti kiállításai; *Az* Árumintavásári és Kiállítási Központ hirdeteisei; *A* Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank Alkalmazottai Nyugdíjintézetének bérháza. — Helyes megoldást láttam az egyik pénzügyi fióknál; a címet két részre tagolta: Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület, alatta pedig új sorban birtokos személyrag nélkül: Bajcsy-Zsilinszky-úti fiókpénztár.

Befejezésül még egy névelőelhagyást kell szóvá tennem. Most olvasom Werfelnek *Musa Dagh negyven napja* című művét. A címből ítélve, a Musa Daghot élőlénynek, embernek tartottam, de mindjárt a regény első lapjain kitűnt, hogy nem ember, hanem hegység. A könyv címe tehát helyesen ez lenne: *A Musa Dagh negyven napja*. Ugyanígy a regényben sehol sem használt a fordító névelőt az *Ittihad* nevű szövetség vagy egyesülés neve előtt, s e miatt az *Ittihadot* is személynek gondolja az ember, amíg más utalásokból ki nem találja, hogy valami politikai célú társaságot jelent. Ezek a névelőelhagyások, minthogy irodalmi műben fordulnak elő, sokkal súlyosabban esnek latba, mint az előbb említettek. (A fordításnak egyéb, nem egyszer igen erősen kifogásolható hibái közül most csak ezt említem.)

Nemes Zoltán.

Ide tartozik az iskolák nevének kérdése is. Középközpontjainkól — Budapestet és a nagyobb városokat kivéve — iskolafajonként rendszerint csak egy-egy működik ugyanazon a helyen. Ha mégis

több van belőlük, az államosítás előtt többnyire fenntartójuk megjelölésével különböztetjük meg őket (pl. állami városi, kegyesrendi, ref. stb.). Most azonban, amikor — ismét Budapestet és egykét engedélyezett kivételt nem számítva — mindenütt csak állami iskolákat találunk, névadójukkal, sorszámozással vagy közelebbi helymegjelöléssel (utca, tér stb.) tehetünk köztük különbséget (Szegedi áll. Baross-Gimnázium, Debreceni II. számú áll. kereskedelmi középiskola, Kispesti Vécsey-utcai áll. általános iskola).

Az iskolák címeiként valóban megszoktuk ezeket a névelőtlen megnevezéseket, amelyeknek előnyük, hogy a helynévvel kezdődnek (bár látunk ilyen megnevezést is: Állami Pedagógiai Főiskola, Budapest), s ez könnyebb áttekinthetőséget ad pl. egy betűrendes felsorolásnak. (Éppen a több hasonló intézmény közt való megkülönböztetés szükségére tenné azonban indokoltá a határozott névelő egyénítő hatszónát az ilyen esetekben. Pl. A kispesti Vécsey-utcai áll. általános iskola, A kispesti Petőfi-utcai áll. általános iskola stb. Ez azonban nehézkesnek látszik, és aligha honosodik meg.) Ha azonban az iskola igazgatójáról vagy igazgatóságáról stb. beszélünk, vagyis az iskola neve birtokosjelzői szerkezetbe kerül, akkor nem hagyható el a határozott névelő. Egy tucatnyi ezévi iskolai évkönyv borítékján helyes alakban láttam a nyomtatott címet: A .....-i áll. kereskedelmi középiskola... Sajnos, gyakran látom minisztériumi kiadmányokon az ilyen hiányos címzést: Állami keresk. leányközépiskola Igazgatósága, Győr. A Kereskedelmi Szakoktatási Főigazgatóság nyomtatott levélborítékjain helyes a címzés: A kereskedelmi középiskola (szakiskola, tanonciskola) Igazgatójának, ... Némely iskolának van ú. n. igazgatósági bélyegzője is. Ennek szövege a helynévvel kezdődő névalak megszokottsága miatt vagy a lehető rövidség kedvéért többnyire névelőtlen. Ezért ma már úgy vagyunk, hogy szemünk megakad pl. az ilyen helyes szövegezésű bélyegzőnyomaton: Az ózdi áll. keresk. középisk. Igazgatósága, mert ez a szokatlan. Ugyanennek az iskolának körbélyegzőjén azonban a helynév hátravetése folytán névelőtlennek csonkul a felirat: Állami kereskedelmi középiskola Igazgatósága, Ózd.

Úgy hisszük, nem árt erre a szempontra felhívni a figyelmet, most, amikor ezernyi államosított iskola készített új táblát, nyomtatott levélpapírt s lendíti megrendelésével a bélyegzőkészítő ipart.

K. M.

Nyelvi bűnlajstrom.

Akinek módjában van, hogy összehasonlítsa az ötven-hatvan évvel ezelőtt divatos magyarságot a maival, meg kell állapítania, hogy a könyvek, különösen pedig a hírlapok elismerésre méltó haladásról tanúskodnak. A Magyarosan tizenhat évfolyamában megjelent cikkek sora sem volt egészen falra hányt borsó. Csak az öregebb írók és a könyvek nem mutatnak elegendő tanulmányosságot. A fiatal írók kivált a többször felülvizsgált hírlapokban sokszor nemcsak kifogástalan, hanem valósággal gyönyörködtető cikkeket közölnek, sajnos, nem mindig névaláírással. Olvasható

néha olyan színi bírálata, amely szebb a megbírált darabnál. Az idősebb írók általában majdnem megtéríthetetlenek. A nevesek tekintélyük latbavetésével ragaszkodnak megrögzött hibáikhoz.

Papírkímélés végett idézések nélkül közlök egy hibajegyzéket, amelyet egy-két heti olvasás után az írás ellen elkövetett kisebb-nagyobb bűnökből állítottam össze, annak bizonyosságául, hogy azok a bűnök „még mindig“ (vagyis noch immer, magyarul: még most is) megtalálhatók.

Tessék ezt hangosan olvasni: a mechanizmus s anyag fölé (és anyag fölé); sok hiány van s sötétség (és sötétség); bizalmatlankodik s süllyed (és süllyed). A hangzásra nem ügyelő felületességből ilyen kellemetlen és nehézkes mássalhangzótorlódás ered.

A névelővel állandó a baj: ahol kellene, nem teszik ki; ahol nem kell, használják. Íme: Csengő rossz. *Kéretik* erősen kolompolni. (*A csengő... Tessék...*) *A* törvényeink szerint...; a vagyoni függetlensége megengedi...; csupa felesleges névelő a birtokszó előtt. Néha lehet is használni, el is lehet hagyni a névelőt, de ezzel igen finom árnyalatot fejezünk ki: „A beteget az OTI-kórházba vitték. A beteget OTI-kórházba vitték.“ Az elsőt akkor mondjuk, ha az OTI-nak csak egy kórháza van a városban. A másodikat akkor, ha más kórházak is vannak, és az OTI-nak több is van.

Írásban már nem nagyon, de szóval annál inkább vétenek a *tessék* igealakokkal, mert nem érzik, hogy a *tetszik* ige szerkezete ilyen: *tetszik valami valakinek*. Ennélfogva így kell mondani: *Tessék* (neked, önnek, nektek, önöknek) helyet foglalni (nem: *tes-senek*). *Legyen szabad* (nem: *szabadjon*) erre is figyelmeztetni mindenkit.

Tanuljunk meg azt is, hogy az *összes* csak többesszámmal, a *minden* csak egyszámmal jár, kivéve a régi latinosságként megmaradt *mindenszentek*-et. Tehát: az összes emberek, minden ember; az összes miniszterek, minden miniszter. De a világért se csonkítsunk: *összminisztérium!*

Amiből a magyarnak egy pár van, azt egynek számítja; s ha abból csak egyről beszél, azt félnek mondja. Van tehát: *szeme, füle, keze, karja, lába, cipője, harisnyája, kesztyűje; félszeme, félfüle, félkesztyűje* stb. Egy nőnek a *kezét* csókoljuk, többnek is csak így köszönünk: *kezüket* csókolom (nem *kezeiket*).

Sok zavart okoz a több birtokos, egy-egy birtok esete is. Íme egy rövid hír, és csupa hiba: Elhelyeztek tizenkét festetlen, koporsóalakú ládát, *amelyben* a kivégzettek *holtteste*i voltak. Helyesen: Elhelyeztek ... ládát, *abban* volt a kivégzettek *holtteste* (mert mindegyiknek csak egy holtteste van). A *fedeleket* rászegezték a ládákra. Helyesen: A *fedele*t rászegezték a ládákra (mert mindegyiknek csak egy fedele volt).

Ha egy főnévnek több jelzője van, azokat úgy kell rendbe szedni, hogy félreértés ne lehessen. „A szerencsétlen, mostoha körülmények között élő gyermekek“ értelme más, mint ha ezt mondom: „a mostoha körülmények között élő szerencsétlen gyermekek“. Az előbbi elrendezés szerint a *szerencsétlen* a körülmények jelzője, legalább úgy is lehet érteni. A határozóval alakult, tehát hosszabb jelző általában megelőzi a rövidebbet. „A fiatal, fukar-

ságáról ismert politikus“ helyett inkább írjuk azt, hogy „a fukarságáról ismert fiatal politikus“.

Van író, aki irtja az *ikes igék* külön ragozását. Szenvedélyeiden *uralkodj* (e helyett: *uralkodjál*). *Óvakodj* az erőszaktól. Ha nincs szerencséd, azért ne *alacsonyodj* le. Az *ikes igék* külön ragozása változatosabbá teszi a magyar nyelvet, s bár kiveszöben van, üldöznünk azért nem kell.

A birtokos *-nak, -nek* ragot néha okosabb kitenni; különösen ha a birtokosjelző messze esik a birtokszótól: A bíró elveszett, sokat keresett s végül az ágy alatt megtalált kalapja. Világosabb a szerkezet így: A bírónak... Miért kell az értelmet oly sokáig függőben hagyni?

Napról-napra beleütközünk ezekbe a hibákba; *nap nap után* élénk tálalják őket, mint a tej színén úszó legyeket; *mindennap* tiltakozni kellene ellenük (csak nem nap mint nap, Tag für Tag), de már *szinte* belefáradunk. S legszebb az, ha mi *szintén* beléjük esünk!

Laczo Viktor.

A tökéletes társadalom.

A tökéletes társadalom itt ragyog, szikrázik előttem, a napilapok apróhirdetéseiben. Az elégedett, boldog és tökéletes emberek társadalma.

Főként a levelezés és házasság rovatát kell átnézni, hogy az ember bizonyíthassa magának: az a társadalom, melyben élni szerencsém van, megközelít egy bizonyos utópikus ideált, vagy magyarabban: nagyon közel áll egy kívánatos eszményi tökéletes-séghez. Milyen jó is nekem! Nagyjából ezek között a remek emberek között születtem és nőttem fel, akik az apróhirdetésekből szerepelnek. Mert hiszen ez a rovat ilyen lehetett 1900 körül, ilyen volt a nagy háború előtt és alatt, ilyen a második világháború alatt szintén, s csekély szünet után így indul most és virágba borul lassanként. Persze egyes korszakok adnak ebbe is bizonyos hangulati mellézköngéket, így a férjhezmenésre ajánlkozó „kimondottan csinos úrilány“ 1936-ban esetleg nemcsak több nyelvet beszél, hanem azonkívül „kvótán is van“; ez a hozománya.¹ A fogalmak tartalma itt-ott változott, egyébként azonban minden változatlanul ment tovább. A fiatalember, aki moziba járó pajtást keres, többnyire „jellemes, jó modorú, átlagon felüli intelligenciával rendelkező“ s a „kulturált, fess úrilány“ „kifogástalan úrral“ szeretne megismerkedni. Mivel egészen bizonyosan számtalan jelentkező akad, könnyen kiszámítható, hogy a kifogástalan urak meglehetősen fölös számban szaladgálnak a városban. Legfeljebb azt furcsállom, hogy oly ritkán találkozom velük. Az apróhirdetések tanúsága szerint számuk hihetetlenül nagy, s mégis akár szűkebb, akár tágabb baráti és ismeretségi körömet vizsgálgom, nem

¹ Így szokták mondani a háború előtt azt, hogy valaki bejutott az Egyesült Államok bevándorlási hatóságai által az egyes országok polgárai részére évenként engedélyezett szűk zárt számba (kvóta). — A szerk.

találkozom velük. Ez talán azért van, hogy messziről elkerülnek, mint nem közējük valót, mert hiszen én magam „kimondottan” nem vagyok kifogástalan úriember.

Úgy valahogy lesz ez, hogy a kifogástalan úriemberek nagy sokasága valami népes és mégis oly előkelően zárkózott, hogy ne mondjam exkluzív közösségben él, tőlem távol, „abszolút úrinőkkel”, „kifejezetten szép és független hölgyekkel”, „kimondottan csinos” lányokkal és más boldogokkal, akik mind „elegánsak”, „fessek”, „intelligensek”, „tőkével rendelkezők”, „pozicionáltak” és egymás között „perfektül” beszélnek, hogy én ne értsem.

Ó apróhirdetés, elégedett és gátlás nélkül élő embereknek szabad közössége, akik minden ostoba álszemérmetség nélkül nyíltan vallják magukat „tökéletes gentleman”-nek, „szépnek mondott úrilány”-nak! Ó „vidéki földbirtokos”, aki „magas” vagy s „nagy kultúrájú”, ó „úrilány”, aki nemcsak „olvasott” vagy, hanem „házas és nagyon csinos” is, ó „harmincas magánhivatalnok”, aki szemrebbenés nélkül kéred „hiperkulturált úrilányok érdeknélküli ajánlatát”, de irigyellek benneteket! Közöttetek csak alsóbbrendű személy a „jó megjelenésű” s a „csinosnak mondanak” meg az „elismerten tehetséges”, szegény kis „jó érzésű”-ről nem is beszélve.

Csak állok melán és irigykedve... Én ebből mind kimaradtam. Itt zajlik körülöttem a tökéletesek társadalma, és nekem folyton be kell érnem a pímaszokkal, a rosszul öltözködőkkel, a csibészekkel és csunyákkal.

S milyen kellemesen lagnak például ezek, párhuzamosan hirdetik lakóhelyeiket is, s az tiszta, csöndes, meghitt, féregmentes. Minden „fillérekebe” kerül és ragyogó, s csak állok árván, nem vagyok csinos, se „kimondottan” intelligens, se komplett, se összkomfortos, se alig használt, se perfekt, se csöndes, még csak forgalmas helyen sem vagyok, tőkével nem rendelkezem. Minek él az ilyen?

Itt bonyolódik előttem a boldogok élete... Milyen szépen tudnak erősíteni: a magas intelligenciájú; kivételes intellektusú és lélekben gazdag; az elegáns hölgy „kimondottan” az. Az úriember valóban, sőt „kifejezetten” úriember, és a kultúrlény, ó, a drága kultúrlény, ő egyenesen „abszolút”. És mennyi, mennyi „disztíngvált”!

Azért imitt-amott némelyiket rajtacsípem — a kívülmaradtak káröröme! — rajtacsípem, hogy azt mondja, fokozni óhajtvá értékeit: „intelligensebb hölgy” meg: „jobb úriember”. Eltéveszti a dolgot. Nyelvünk finomságai szerint az *intelligensebb* kevésbé intelligenset jelent, s a jobb ember rosszabb, mint a jó. Na de hiszen... Ezt csakugyan a kiszorultak rosszmájúsága mondatja velem. Voltaképpen ha már komolyan beszélünk erről, végtére is boldog vagyok, és boldogok lehetünk mindnyájan. Az ember vesz hatvan fillérért egy vasárnapi lapot, végigfutja, és meggyőződik arról, hogy ime: tökéletes társadalomban élek, oly társadalomban, amelyben nagyjában minden *perfekt* és *abszolút*.

Török Sándor.

Éjtszaka.

Gombocz—Melich Magyar Etymologiai Szótára és Horger Antalnak Magyar Szavak Története c. könyve elfogadható okát adja az *éjtszaka* szavunkban értelmetlenné látszó *t* jelentésének, s az Akadémia helyesírása ma is ezt az írásmódot tartja helyesnek.

A gyakorlati életben mégis azt látjuk, hogy az átlagos írásmódból, az újságok, folyóiratok, könyvek nyelvéből az *éjtszaka t*-je kiszorul, s helyette a közkeletűbb *éjszaka* fordul elő nagyobb számban. Nem egészen pontos szóstatistikai vizsgálatom a most megjelenő napilapok, folyóiratok alapján nagyjából 10:1 arányt észlelt az *éjszaka* javára.

Nyilván fölvetődik az a kérdés, hogy érdemes-e a hagyomány nevében ragaszkodni egy *t* betűhöz (egyébként sajátos ősi örökségünkhöz) a nyelvfejlődés, a közhasználat ellenében. Magam, bár ragaszkodom a magyarság sajátos hagyományaihoz, ebben az esetben mégis úgy látom, hogy föl kell áldoznunk a hagyományt a haladás kedvéért. Meddő lenne ugyanis a küzdelem az *éjszaka* ellen, annyira szokásos és természetes már. Csak kapásból idézek néhány példát: Kosztolányi az *Idegen költők* c. műfordítás-kötetében kb. hat-hét címben következetesen *éjszaká-t* ír (l. a tartalomjegyzéket); Németh László *Iszony* c. regényének befejező közleményében szintén több esetben (Válasz, 1947 december); most jelent meg Krúdy Gyula könyve: *Ady Endre éjszakái*; nemrég óriási villanybetűkkel hirdette egyik pesti mozink a *Londoni éjszaka* című filmet s. i. t.

Annál érdekesebb ez az íráshasználat, mert még a köznyelven beszélők is (hacsak nem olvasnak valamit) *éccaká-t* mondanak, nem *éjszaká-t*. Ezért gondolom talán kiegészítő megoldásként, hogy egyeztessük itt is jobban az írást a kiejtéssel, és írassunk *étszaká-t* vagy *éccaká-t*. Ezzel is régi hagyományt, Bornemisziáké, Pázmányék hagyományát elevenítenénk föl.

P. L.

*

Nem egyszer szóba került már ez a helyesírási és helyes kiejtési kérdés, régebben is, újabban is, pl. a Magyar Nyelvőrben (XXVII, 451), a Magyar Nyelvben (XX, 44; XXVIII, 62; XXXIII, 117), de a Magyarosanban is (VII, 47, 48; XII, 31). Akik felvilágosítást kérve meg-megpendítették, rendszerint úgy szóltak hozzá, hogy nem ismerték a már megjelent idevágó gyakorlatias magyarázatokat, nem is szólva azokról az inkább elméleti fejtegetésekről, amelyekben nyelvészek pusztán szófejtő céllal tárgyalják a szónak eredetét. Most még egyszer összefoglaljuk itt a szükséges, de nem mindenki előtt ismeretes főbb gyakorlati tudnivalókat.

Az *éjtszaka* írásmód csakugyan nem célszerű, mert bármily helyes és bármennyire megokolható nyelvészeti szempontból, mégis olyan szóelemző írás, amelynek megértése nyelvtörténeti ismereteket kíván. Minthogy pedig a közönségnek nincsenek ilyen ismeretei, ez az írásmód egy fél évszázad alatt sem tudott meggyökeresedni és népszerűvé válni. Nem is csoda. Eleinte maguk a nyelvészek sem tudták, mit kezdjenek ennek a szónak őseinktől

örökölt helyesírásában a *t*-vel, s akinek nyelvtudományi képzettsége nincs, ma sem érti, mit keres az a *t* a két, világosan kiérezhető szó, az *éj* és a *szaka* között. Ezért a nyelvészeti folyóiratok szerkesztői újra meg újra magyarázgatni kénytelenek a kérdést felfelvető olvasóknak, hogy ez a *t* nem valami fölösleges szóelem, mint az avatatlanok gondolják, hanem megvan a története és a jogosultsága.

A nyomdai helyesírás az Akadémiával ellentétben az *éjszaka* írásmódot fogadta el, és bizonyára ez az oka annak, hogy nyomtatásban a szónak csaknem mindig ezzel az alakjával találkozunk, hiszen a helyesírást a legtöbb író rábízta a nyomdára, mert a nyomdának hivatásánál fogva tudnia kell a helyesírást. Pedig Simonyi Zsigmond határozottan hibásnak mondja ezt az *éjszaka* írásmódot nemcsak a Nyelvőrnek előbb említett helyén, hanem később is, 1903-ban, az akkori iskolai helyesírás szabályainak 9. §-ában s a hozzája fűzött magyarázatban is (Az új helyesírás... szövege és magyarázata, 2. kiad. 40. l. Nyelvészeti Füzetek 5.). Emitt így szól róla: „A helyes *éjszaka* helyett a hibás *éjszaka* alakot a nyelvészek hozták divatba. A *t* hangot nem tudták megmagyarázni s azért egyszerűen elhagyták, mert hisz *éj-szaka* = a napnak *éjjeli szaka*...”

Ha pusztán gyakorlati szempontból nézzük a dolgot, az *éjszaka* írásmódot azért nem tarthatjuk célszerűnek, mert ellenkezik a szónak közkeletű kiejtésével. Akiknek a kiejtése *t*. i. nem az íráshoz és a nyomtatáshoz igazodik, azok ezt a szót országsszerte *c*-vel mondják ki, mégpedig általában hosszú *c*-vel, ennél fogva a szónak helyesírásunkban irányadó művelt köznyelvi kiejtését is így kell megállapítanunk: *éccaka*. A magyar „nép” sehol, egyetlenegy vidéken sem mondja *jsz*-szel: *éjszaka*. Ez a kiejtés csak a könyvekből, újságokból kapott lábra az „írástudók” között. A nyelvészek újabban többször hangsúlyozták, hogy az *éccaka* a természetes, magyaros kiejtés, nem az *éjszaka*. Simonyi mesterkéltnek és nevetégesnek bélyegezte az ilyen kiejtést: *jó éjszakát*, Tolnai Vilmos pedig azt írta, hogy „aki *jó éjszakát* mond, tudákoskodik” (Magyar Nyelv XX, 44). De ha ilyen erős kifejezésekkel nem akarjuk is elítélni ezt kiejtést, annyi bizonyos, hogy a finomkodás mellékíze érzik rajta. Márpedig minek segítsük elő a helyesírással azt, hogy kiejtésünkben ilyen megoszlás is legyen: falun *éccaka*, városban — előkelőbben és választékosabban — *éjszaka*?

Ami az ajánlott, szintén régies *étszaka* írásmódot illeti, ez jó volna annyiban, hogy megfelelné az *éccaka* kiejtésnek. A hosszú *c* hangot *tsz* betűcsoport jelölné benne, mint az effélékben: *metszet*, *tetszik*, *látszik*, *hallatszik*, *vetsz*, *látsz* stb., mert ezeket is így mondjuk ki: *meccet*, *teccik*, *láccik*, *hallaccik*, *vecc*, *lácc*. Szóelemzés dolgában is kifogástalan volna az *étszaka* írásmód, mégsem célszerű, mert még több nyelvtörténeti ismeret kellene megértéséhez, mint az *éjtszaka* írásformáéhoz. A *t* szerepén kívül tudni kellene még azt is, hogy az *éj* szónak *é* volt a régi alakja (ez rejlik az *észak*-ban is), s ez őrződött meg az *étszaká*-ban is. Ennek tudása nélkül az átlagos nyelvérzék megint nem elemezhetné a szót úgy, ahogyan kell (*é-t-szaka*), hanem az *étlap*, *étterem*, *étvágy* mintájára inkább az

ét szót érezné benne elötagnak, s akkor megint nem értené az egészet, tehát ez az *étszaka* írásmód sem ajánlatos.

Mindezt fontolóra véve úgy látom, nincs a kérdésnek más célszerű megoldása, csak az, amit már öt évvel ezelőtt javasoltam, hogy t. i. írjuk ezt a szót a közkeletű kiejtés szerint így: *éccaka* (Msn. XII, 31). Akkor mindenki egyformán c-vel és jól fogja kimondani, s aki nem nyelvész, annak nem kell megtanulnia, miféle elemekből alakult a szó. Az *éccaka* éppoly elhomályosult összetétel, mint az *észak* vagy az *orca*, az ilyen szavakat pedig a kiejtés szerint kell írni, mert nyelvérzékünk már nem tudja elemeikre bontani őket.

Nagy J. Béla.

SZÉLJEGYZETEK.

B i z t o s t ű.

Ez a szerény kis házieszköz megtalálható minden falusi és városi háztartásban már évtizedek óta. Ismeri és használja a család apraja-nagyja. Mégis szinte mostohagyerek, mert még rendes neve nincs. Hosszas vajúadás után most kezd a címszóban jelzett neve általánossá válni, noha nem ez a legszebb, legtalálób, de mindenesetre jobb, mint a nemrégén még egészen általános *ziherhájc-tű*. Fussunk végig e szó megmagyarosodásának történetén. Nem tudom, hogy az eszköz mikor terjedt el Magyarországon, de azt hiszem, legalább százestendős múltra tekinthet vissza.

A német *Sicherheitsnadel* magyar fordítása Simonyi és Balassa szótárában *kapcsos tű*, *biztosító tű*, Ballagiéban pedig *dajkatű*. Krausz Sámuel cselédjétől a *csukott tű* elnevezést halotta (Nyr. XXVIII, 510), Berczik Árpád pedig egy inástól a *dajkatű* nevet (Nyr. XXXI, 399). Hrabéczy Sándor panaszkodik, hogy mikor Debreccenben *biztonsági tű*-t keresett, azt felelték a kereskedésben, hogy nem tartják, nem keresik, mikor azonban *Sicherheits-tű*-t kért, rögtön megkapta (Msn. I, 51). Gyalóky Jenő szerint Biharban *dajkatű* az eszköz neve (Msn. I, 68). Zolnai Gyula mint nagyon találó elnevezést a *csukótű*-t ajánlja (Msn. I, 100). A Msn. Lapszemle rovatában találjuk Bakos József egy cikkének ismertetését és idézetet belőle (XII, 51). Ebben Bakos felhasználja Martoson (Komárom vm.) feljegyzett *lakattű* adatomat, és érzékelteti, mennyivel jobb ez a közvetlen szemléleten alapuló nényelvi adat, mint a németből szolgai módon fordított *biztonságtű* (így!).

Az újabb nagy szótárak közül Kelemen (3. kiadás) a *Sicherheitsnadel*-t így fordítja: *kapcsolótű*, *kapcsostű*, *biztosítótű*. Sauvageot szerint az *épingle de sûreté* *biztosítű*, *kapcsostű*, de a magyarfrancia részben *biztosító tű* van. Pávó Elemér műszaki szótárában a *ziherhejc-tű* *biztosítű*, *dajkatű*, Pintér Nyelvvédő könyvének 4. kiadásában pedig *biztosítótű*, *csukótű*.

Látjuk, hogy a feljegyzésekben és szótározásokban a legnagyobb bizonytalanság uralkodik. Az ember azt hinné, mintha az

eszközt még ma is leginkább német névén *ziherháje*- vagy *ziherhejc-tű*-nek ismernék. Fogságom alatt — amikor nagy jelentősége volt ennek a kis eszköznek — az ország minden részéből származó katonák szinte kivétel nélkül a *biztostű* elnevezést használták, tehát szerintem ma ez a legelterjedtebb alak. Nem mondhatom, hogy a legszerencsésebb, hiszen a Zolnai ajánlotta *csukótű* és a martosi *lakattű* sokkal eredetibb, elevenebb és jobb hangzású elnevezés; de a *biztonsági tű*-nél még ez is jobb. Feltűnő, hogy ezt a szerintem leginkább használatos formát csak Sauvageot és Pávo szótárában találjuk meg.

Kálmán Béla.

Borja, cukorja.

Egyre gyakrabban lehet hallani a címben jelzett alakokat. Néhány évvel ezelőtt hallottam egy nagyobb vidéki városunk polgármesterének beszédében a következőket: „...akkor odafutottak katonáink a drótakadályokhoz, kezet nyújtottak a tegnapi még ellenséges katonáknak. Soknak még volt *borja*, pálinkája, cigarettája, azzal megkínálták az akadályon túl levő bajtársakat...“ Ekkor egyik szomszédomnak megemlítettem, hogy a tehénnek inkább lehet *borja*, mint a katonának. Annak talán *bora* volt a kulacsában. Legnagyobb meglepetésemre szomszédom erre azt felelte, hogy a tehénnek *borjúja* van. Így hát egy ú. n. művelt embernek kellett elmagyaráznom, hogy *borjúja* csak a bakának lehet, s hogy a *bor* szónak birtokos személyranggal ellátott alakja *bora*, a *borjú*-é (a tehén fiáé) *borja*, a 'borjúbőrből készült háti-bőrönd' értelmű *borjú*-é pedig *borjúja*. Ez utóbbi olyan szópár, mint a *darvak* (darumadarak) és a *daruk* (emelődaruk). A szó ugyanis eredeti jelentésében megtartotta hangtörvények szerinti ragozását, az átvitt, másodlagos jelentés pedig a hasonlóság alapján keletkezett (analógiás) ragozást követi.

Lépten-nyomon halljuk a *cukor* szó helytelen ragozását is. *Cukrot* és *cukra* helyett gyakran mondanak ilyen alakokat: *cukort*, *cukorja*. Bár a természetes nyelvfejlődésben nagy szerepet játszanak a hasonlóságon alapuló változások, mai nyelvhasználatunkban még bántóan és néha nevetségesen vagy értelemzavaróan hatnak az ilyen *borja*, *cukorja*-féle alakok.

Kálmán Béla.

Énvelem is megesett, hogy valaki így szólt hozzám egy vacsorán, amikor észrevette, hogy üres a poharam: „Magának nincsen *borja*.“ De sietek hozzátenni, hogy az illető nem magyar anyanyelvű volt, és hibásan beszélt magyarul. Ady azonban így énekelt: Fússon, akinek nincs *bora* (A fekete zongora).

Borja csak tehénnek vagy más efféle állatnak lehet; már a borjas tehén gazdájának sem *borja* van, hanem *borjúja*. Margalits Ede gyűjteményében két közmondás is emlegeti a mester *borjúját* (79, 80): Átesett rajta, mint mester a *borjúján*. Szélrül van, mint a mester *borjúja*. (a magyarázat szerint azt jelenti, hogy jobban

vigyáznak rá). Hasonló különbséget teszünk ezek között: a juhnak *gyapja* van, a juhnyáj gazdájának pedig eladó *gyapjúja*.

A darumadár nevének *v*-s alakjai mindinkább gyérülnek a ragozásban. Legjobban megmaradt a többesszám: Még a *darvak* hátra vannak (Arany János, A rab golya); de a *daruk* szóalak is nagyon gyakori, a szamosháti népnyelv is így mondja (l. Csűry szótárát). Kölesey még így írta: Hallék zúgni *darvat* Róptébe fenn (Csolnakon), de mi inkább így kérdezzük: Láttál-e már *darut*? *Darva*, *darvuk* — ezek a birtokos személyragos alakok már aligha élnek. Ma így beszélünk: Van neki egy szelídített *daruja*. *Darujuk* is volt (l. Kis Brehm 310). Schiller balladájának címét így idézgetjük: Ibycus *darvai*, de Petőfi így írta Hazámban c. költeményében: Fejem fölött míg őszi légen át Vándor *darúid* V betűje szállt (a jambus kedvéért rövid a *míg* *i*-je és hosszú a *darúid* *u*-ja).

Nagy J. Béla.

Vakudvar, kisudvar.

Jó lenne, ha a *vakudvar* elterjedne. Van *vakablak*; a halántékunk *vakszem*; tudjuk, mi a *vaklárma*. Bizony inkább vakudvar, mint világosító az alsó emeletek lakóinak *Lichthof*-ja; a felsőbb emeletieknek többet világít ugyan, de önekik — mint valami sötét kút — lefelé végződik vakon. Nem gondolnók, hogy *kürtő*-nek, *akná*-nak szívesen mondaná bárki. A *Lichthof* a nagy bérházak tartozéka, nevét is lakóinak fogalomköréből kell venni. Mi gyermekkorunkban *kisudvar*-nak hívtuk. Hiszen olyan kicsiny volt, hogy szembenéző ablakai kinyitva egymáshoz ütődtek, ajtaja sem volt; amit kiejtettünk, elveszett ránk nézve, a kisudvar elnyelte. De udvar volt, négy falával, egymás fölötti ablaksoraival a magához, az igazihhoz hasonló. Lehet, hogy atyánk szava volt a *kisudvar*; mi sem *Lichthof*-ot, sem *gang*-ot, sem *spájsz*-ot nem mondtunk soha. Jó a hangzása a *kisudvar*-nak is, a *vakudvar*-nak is, és mind a két szó jól kifejezi a fogalmat.

Csapody István.

Az összeget utánvételezni kérem!

Ezt a mondatot kellene egy nyomtatványban aláhúzni a megrendelőnek. Kéri? Az összeget? Dehogysis! Ki akarja fizetni, mégpedig az áru átvétele után.

Megértjük, hogyne, hiszen a jelbeszédet is megérti az ember, ha sejtí, miről lehet szó. De öreg hiba, ha nem ingerel se nevetésre, se bosszankodásra az, hogy aki így beszél, azt hiszi, magyarul beszél.

Az *utánvételezés* kacifántos¹ egy műszó, sőt németből fordított voltát sem tagadhatja, de korántsem árt annyit a magyar nyelvnek, mint ez az idegen szerkezetű kérés. Rossz vége lesz, ha rá akarunk szokni a sületlenségek megemésztésére, az értelmetlenségek megértésére.

¹ Furosán, ravaszul, mesterkéltén bonyolult, cifra, nyakatekert.

Némelyik kalauz *felmutatni kéri a jegyet*. Sajnos, a pestiek már megértik: az mutatja, akitől kéri. Pedig magyarul azt jelenti ez a mondat, hogy azért kéri a kalauz a jegyet, mert ő akarja megmutatni valakinek, nyilván az ellenőrnek. Ezen az úton nem-sokára oda jutunk, hogy amikor *enni kérünk*, az fog enni, akitől kérünk, mert *enni kérünk* ilyen magyartalan szerkezet szerint nem azt jelenti, hogy mi akarunk enni, hanem azt, hogy *kérünk (téged), egyél*.

Megfigyelésem szerint élőszóban sokkal kevesebben használják ezt a visszás szerkezetet, mint írásban. Mondani majdnem mindenki helyesen mondja: *Kérem, tessék a lábát megtörölni. Tessék becsukni az ajtót*.

Világos, hogy alig akad ennél egyszerűbben javítható hiba. Az írott nyelv mégis nehezen válik meg tőle. A ritkán fogalmazó embert még csak megértjük. Nehéz az élőszót papirosra vetni: írott példákat másol, aki ír, tudatosan vagy tudattalanul, válogatva vagy válogatás nélkül. Csodálatos azonban, hogy köz-hivatalok, előkeelő vállalatok, belvárosi üzletek, villamoskocsik stb. ilyesféle táblácskáit is többnyire hibásan fogalmazzák.

Igaz, a régi feliratok talán még cifrábbak voltak: *Kéretik az ajtó betevése!* Ettől a *Kéretik betenni* már egy szerény kis lépés a *Tessék betenni v. becsukni* felé.

Mégis aggasztó, hogy pl. a címül választott mondat egy olyan könyvújdonság megvételére biztató nyomtatvány válaszlevelező-lapján rikít, amelyben „...egyetemi és technológiai hallgatók és mindazon dolgozók, akik műszaki pályán működnek, nagy gondossággal készült segédészközt kapnak“.

Kezdjük tehát most azt fejtegetni, milyen gondosságot követel a műveltség eszánénye éppen a tanulóifjúság és a dolgozók kezébe szánt művek nyelve tekintetében?

A megfelelőt kérjük aláhúzni! — folytatja, következetesen ugyanaz a nyomtatvány, hogy a legcsekélyebb fogalmazási gatlás se tarthasson vissza valakit a mű megrendelésétől. Nekem megfelelő aláhúznivalót persze nem találtam, külön le kellett írnom a válaszomat: *Kérem, nekem ingyen se tessenek megküldeni.*

Gébics.

Specifikus fajsúly.

Ezt olvastuk kövér betűkkel egy közgazdasági folyóiratunkban. Tudjuk, hogy az idegen szók kíméletlen irtása a műkedvelő nyelvtisztítóknak a nyelvművelés hitelét rontó szokása, azonban hogy át ne csapjunk éppen a másik végletbe, álljunk meg egy pillanatra ennél a tanulságos példánál.

Az idegen szók használatának lelki rúgóira világít rá ez a *specifikus* szó, s megerősíti azt a régi megfigyelést, hogy az idegen szót leginkább az használja, aki nem érti. Ezt például, ha értette volna szerzője, bizonyára nem használta volna. *Fajsúly* szavunk első tagja ugyanis a *specifikus* szó tövének, a latin *species*-nek megfelelője, tehát az idézett szókapcsolat magyarul így volna: *fajlagos fajsúly* vagy egyszerűbben: *fajfajsúly*.

Gébics.

Hosszú városneveink szokatlan rövidítése.

A hevesmegyei Kisköre faluból néhány diák Kisújszálláson jár iskolába. Beszédjünkben a városnak e hosszú nevét *Kisúj-ra* rövidítették, s ilyenféleképen használják: „Megjöttem Kisújból.“ „Mi újság Kisújba!“. Nemrég a záhonyi állomáson hallottam a vasutasoktól, hogy „késik a *nyíri* vonat“. Mivel a Záhonyban összefutó két vaspálya közrefogja a Nyírséget, megkérdeztem, melyiket nevezik hát nyírnek. „A nyíregyházit — volt a felelet. — Nyíregyházát mi röviden csak Nyírnek hívjuk.“

A pesti embert többnyire a *rákosi* temetőbe temetik, pedig helyesen csak *rákoskeresztúri* vagy röviden *keresztúri* temetőt mondhatnánk. A sok *Rákos*-sal kezdődő helységnévnek ugyanis éppen a második, megkülönböztető tagja a fontos. Mégis ma a köznyelvben csak *rákosi* temető járja *keresztúri* helyett.¹

A neveknek ilyenféle megkurtyítása, melyre néhány példát Balassa Iván is említ (Erdélyi Múzeum XLVIII, 93), terjedőben van, s — úgy gondolom — derék vasutasaink is ludasok benne. El lehetünk készülve hát rá, hogy nincs messze az az idő, amikor a budapesti pályaudvarok kapusai csak ilyen neveket kiáltanak: *Székes, Zala, Sátor, Török*, s magunknak kell majd kitalálnunk, hogy ezek tulajdonképen *Székesfehérvár, Zalaegerszeg, Sátoralja-újhely, Törökszentmiklós* nevét jelentik.²

Érdekes megjegyezni, hogy az ilyen rövidített nevek más ragokat kapnak; ha a hosszabb névhez *(o)n, -ra, -ról* járul is, a rövidített név ragja minden esetben *-ban, -ba, -ból*.

Az a gyanúm, hogy a *Kunszent* vezetéknev is ide tartozik, mert a Helységnévtárban *Kunszent* falut nem találtam (ellenben *Kunszentmárton* és *Kunszentmiklós* nagyközséget igen).

Vámos István.

Futball — fudbal.

Iskolai dolgozatokban találkozom sűrűn a labdarúgás idegen nevével. Ez a szó is példa az idegen szavak írásának nehézségére. A fejlődés a kiejtés szerinti magyar írás felé halad. Mi azonban a kiejtéssel pontosan egyező írásmód? Fábián Pál *futball*-t, *futballistá*-t ír (Msn. XIV—XV, 21) a napilapok alapján, alsós diákjaim *futbalozni*, sőt *fudbalozni, fodbalozni* szoktak — írásban.

Sajnos, a szó egyelőre nem pótolható magyar megfelelővel, főként igei használatban (*labdát rúgni* nem pontosan egyértelmű

¹ Nyilván azért, mert csak *egy* ilyen nevű temetőt emlegetünk. Ha azonban pl. Rákospalota közelében is volna egy fővárosi temető, bizonyára az utótaggal különböztetnők meg őket. Nagykáta vagy Hatvan felől Budapest felé közeledve gyakran hallottam a vonaton: „Most jönnek (helyesen: következnek, mert mi mentünk feléjük) a *Rákosok*.“ T. i. a *Rákos*-sal kezdődő nevű állomások: *Rákos, Rákoskeresztúr, Rákosliget, Rákoscsaba*, ill. *Rákoshegy és Rákoskert*. Viszont gyermekkoromban a *palotai (rákospalotai)* erdőbe jártunk játszani, egy ismerősöm pedig *Szentmikályról (Rákosszentmikályról)* jár be Pestre. Ez a szokásos és logikus rövidítési mód; l. (*Pestszent-Lőrinc, Erzsébet; (Hajdú-)Szoboszló, Hadház; (békés)csabai* kolbász stb.

² Hasonló rövidítés — de más okból — *Abauj, Fehér, Ung, Vas* megye neve. Ezekből a *vár* a *megye* szó hatására vonódott el (vö. *Zolnai Gy.: MNy. XL. 283*).

a *fudbalozással*), tehát meg kell állapodni az idegen szó következetes írásmódjában. A kiejtéshez szerintem a *fudbal* áll legközelebb.

P. L.

*

A megállapodás már jó ideje megvan. A lapok mind *football*-t írnak, egységesen; így van a nyomdai helyesírás szótárában is. Igaz, ez az írásmód nem tünteti fel egészen híven a nálunk szokásos kiejtést, mert mi a kemény (zöngétlen) *t* helyett a lágy (zöngés) *b* előtt lágy (zöngés) *d*-t mondunk a nyelvünkben közönséges mássalhangzöhasonulás szerint (a *hádba* kiejtése is *hádba*). A *football* *t* betűje nyilván a szónak angol eredetijéből, a *football*-ból maradt meg a magyaros átírásban. Ezt most a magyaros kiejtésnek pontosabb jelzése végett *d*-vel föleserélni nem volna tanácsos, mert nagyon ellenkeznek a már megállapodott szokással. Nem igen lehetne remélni, hogy az irodalom elfogadná a *fudball* (vagy *fudbal*) írásmódot. Az *l*-ről pedig azt kell tudnunk, hogy az idegen eredetű szavak kettős *l*-jének átírása meglehetősen ingadozik helyesírásunkban. Néha a kiejtés ellenére is megtartjuk, néha a kiejtéshez alkalmazkodva egyszerűsítjük. Így írunk pl.: *cellulóze* és *celluloid*, de *celofán*, noha mind a három szó a *cella* származéka, s az első kettőt is inkább rövid *l*-lel ejtjük (*celulóze*, *celuloid*). *Miliméter*-t mondunk, de *milliméter*-t írunk. A *briliáns* főnevet egy *l*-lel írjuk és mondjuk, a *brillíroz(ik)* igét kettővel, bár a két szó voltaképen ugyanaz. Van *filloxéra* is, de *floxera* is. A *football* így honosodott meg irodalmi nyelvünkben, két *l*-es írással. Nem volna érdemes megbolygatni.

N. J. B.

Malomi — malmi.

Olvasom a Közéleti Szemlében (III. évf. 39. sz. 3. l.), hogy megjelent a *Malmi* Jogszabályok Gyűjteménye, mely „igen hasznos útmutatásul szolgál mindazoknak, akiknek a *malmi* szakmához bármi közük van“. Fűrésán hangzik a *malom* szónak ilyen melléknévi származéka (noha a *malmos*-hoz hasonlít), de azt hiszem, nem helytelen; épp olyan jó, mint a *malomi*.¹

P. L.

A szent este délelőttje.

Egy napilapban ezt olvastam: „Dinnyés Lajos miniszterelnök a szenteste délelőttjén turistaruhába öltözötten elhagyta hivatalát és ismeretlen helyre hajtatott.“

Az este este. A napnak van reggele, délelőttje, délutánja, estéje, de az estének nincs reggele, sem délelőttje. A szent este a karácsony első napja előtti napnak. Adám-Éva napjának estéje. Ennek az estének a délelőttje képtelenség. Ez a pongyola fogalmazás nyilván azt akarta mondani, hogy a miniszterelnök

¹ L. Zolnai Gyula cikkét: *Sashalmi-e vagy sashalmi?* (Men. V. 23—26).

A szerkesztőség.

a karácsony előtti nap délelőttjén (vagy a szent estét megelőző délelőttön) karácsonyi pihenésre távozott el a fővárosból. Gondosabb fogalmazást kérünk!
P. L.

Az ágyat őrzi.

Már sokszor és jogosan hibáztatták, és ezeket a kifejezéseket ajánlották helyette: *ágyban marad, az ágyat nyomja, fekvő beteg, betegen fekszik* stb. (Arany: Nyr. XXV, 69; Lehr: MNy. XI, 137; Zs. M.: Msn. III, 19). Valóban a német *das Bett hülen* fordításának látszik. Érdekes, hogy már régen is előfordult: az 1666. esztendő farsangján szerzett *Cantio alia de mulieribus* c. versnek kilencedik szaka ugyanis így szól: Ura otthon létekor az ágyát őrzi | Bugyogós korszóját párnában röjti (Szentsei-daloskönyv 51. Sajtó alá rendezte Buda János. 1943.).¹

Mikesy Sándor

FIGYELŐ.

Nyelvvédelem a kereskedelmi iskolákban.

Az elmúlt éveknek egyik legszomorúbb pedagógiai tapasztalata az, hogy iskoláink magyar nyelvi oktatása mind nyelvismeret és magyaros kifejezőképesség, mind irodalmi nevelés tekintetében mélyre hanyatlott. A felelősség nagy részben a tanítókat és tanárokat terheli, őket kell tehát először hivatásuk jelentőségének tudatára ébreszteni. Az orvoslás gondja sugallta azt a körlevelet, amelyet dr. Vincze Frigyes kereskedelmi szakoktatási főigazgató még a múlt évben intézett a kereskedelmi középiskolák, szakiskolák és kereskedő-tanonciskolák igazgatóihoz az iskolai nyelvvédelem ügyében:

„A háborús évek nemesak az anyagi értékekben okoztak súlyos pusztításokat és károkat. Szellemi újjáépítésre is szükség van, s ez a feladat talán a legnehezebb és legfontosabb. Művelődésünk és nemzeti kultúránk alapja a magyar nyelv. A káros idegen hatások és belső romlás ellen folytatott küzdelem élén az utóbbi évtizedekben a Magyar Tudományos Akadémia áll, amelynek népszerű nyelvművelő folyóirata, a Magyarosan, az iskolák oktató és nyelvvédő munkájában is igen kedvelt és hasznos eszköznek bizonyult.

A mozgalmat fokozott erővel kell újrakezdenünk és folytatnunk. A magán- és közélet nyelvhasználata az utóbbi időben erősen romlott. Sajtó, rádió, színház, hirdetések áradata, az utca nyelve szinte versenyez egymással a nyelvrontásban. Mit ér ellenük az iskola gátépítő munkája? Sokszor magukat a tanárokat is elsodorja az áradat; tanulmányi látogatások jegyzőkönyvei tanúskodnak arról, hogy a romlás forrása sokszor maga a gondatlan,

¹ Bugyogós v. bugyoga korszó: szákszájú, füles, cseces (a fülén ivónyilással ellátott) korszó, amelynek nyakán a p szok stb. ellen szűrő van, s azon át, ha a korszót megmerítik, bugyogva ömlik bele a víz.

hibás iskolai nyelvhasználat, holott a betegség ellen a legbiztosabb védekezés a megelőzés, s ez a feladat elsősorban az iskoláé. Újból fel kell élesztenünk tehát saját magunkban és tanítványainkban a nyelvi öntudatot és lelkiismeretet, s a védekező-nevelő munkában minden tanárnak részt kell vennie.

Kérem tehát Igazgató Urat (Ürnőt), szíveskedjék az iskolai nyelvvédelem munkájára különös gondot fordítani.

A rendelkezés végül ismét felhívja a tanárok figyelmét a Magyarosánra: ismertessék meg a tanulókkal is, használják fel az órákon és az önképzőkörben. Hogy ennek meg is legyen mindennütt a lehetősége, a kereskedelem- és szövetkezetügyi minisztérium valamennyi kereskedelmi szakoktatási intézmény számára megrendelte lapunkat.

A hathatósabb anyanyelvi oktatás érdekében rendelkezést adott ki a vallás- és közoktatásügyi miniszter is, 42.647/1948. III. számmal.

Ennek nyomán és a lefolyt érettségi vizsgálatok tapasztalatai alapján a kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter 13.177/VII. 1. — 1948. számmal a magyar nyelvtan, helyesírás, nyelvhelyesség és fogalmazás alaposabb tanítása tárgyában a következő utasítást adta a kereskedelmi szakoktatási főigazgatónak:

„A tanulmányi felügyelők és az érettségi vizsgálati elnökök jelentéseiből megállapítható, hogy az utóbbi években a tanárok munkájában háttérbe szorult a magyar nyelvi ismeretek tanítása, habár ezek minden osztály tanítástervi anyagában szerepelnek. Valószínűleg a tanárok irodalmi irányú érdeklődése, a terjedelmes és egyre növekvő irodalmi anyag és az ennek elvégzésére is nagyon szűkösen elegendő, többnyire megrövidített tanulmányi idő az oka annak, hogy a tanárok főként az irodalmi ismereteket — sajnos, sokszor itt sem a műveknek és a bennük rejlő szellemiségnek megismerését, hanem csak irodalomtörténeti adatok megtanulását — tartották fontosnak, s nem fordítottak kellő gondot a magyar nyelvtan, helyesírás, nyelvhelyesség, a szép magyar beszéd és értelmes kifejezőkészség elsajátítására.

Ez ellentétben áll a tanítástervi utasításokkal és az érettségi vizsgálati utasítás szellemével, de elsősorban az iskola oktató és nevelő munkájának legfőbb érdekével, hogy tudniillik a kereskedelmi iskolákban tanulmányokat folytató és onnan kikerülő tanulók elsajátítsák és műveltségük szerves részévé tegyék azokat a magyar nyelvi ismereteket, amelyekre életpályájukon is elsőrendű szükség van, amelyek emberi és magyar műveltségük alapfeltételeihez tartoznak.

A hiányos iskolaévek ezekben az alapokban is súlyos rombolást végeztek. Nemcsak a szorosan vett tananyag, nyelvünk rendszerének, a magyar nyelvtannak és a nyelvtani alapfogalmaknak ismerete vált egyre bizonytalanabbá a tanulóknál, hanem természetesen az erre épülő helyesírási készség és az értelmes, magyaros kifejezés képessége is a magyar demokrácia jövő értelmiségéhez méltatlan süllyedést mutat.

Magyar szellemiségünk legsajátosabb alkotását és kincsét, műveltségünk alapját, nyelvünket ápolni és a további romlástól megóvni: a szellemi újjáépítésnek alapvetően fontos feladata. A gazdaságtudományok és kereskedelmi szakismeretek idegen gyökerű nyelvhasználatában ennek a munkának különös jelentősége van. Felkérem ezért Főigazgató Urat, utasítsa a rendelkezése alá tartozó kereskedelmi szakoktatási intézmények igazgatóit, hogy — tekintet nélkül a rendelkezésre álló időre — a magyar nyelvtan, helyesírás, nyelvhelyesség és fogalmazás minél behatottabb tanítása iránt a szükséges intézkedéseket tegyék meg.

A cél érdekében kapcsolják össze ezt a munkát az olvasmányfeldolgozással (remekíróink művészi, példás magyarsággal írt műveinek olvasásával, nyelvi elemzésével), végső szükség esetén pedig az olvasmányanyag összevonásával teremtsenek erre lehetőséget. A középiskola felső osztályaiban — ha más mód nem volna a nyelvismereti anyag gyakorlására — az irodalomtörténet jelentéktelenebb részeinek elhagyása ellen sem teszek észrevételt. Minden osztályban — a felsőkben is — fordítsanak a magyar nyelv tanárai különös gondot az eddig szinte teljesen mellőzött magyar nyelvkönyv használatára és a megszabott nyelvismereti tananyag elvégzésére.

A helyesírásra, szabatos, értelmes, magyaros beszédre és fogalmazásra minden tárgy tanára egyforma gonddal köteles örködni.

Az önképzőkörök lehetőség szerint alakítsanak nyelvművelő szakosztályt, tartsanak nyelvművelő tárgyú üléseket; az iskola és az egyes osztályok indítsanak nyelvvédő mozgalmat (nyelvőrök, falitáblák, diáklap, faliújság, stb. segítségével), a tanulók forgassák a nyelvművelő folyóiratokat (Magyarosan, Magyar Nyelvőr) és népszerű nyelvvédő könyveket (Halász Gyula, Balassa, Kelemen, Pintér, Dengl, Kosztolányi, Gárdonyi stb. műveit), és közösen, a magyar nyelvi órákon — néhány percet rendszeresen erre áldozva — vagy más alkalmakkor beszéljék meg a levont tanulságokat. Kívánatos az önképzőkör kebelében hasonló tárgyú pályázat hirdetése.

Utasítsa Főigazgató Úr a tanulmányi felügyelőket, hogy iskolalátogatásaik során a magyar nyelvi ismeretek tanítását és az ebben elért eredményt különös gonddal ellenőrizzék.

Utasítani fogom annakidején az érettségi vizsgálatok elnökeit is, ellenőrizzék, hogy az érettségi vizsgálati utasítás megkívánta nyelvismereti tételek valóban szerepelnek-e a vizsgálat során, s hogy a tanárok a fentebb részletezett követelményeket milyen gonddal és eredménnyel valósítják meg.

Felkérem Főigazgató Urat, hogy ennek a rendelkezésnek yegrehajtásáról haladéktalanul intézkedni szíveskedjék.

Reméljük, hogy ezeknek a nyelvünk ügyét aggódo gonddal és szeretettel védő, dicsőreteres intézkedéseknek a tanárok új lendületet vevő, lelkes munkája segítségével csakhamar mutatkozik majd az eredménye.

LAPSZEMLE.

Bányászati és Kohászati Lapok. *Nyelvművelő rovat.* *Rovatvezető:* dr. Verő József. — A szaktudományok terén különös fontossága van a nyelvművelésnek. A specializálódásnak elkerülhetetlen veszedelme, hogy az ember saját kérdéseibe elmerülve még olyasminnek a fontosságát sem veszi észre, ami már a munkájára nézve sem közömbös; ilyen például éppen a gondolatok helyes, szabatos és világos kifejezése. Az elkülönülés következményei meg is látszanak a tudomány nyelvén. Újabban főként az olyan tudományokén, amelyekben a nyelv már nem a legfontosabb gondolathordozó: a természettudományok és a műszaki tudományok területén. Itt tudvalévőleg a mennyiségtannak, s az utóbbiakban a szakrajznak jelrendszere olyan gondolatokat fejez ki, amelyek szavakkal el nem mondhatók. A kísérő szöveget természetesen ezek a képletek sem nélkülözhetik. A nyelvi műveltség mélysége tekintetében igen tanulságos épp az ilyen csökkent jelentőségű szövegek tanulmányozása a különféle világnyelveken. Kis nemzetek tudományos nyelvére a szakkutatás nemzetközisége folytán sokkal nagyobb hatással vannak a világnyelveknek e „szakváltozatai“, mint a saját irodalmi nyelvük; azért ezekben már „magasabbrendű“ furcsaságok, hibák születte hibák tenyésznek. A magyar nyelvvel az is megesett, hogy olyan szak-képződmények mását erőszakolták belé, amelyeknek már az eredetjük is kiirtásra volt ítélve.

Nemcsak szakmájukban elmerülő tudósokon, hanem még a szakirodalom hivatott szervein, a folyóiratokban is megfigyelhető néha a nyelvhelyesség és stílus elemi követelményeinek fölületes és felelőtlen semmibevétele. Ezért érdemel különös figyelmet a Bányászati és Kohászati Lapok nyelvművelő rovata.

1947. jan. 15. (II. évf. 1. sz.) *Rendelkezik:* „A nátrium ionok pozitív töltéssel *rendelkeznek*“. Megjelent szövegekből idézett több hasonló példával megvilágítja a szerző, hogy e szónak ilyen átvitt értelmű, megszemélyesítő használata helytelen, sőt nevetséges. Csak az ember rendelkezhetik, olyasmivel, ami hatalmában, birtokában van. Már pl. az állat sem: „A marha a fején... szarvval *rendelkezik*.“ Még kevésbé az élettelen dolog. „A nátrium ion *diszponál*...“, mintha vezérigazgató volna.“

A birtokosjelző ragja: „...a hőálló acélok ezt a csoportját...“ és számos más példa a rag hibás elhagyására. „Ha... a birtokosjelzőt a birtoktól több szó választja el, akkor a szerkezet világossága megköveteli a *-nak, -nek* rag kiírását: ...az alumíniumnak a legtöbb féménél kisebb fajsúlya...“

1947. febr. 15. (II. évf. 2. sz.) *A műszaki és tudományos írásművek stílusa.* — A cikk idézi Pintér Jenő Magyar nyelvvédő könyvének szabályait, s a példákat „szakirodalmunknak e tekintetben kimeríthetetlen anyagából“ meríti. Közlésükre, sajnos, szűk a terünk.

1947. júl. 15. (II. évf. 7. sz.) Folytatás. *Írásunk legyen egyszerű, szabatos, természetes, választékos.* — Legalább egyet a sok idézet közül: „A varratok szívóssági munkabírásának magas értéken

való tartása is fontos". Ami a legfontosabb: a kipellengérezett szövegeket mindig követi a meglepően világos javítás: "...szerzőnk a hegesztésről ezzel azt akarja mondani: fontos, hogy a varrat szívos is legyen". Arra, hogy a gondolatokat így kisímitssa, csak szakember vállalkozhatik. A nyelvtudós véleménye leperegne a szak tudósok szakértelméről.

1947. szept. 15. (II. évf. 9. sz.) Folytatás. — Példák a nem szabatos fogalmazásra: „A tűrőképesség előidézését a tudományos kutatás a vékony hártyák képződésében találta meg.“ Ez a mondat azt jelenti — magyarázza a cikk —, hogy: „A tűrőképességet vékony hártyák okozzák“. „A melegen történő szerszámokkal végzett alakítás“, e helyett: „A szerszámokkal melegen végzett alakítás“. Sőt arra is gondolhatott volna az író, hogy fémekeket szerszám nélkül nem lehet alakítani, s egyszerűen „melegen végzett alakítás“-t írhatott volna.

E néhány példából is meglátszik, milyen fontos, hogy a szak tudományok nyelvével a szakfolyóiratok foglalkozzanak. A nyelv helyesség csak a *gondolatok helyességének* függvényeként bírálható el. Bizonyos, hogy a tudományos nyelv művelésére nemcsak a nyelvnek, hanem leginkább a tudománynak van szüksége. O. J.

Hírlap. 1947. január 4. — *A nyolcvanéves „hivatalos“*. — A cikk-író a magyar hivatalos lap stílusával és hivatalos nyelvünk kérdésével foglalkozik. A nyolcvanadik évébe lépő hivatalos lap, bár szerkesztői mind neves írók voltak, „a hivatalos stílus érthetlenségének melegágya, a szegény szerkesztő pedig a bürokrácia copfjának tehetetlenségre kárhóztatott fodrászmestere“. Úgy látszik, a hivatalos „stílus“ hétfejú sárkányát megölni nem lehet, a szerkesztő hiába akarna megküzdeni a bürokrácia nyelv- és értelemgyilkos esőkönyösségével. Alig van ugyanis más feladata, „mint hogy a magyartalanságok és értelmetlenségek fölött a fejét csóválja“. A közzétételre beküldött hivatalos rendeleteknek tudniillik a legkisebb változtatás nélkül kell megjelenniök. „A nyolcvanéves hivatalos lapra ráférne egy kis fiatalodás, valami olyasmi, hogy újság lévén, teremtsenek számára némi kapcsolatot, a magyar nyelvvel, az érthetőséggel és az étellel.“ A cikkíró azt javasolja, hogy a hivatalos lap, amelyet — nem egészen világos okból — a belügyminisztérium tart a kezében, az erre leginkább hivatott tájékoztatásügyi minisztérium hatáskörébe kerüljön. Ennek volna elsősorban feladata, hogy az ország népét a legfontosabb kérdésekben „minden tévedést eloszlató módon és értelmesen“ tájékoztassa.

1947. január 12. — Pyf: *Új járvány*. — „Az emberek nem tudnak összefüggően beszélni. Ideges, kapkodó szavak röpködnek a beszélgetés során. Elmaradt ugyan az *izé* meg a *hogy is hívják*, helyébe lépett azonban a *szóval*.“ Ezt a szót ott használják, ahol sem helye, sem értelme nincs. „Ha csak egy kicsit vigyázna mindenki a szavaira, könnyen elkerülhetné ezt a felesleges, nyegle, értelmetlen szót. Beszéljünk magyarul, beszéljünk meggondoltan, »szóval« gyomláljuk ki a magyar nyelvből az elburjándzott *gazt*.“ (Valóban nem ártana összegyűjteni, kipellengérezni és nevetésgössé tenni ezeknek az ostoba, céltalan és időrabló töltelék szavaknak a hasz-

nálatát. Úgy véljük, hogy ennek a ma már általános, valósággal idegesítő tünetnek egyik főforrása a tanulóknak feltételes, a lényeg hiányát leplező és pótló üres szócséplése. A megelőzés és védekezés feladata tehát elsősorban az iskoláé. — *A szerk.*)

1947. január 16. — Szabó Zoltán: *A nyolcvanéves „hivatalos” és a kétesztendő „Magyar Közlöny”*. — A hivatalos lap akkori szerkesztője a Hírlap január 4-i cikkére válaszol, és megvilágítja a hivatalos lap sokat panaszt stílusának kérdését. „A hivatalos lap felelős szerkesztője azért felelős, hogy a rendeletek közlése hűséges, pontos és gyors legyen. És hibátlan. A lapban hibátlanul benne kell lenniök azoknak a stílárís és fogalmazási hibáknak is, amelyeket a rendeleteket fogalmazó hatóság elkövet.” Így történt, hogy bár a lap szerkesztői a legjobb magyar stilizták közül kerültek ki, „a hivatalos lap stílusa nyolcvan év óta változatlanul nehézkes, körmönfont és bonyodalmas. A hivatalos lap szerkesztője a rendelkező hatalomnak csupán szócsöve. Nem tolmácsa, aki amazok hivatali nyelvét jó magyar nyelvre fordítja le. Az tehát, amit a Magyar Közlöny olvasói, bírálói és a stílusán élcelődők szóvá tesznek, nem a szerkesztőt vádolja, hanem hatósági nyelvhasználatunkat. Ez bizony siralmas. A nyelvújítás legrosszabb szavait szövi bele a Bach-korszakban németből magyarosodott nyakatekert fordulatokba. Rendeleteink nyelvi szempontból még mindig »Vatermördert« viselnek. Mindez kétségtelenül nem egészen veszélytelen, amikor egyre több friss paraszti és proletár elem kerül a közigazgatásba. E *homo novusok* józan értelmét hamarosan ferencjósokába öltözteti a hivatal nyelve. Megtanulnak egy már halott és elavult állami tolvajnyelvet.” Ezt kezdi azután használni, s gyakorlat hiányában még jobban rontják, zavarosabbá teszik. Felvetődik tehát a fontos kérdés: „mint lehet együttműködni a néppel, ha a nyelv, amelyen a kormányzervek megértetik magukat, a nép számára érthetetlen?” Ezen csak hivatalos nyelvünk általános reformja segítené, s ennek előmozdítása lenne a hivatalos lap szerkesztőjének egyik jelentős feladata.

1947. január 19. — Halász Gyula: *Beállt a Duna — vagy csak befagyott?* — Az író egy régi vitát elevenít fel; idézetekkel és példákkal bizonyítja, hogy a vita felesleges, mert mindkét kifejezés egyaránt jó és használatos a magyarban. „Nyelvszegényítés lenne akár az egyiket, akár a másikat kirekeszteni szótárunkból. A *beáll* nem germanizmus, annál kevésbbé, mert a német másképp mondja. Ez a kötekedés csak afféle nyelvi bogarasság, amilyen özönével van. Szerencsére még csak egyéni szórszálhasogatás, nem országos. Emezeket megkülönböztetésül nyelvi babonának nevezzük. Óvakodjunk tőlük!”

Magyarok. 1946. december, 764. l. — Déry Tibor: *Van-e szükség nyelvűvelésre?* — Az író lényegében két régebbi cikkének gondolatait ismerteti (l. Msn. XIV—XV, 38). Nyelvünk egyre romlik, komoly veszélyben van, segítségért kiált. A nyelv megnyomorítását különösen azért látja veszedelmesnek, mert „aki hibásan beszél, az hibásan gondolkodik is. A nyelv tele van kész képletekkel, amelyek amúgy is befolyásolják, gyakran meghami-

sítják, még gyakrabban helyettesítik az önálló gondolkodást“, s ha ezeket a kész képleteket is hibásan használjuk, kétszeresen eltorzítjuk a gondolatot. Ha nyelvérzékünk elsatnyul, gondolataink bicegni, sántítani, botladozni kezdenek. A cikk második részében az író azt a felfogást cáfolja — elsősorban a maga példájával —, hogy a nyelv tisztaságának védelme sovinizmus. Vitatja továbbá azt az ellenvetést, hogy „a nyelvvel való bíbelődés“ korszerűtlen, mert eltéríti a figyelmet a cselekvéstől. Ma a művelt magyar nyelvhasználat „az értelmiségnek, hogy ne mondjam a polgárságnak a kiváltsága. (Hogy mint bánik vele, az más kérdés!) Ezt a pallérozott nyelvet, amely ebek harmincadjára jutott, a nemzetnek ezt a fényes kincsét át kell adnunk a népnek, pontosabban: a népnek birtokába kell vennie... Az írástudók dolga, hogy ehhez hozzásegítsék, illetve ezt megkönnyítsék számára. Egyrészt azzal, hogy az írott köznyelvet megtisztítják a ráragadó szennytől, tehát megvédik az olvasó rétegek ép nyelvérzékét a további fertőzéstől, másrészt ennek a nyelvérzéknek az istápolásával és nevelésével.“

Népszava. 1947. január 17. — Bihari Mihály: *Veszélyben a Magyar Nyelvőr.* — A cikkíró a kényszerű megszűnés veszélye előtt álló nagymúltú folyóirat érdemeit és hivatását méltatja, és síkra száll megmentése érdekében. „A folyóiratnak ma is fontos szerepe lenne a magyar nyelv tisztaságának megőrzésében, a magyar nyelvtörténet fontos kérdéseinek tisztázásában.“

1947. február 5. — Palotai Boris: *„Édes anyanyelvünk.“* — Az író egy olaszországi magyar leveléhez fűzi gondolatait. Az idegenbe szakadt honfitárs ugyanis magyar könyveket kért, és cserébe déligyümölcsöt ajánlott fel, hogy áthidalja a pénzáttalás nehézségeit, „csak kapja gyorsan az áhitott magyar szót, melytől elszokott már a nyelve, de ínye, idege még mindig őrzi... Az ember nem tud elszakadni a nyelvtől, melyen nyiladozó értelme először tapogatta körül a fogalmakat, felfedezve a maga külön kis világát, amely összeköti a külső világgal. Az ember csak akkor érzi, mit jelent számára a nyelv, ha elszakad tőle s mindattól a bizalmas, otthonzagú emléktől, melyet nem lehet új nyelven megszerezni. A kibuggyanó félszavakat, az indulatszülte szótöredékeket, a szerelem magaformálta, kedvesen torz szófordulatait más nyelven, mint a sajátunkon, lehetetlenség elmondani.“

K. M.

Sorsunk. 1947. szept. (VII. évf. 9. sz. 538. l.). Kapás Gyula egy hosszabb beszámolóban ismerteti a jugoszláviai magyarság szellemi életét. Cikke végén kitér a vajdasági Magyar Szó egyik cikkére, amely érdekes fényt vet az ottani magyarság nyelvállapotára és az ottani nyelvművelő törekvésekre. — A Magyar Szó cikkírója azt panaszolja, hogy pl. a plakátok magyarsága sokszor pongyola és magyartalan, mert szolgálai módon szóról-szóra fordítják az eredeti szláv nyelvű szövegeket. Sokkal komolyabb hibának tűnik fel — folytatja a névtelen cikkíró — az új szakkifejezések használata. Tömegszervezeteink élete és lendületes munkája egész sor új kifejezést dobott bele a mindennapi életbe. Ezek még ma is

teljesen idegen vagy legalább idegen képzővel ellátott alakjukban élnek. Bár az *udarnik* fogalmának megvan a tökéletes magyar fordítása, a *rohammunkás*, mégis *rohamisták*-ról írnak. Ilyen idegenszerű szóképzésekkel találkozunk a közművelődési egyesületek életében is, ahol a *p'énáris* ülésen a *plénunisták* ülnek össze, és arról beszélnek, hogy ...*udarnicski*¹ részt vesznek az *amatőr* színházak *megorganizálásában*... A lap azt ígéri, hogy időnként visszatér a nyelvtisztogató munkára. A magunk részéről a legnagyobb örömmel veszünk tudomást erről az ígéretről — folytatja a Sorsunk cikkírója —, mert bár pl. a 7 Nap is állandóan közöl ilyen hasznos és ügyes „vidám magyar nyelvtan“-t, aggodalommal figyeltük meg a vajdasági magyar lapok nyelvében is mutatkozó sok idegenszerűséget, pongyolaságot és a magyar nyelvérzék erős meggyengülésére mutató mondatfűzési hibákat. Remélhető ezek után, hogy ezen a téren örvedetes javulás áll be, és a magyar lapok nemhogy terjesztenék a *szlet*,² *fesztivál*,³ *aktivista*,⁴ *novátor*⁵ és egyéb nem magyar kifejezéseket, hanem a nyelvtisztaság jegyében rendszeres felvilágosító hadjáratot is fognak ellene folytatni, mert ennek hiányában féltő, hogy esetleg Jugoszláviában is egy olyan „amerikai magyar“-szerű keveréknyelv alakul ki, amilyent az Újvilág magyar sajtójából sajnálatosan ismerünk, s amelyet az angol nyelv tudása nélkül nagyon nehéz már megérteni.

F. P.

(Hasonló sajnálatos nyelvromlást figyelhetünk meg Erdélyben is. Bár az ottani magyarság szabadon használhatja nyelvét, eleven az irodalmi élet, virágzik a magyar nyelvű sajtó, s a kisdudóvótól az egyetemig megvan a magyar iskolázás lehetősége, a mindennapi, de főként a közéleti nyelvhasználatba egyre jobban beszűrődnek román szavak, idegen szellemű, hibás, magyartalan kifejezések. És bármilyen furcsán hangzik is, ennek oka jórészt az, hogy a magyar lakosságú vidékeken a román mellett a magyar is hivatalos nyelvnek számít. A rendeleteket, hirdetéseket, hivatalos közleményeket tehát két nyelven teszik közzé, sőt még a moziképek feliratai is két, illetve három nyelvűek [román, magyar, német]. Az eredeti elsőbbségi jogú, valóban „hivatalos“ változat természetesen a román nyelvű. Ennek nyomán készül, többnyire hevenyészett, gyatra, szolgál fordítással a magyar szöveg. Mindez természetesen velejárója a két nép egyébként örvedetes közéleti együttműködésének. A közigazgatásban, pártokban, szakszervezetekben és szövetségekben azonban ügyelni kellene arra, hogy olyanokra bizzák a nyilvánosságnak szóló szövegek megfogalmazását, akik valóban tudnak magyarul, nyelvérzékük romlatlan, tudatosan bánnak a nyelvvel, és lelkiismereti kérdésnek tekintik, hogy tisztán megőrizzék az erdélyi magyarság leg szebb, példás hagyományait. — *A szerk.*)

¹ Rohammunkával, munkaversenyben.

² és ³ Ünnepszég, ünnepi gyűlés, előadás.

⁴ Aki egy mozgalmi élesoport (aktív) tevékenységét vezet.

⁵ (Munkás)újító.

Szabad Nép. 1947. január 17. — zé: *A hivatalos nyelv.* — A szerző Szabó Zoltán ismertetett cikke nyomán szól hozzá a hivatalos lap és stílus kérdéséhez. „Nem törődhetünk bele, hogy a »Hivatal« továbbra is ostoba, nyegle, nagyképű, érthetetlen, németesen nyakatekert és bonyolult stílusban beszéljen a néphez. Ha azt akarjuk, hogy a nép akarata váljék uralkodóvá az államélet minden területén, akkor mindent el kell követnünk, hogy a nép nyelve is uralkodóvá váljék. Úgy fogalmazzák meg a rendeleteket, hogy azokat mindenki meg is értse.“

K. M.

ÜZENETEK.

B. T.-nak. 1. Ön többször kifogásolta, hogy a Msn. cikkeiben gyakran találkozik a *mely*, *mikor* stb. vonatkozó névmási, ill. határozószói alakokkal a helyesnek vélt *amely*, *amikor* stb. helyett. Ez a vitás kérdés nem most bukkan fel először. Már a Msn. II. évfolyamában (101. l.) részletes tájékoztatást adott Sági István a vonatkozó névmás alakjainak használatáról. A cikk igen alkalmas arra, hogy eloszlassa a kérdés körül kialakult merev, túlzó és téves felfogást, ezért felhívjuk rá olvasóink figyelmét, legfontosabb megállapításait pedig itt idézzük: A vonatkozó névmások eredeti alakja egyszerű volt (*ki*, *mi*, *mely*), az összetett alakok (*aki*, *ami*, *amely* stb.) csak a XV. sz. táján tűnnek fel, s válnak egyre általánosabbakká. Ma már a közbeszéd és a népnyelv egyaránt ez utóbbiakat használja, a rövid alakok közmondásokban (*Ki mint veti ágyát, úgy alussza álmát* stb.) és némely nyelvjárásban (pl. a csángóban) fordulnak elő. Az irodalmi nyelv azonban ma is él velük, főként a költői és értekező stílus; az élőbeszédhez közelebb álló széppróza kevésbé tűri meg őket. Az arány eltolódása az *aki*, *ami* javára a múlt század első felében kezdődik, de vannak még akkor is írók, mint pl. Eötvös, akik szinte csak egyszerű alakokat használnak. Ennek az irodalmi gyakorlatnak nyomán követelte akkoriban néhány nyelvtanító az összetett vonatkozó névmások kiküszöbölését. Más nyelvészek viszont a század második felében már éppen az ellenkezőjét hirdetik, s az összetett alakok mellett törnek lándzsát. Hatásuk, mint az Ön levelei is mutatják, még ma is mélyen ül a nyelvi közvéleményben. A lényeg tehát az, hogy bár a közbeszédben az összetett alakok használatosak, a régiebb egyszerűbb változatokat az irodalmi stílus és az írott nyelv megőrizte, főként ott, ahol a jóhangzás, a beszéd ritmusa vagy a verselés megkívánja. „Használatuk nem általános, nem minden műfajban szokásos, de a költői nyelvet és a szépprózát ma is gazdagítja, szebbé, változatosabbá teszi. Nem divat, nem hiba az egyszerű vonatkozó névmás, hanem értékes eleme irodalmi nyelvünknek.“ A vonatkozó névmás használatának bonyolult kérdéséről egyébként egyik következő számunkban nagyobb tanulmányt készülünk közölni. — 2. Az *azon*, *ezen* mutató névmásnak kifogásolt használata (*azokat az* eseteket helyett: *azon* eseteket) szintén az irodalmi nyelvben megőrződött régiesség; azért, mert az élőnyelv már nem

használja, nem lehet rossznak mondani. A rövidség kedvéért pedig néha éppenséggel kívánatos, sőt szükséges a használata, pl. *ez alatt az idő alatt* helyett: *ezen idő alatt*, bár igaz, hogy még rövidebben is mondhatjuk: *ez idő alatt* (v. ö. Msn. XII, 64; XIII, 88, 102). — 3. Az *abbahagy*, *abbamarad* szokottabb, mint az *abbanhagy*, *abbanmarad*. — 4. A *hálásan* szó helyes elválasztása: *há-lá-san*. Az egyszerű szavakat, ha ragoztak vagy képzettek is, nem tagjaik, hanem a szótagolás szabálya szerint választjuk el (l. A magyar helyesírás szabályai, 206. pont). — Többi kérdésére a következő füzetben válaszolunk.

K. M.

S. J.-nak. A *kiértékelés* szó nem régóta bukkant fel, bizonyára a német *Auswertung* másaként. Gyakoribb azonban igei változata: *kiértékel* (adatokat, tényeket, lehetőségeket, helyzetet, jelentést stb.). Ilyen értelemben először főként a katonai nyelvhasználat élt vele. Ez is arra vall, hogy németből való szolgai fordítás, Sanders—Wülfing szótárának 1924-i kiadása azt mondja az *auswerten* igéről, hogy újabb szó, főképp az újságok kedvelik. Jelen-tését így állapítja meg: *den Wert einer Suche ausnutzen*. A mi tollforgatóink nagyon bizonytalan értelemben használják. Egy 1942-beli lexikonkötet ezt írja a *Vitaminok* címszóban: „csakhogy ezeket a megfigyeléseket akkoriban még nem tudták helyesen *kiértékelni*“. Mit jelent itt a *kiértékelni*? Ha azt akarja mondani, hogy *értékelni*, *értékét felismerni*, akkor mondja ezt; ha pedig felhasználásra gondol, írja így: *felhasználni*. Egy friss újságcikkből való ez a mondat: „Sok ember azonban inkább jár hangulatai után, mintsem hogy elveket, elvek rendszerét következetesen végig-gondolni s azok gyakorlati megnyilvánulási módját higgadtan *kiértékelni* hajlandó volna.“ Itt nyilván csak értékelésről van szó, tehát írjuk ezt: *értékelni*. Ne utánozzuk a német nyelv új szavait, hanem beszéljünk világosan, magyarul.

M. S.-nak. Melyik a jobb kifejezés: a valakitől szerkesztett vagy a valaki által szerkesztett szótár? — Régebben úgy feleltem egy hasonló kérdésre, hogy a *-tól*, *-től* ragos szerkezet a jobb (Magyar Nyelv XXV, 79), de ma már nem merném megismételni ezt a válaszomat. Szarvas Gábor azt mondta ugyan valamikor, hogy efféle szerkezetekben a *-tól*, *-től* magyaros, az *által* pedig németes, de bajos volna ezt megnyugtató módon bizonyítani. Akárki fejünkre olvashatná pl. azt a tréfás diáknótát, amely így foglalja versbe Archimedes törvényét: „Minden vízbe mártott test A súlyából annyit vesz, Amennyi az *általa* Kiszorított, kiszorított víz súlya.“ Itt éppen „a *tőle* kiszorított víz súlya“ egyeznék meg a német szöfűzéssel, mert a német mondja így: das Gewicht des von ihm gedrängten Wassers. A *-tól*, *-től* ragos szerkezetet tehát aligha lehet magyarosnak nevezni. Csak annyit mondhatunk, hogy régi íróink többnyire ezzel a raggal szerkesztik az ilyen kifejezéseket, de azért az *által* is előfordul már régi nyelvünkben is a *-tól*, *-től* helyett. A latinban is kétféle szerkezet van ilyenkor: rendszeren a és ab elüljárós, ritkábban per elüljárós. A németben szintén lehet von is, durch is. A szerzőséget pl. a német megint éppen

a von-nal fejezi ki: Der Handschuh. Von Friedrich Schiller (értsd: von ihm geschrieben). Kelemen Béla szótárának német címlapján ezt olvassuk a második kiadásban: Redigiert von Adalbert Kelemen. A magyar ezt cselekvő igealakkkal mondja: *Irtá* Schiller Frigyes. *Szerkesztette* Kelemen Béla. E szerint valójában sem a Kelemen öli szerkesztett szótár, sem a Kelemen által szerkesztett szótár nem valami különösen magyaros kifejezés. Ha pedig éppenséggel rájuk sütjük a határozott idegenszerűség bélyegét, akkor is már nagyon régóta meghonosult, tűrhető idegenességnék kell őket tekintenünk. Magyaros párjuk ez volna: a Kelemen *szekesztette* szótár, de az a baj, hogy ez a szófűzés — sajnos — már kikopott az élő nyelvhasználatból, s inkább csak a régi nyelvből ránk maradt állandó szólásformákban járatos, pl. ilyenekben: *istenadta* tehetség, *madárlátta* cipő, *szűette* fa, *porlepte* könyv stb. Újabb íróink a magyaros kifejezésmódon kívül felváltva írják hol a *-tól*, *-től* ragot, hol az *által* névutót. Négyesy László sokaktól hangoztatott érvekről beszél a Szily-Emlékben (38—39. l.), Horváth János pedig általa (t. i. Szily Kálmán által) kitűzött célokról (u. o. 9. l.). Arany János ugyanabban a mondatban egymás mellett használja mind a két szerkezetet, talán változatosság kedvéért: idegen befolyástól nem érintve s egyedül a nemzeti művelődés által dajkálva (Hátrahagyott prózai dolgozatai 173. l.).

Pedig ezek az idegenszerűség gyanújába eső szerkezetek a szövegből kiszakítva néha még kétértelműek is, mert akárhány igenk *-tól*, *-től* raggal vagy *által* névutóval jár akkor is, ha nem a kért kapcsolatot fordul elő. Csupán egy-egy példát említek. Így mondjuk: elfoglal valamit valakitől, elér valamit valaki által; tehát az ellenségtől elfoglalt vár jelentése kettős: 1. az a vár, amelyet elfoglaltak az ellenségtől, 2. az a vár, amelyet elfoglalt az ellenség. Hasonlóképen az általa elért eredmény is kétféle jelenthet: 1. azt az eredményt, amelyet ő általa értek el és 2. azt az eredményt, amelyet ő ért el. Akadnak nagyon érdekes esetek is: az egyik néptől a másik által átvett szokás — ebben a kifejezésben az *által*-t nem lehet a *-tól* raggal helyettesíteni a már ott levő *-tól* miatt (az egyik néptől a másiktól átvett szokás!), a régi magyaros szerkezet pedig mai nyelvérzékünknek szokatlan volna: az egyik néptől a másik *átvette* szokás. Az irodalmi nyelvnek azonban olykor kétségkívül szüksége lehet a rövidebb, tömörítő igenévi szerkezetre. Élhet is vele mind a három formájában az író ízlése és stílusérzéke szerint, de az igazi eleven, mai kifejezésmód mégis csak a hosszabb, mellékmondatos szerkezet. Meggyőzően szemlélteti ezt a következő példa: Hol a nagymamától hozott labda? Hol a nagymama által hozott labda? Hol a nagymama hozta labda? Ezt az egyszerű kérdést a mindennapi beszédben lehetetlen volna ilyen módon, igenes szerkezettel mondani. Az élő nyelv szokás szerint másképp nem mondhatjuk, csak így, mellékmondatlaltal: Hol az a labda, *amit* (vagy *amelyiket*) a nagymama hozott?

L. K. azt kérdezi, helyes-e, hogy a Balaton partján mostanában ban *panzió*-knak nevezgetik a *penzió*-kat. — Ez a szó a latinban

pensio, a franciában *pension*, a németben *Pension*. Őseink valamikor *penzsió*-nak is mondták, később azonban a *penzió* alak lett járatos. Simonyi Helyes Magyarsága még csupán ezt iktatja be szótári részébe, a *panzió*-t nem. Csak *penzió* van még Balassa helyesírási szótáraiban is, de értelmező szótárában ugyanez a szerző már különválasztja a két szóalakot: a *penzió nyugdíj*, a *panzió* pedig „lakás teljes ellátással“. Pintér nyelvvédő könyvében is mind a két újabb kiejtésváltozat megvan mind a két jelentéssel (*nyugdíj* és *vendégház*). Az akadémiai helyesírás szómutatójában 1927-től kezdve még csak *penzió*-t olvashatunk (3. kiadás), 1931 óta azonban már ez van helyette: „*penzió* (nem: *panzió*); *penzionált*“ (4. kiadás); jelentésről itt nincs szó. A *panzió* alak tehát legújabbban terjedhetett el, és némelyek a két változatot — úgy látszik — jelentésbeli különböztetésre akarják felhasználni, hogy ne legyen a szónak kettős értelme, mások azonban nem tesznek ilyen különbséget. A németben is kétféle kiejtése van a szónak, de jelentésbeli megoszlás nélkül: *penzion* és *panszion* (a hangsúly az utolsó szótagra esik, s az *an* franciás orrhangú magánhangzó). A minálunk legújabban felkapott *panzió* voltaképpen keverék szóalak: az eleje, a *pan* szótag a francia kiejtést igyekszik utánozni, a vége, az *ió* pedig latinus. Ha már franciásságra törekszünk, a *lampion* és a *sampion* (*champion*) mintájára *panszion*-t kellene mondani, mert a *panzió* se nem franciás, se nem latinus, hanem mind a kettő egyszerre. De pártoljuk inkább a nem ingadozó kiejtésű *vendégház*-at. Ez is csak három szótagú, mint az idegen szó.

N. J. B.

A kiadásért felelős: Gergely J. Pál.

49.549. — Egyetemi Nyomda, Budapest. (F.: Tirai Richárd.)

MAGYAROSAN.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő
Bizottságának folyóirata.

A Magyarosan 1948-i évfolyama előreláthatóan szintén három kétíves füzetben jelenik meg. Egyes szám ára 2 forint, előfizetés egy évre 6 forint. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának: Budapest, V., Akadémia-utca 4.

Koválovsky Miklós szerkesztő címe: Kispeszt, Klapka-utca 13. sz. A szerkesztőséget illető küldemények (kéziratok, levelek, kérdések, lappéldányok, könyvek) ide címzendők.

MAGYAR NYELV.

A Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóiratából, a Magyar Nyelvből a XLIV., 1948-i évfolyam első, 5 íves füzete megjelent. Ára 5 forint.

Az 1948. évre a tagsági vagy előfizetési díj magánosoknak 15, jogi személyeknek 25 forint.

A Magyar Nyelv előfizetői a Magyarosant féláron kapják.

A Társaság címe: Budapest, VIII., Múzeum-körút 4., C épület. Postatakarékpénztári folyószámlájának száma 18.144.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ÚJABB KIADVÁNYAI

Magyar Etymologiai Szótár, XVII. füzet (gam- bit—gaz). 962—1159 lap	ára 40 frt
Balassa-kódex. XXXIV + 196 lap, hasonmás ki- adás	„ 80 „
Guary-kódex. 134 lap, hasonmás kiadás	„ 60 „
Ila Bálint: Gömör megye. III. köt. 355 lap	„ 40 „
Kerékjártó Béla: A geometria alapjairól II. (Projektív geometria.) 613 lap	„ 60 „
Archaeologiai Értesítő III. f. V—VI. köt. 311 lap 97 képtáblával	„ 60 „
Navratil Ákos: A nemzeti vagyon sorsa a hábo- rúban. 68 lap	„ 8 „
Zsigmond Ferenc: Orosz hatások irodalmunkban. 78 lap	„ 12 „
Láng Nándor: Egy pannóniai föliratról. 22 lap	„ 6 „
Szabó István: A jobbágy birtoklása az örökös jobbágyság korában. 77 lap	„ 16 „
Irodalomtörténeti Közlemények 1944—1945. évi II., befejező fürete. 231 lap	„ 12 „
Akadémiai Értesítő 479. füz. 1947. 24 lap	„ 5 „
A magyar helyesírás szabályai. 1946. 8. kiadás 4. lenyomat. 112 lap	„ 3 „
Horváth János: A magyar vers. 1948. 314 lap..	„ 30 „

*

A MAGYAROSAN régebbi évfolyamaiból egyes számok
kaphatók, füzetenként 1 forintért.

A kiadványok kaphatók a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-
hivatalában: Budapest, V., Akadémia-utca 4.

XVII. ÉVF.

1948.

2. FÜZET.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

NAGY J. BÉLA
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI
KOVALOVSKY MIKLÓS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1948

Ára: 2'— Ft

TARTALOM.

	Lap
Fábián Pál: Az amerikai magyarság nyelve	33
Benkő Loránd: A családnév-változtatás kérdései	40
Deme László: Szempontok a jó magyar kiejtéshez	46
Nagy J. Béla: Nyit, zár stb.	50

SZÉLJEGYZETEK.

Sági István és K. M.: Sí vagy síj?	52
Láczér István: A fordítás a magyar nyelvhelyesség szolgálatában	53
S. Gy. és N. J. B.: Tallózás	55
Mikešy Sándor: M o h á c s - u t e a	58
Elekfi László: Ha csak egy mód van rá	59
Molnár József: G ú z s vagy guzsaly?	60

LAPSZEMLE.

Ludas Matyi. — Magyar Nyelvőr. — Szabad Szó	60
---	----

ÜZENETEK.

Három üzenet (S. Gy.-nak, P. M.-nak és Sz. G.-nak)	63
Hibaigazítás	64

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI.

Olvasóinknak készséggel adunk tanácsot, felvilágosítást minden nyelvhelyességi és helyesírási kérdésben.

Munkatársainknak. Kérjük munkatársainkat, hogy cikkeiket lehetőleg gépiratban juttassák el a szerkesztő címére. A papírnak csak az egyik lapjára írjanak, s hagyjanak két-három ujjnyi lap-szélt az esetleges szerkesztői megjegyzéseknek.

Olvasóinknak, laptársainknak. Lapszemplénkben szeretnők az 1945 eleje óta megjelent nyelvművelő és nyelvvédő cikkeket lehetőleg hiánytalanul számontartani. Kérjük ezért laptársainkat, a szerzőket és olvasóinkat, szíveskedjenek az ilyen cikkeket tartalmazó lappéldányokat szerkesztőségünknek megküldeni vagy legalább a megjelenés adatait közölni. Hasonló tárgyú önálló kiadványok, valamint nyelvi szempontból figyelemreméltó munkák beküldését ugyancsak kérjük könyvszemle-rovatunk részére.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

AZ AMERIKAI MAGYARSÁG NYELVE.

Valljuk be némi szégyenkezéssel, hogy bizony ritkán jutnak eszünkbe azok a véreink, akik egy félszázaddal előbb tengeren túlra vándoroltak, mert itthoni ninestelenségük örvényéből más kivezető utat nem találtak. Egyik kivándorló hullám a másik után hajózott Amerika felé, megvetették a lábukat, telepeket alkottak, magyar iskolákat szerveztek. Családi körben, templomaikban, újságjaikban ápolták nyelvünket, s ma is több lap jelenik meg odaát, amely ellátja a magyar telepeket magyar nyelvű hírekkel és egyéb olvasnivalóval. Az egyik ilyen újságnak pár évvel ezelőtti néhány példánya a kezembe került, s olvasás közben ötlött föl bennem az a gondolat, hogy vizsgálat alá kellene venni az amerikai magyarság nyelvállapotát.

A kérdésre vonatkozólag kevés adatunk van. Csak Spissák Ferenc cikkéről tudok (Magyar Nyelv II, 259), amelyben néhány példát találunk arra, hogy milyen rendkívül nagy mértékben nyomultak be az angol szavak az ottani magyarság nyelvébe. Azóta még a Magyarosan lapjain látott napvilágot egy figyelmeztetészerű rövid közlemény (VII, 135). Szerzője, Zsoldos Jenő, átveszi Spissák cikkéből az ott közölt keveréknyelvű angol-magyar párbeszédet, és megjegyzi, hogy jó lenne a kérdéssel bővebben is foglalkozni. Más semmi sincs, pedig éppen ideje lenne az új hazába szakadtak nyelvével egy kissé törődni. A Magyar Nyelv cikkének megjelenése óta már két nemzedék nőtt fel, és ha már akkor hemzsegték az amerikai magyarok beszélt nyelvében az angol szavak, ma még sokkal rosszabb lehet a helyzet. Erről tesznek tanúságot az amerikai lapok is. Spissák Ferenc a beszélt nyelvvel foglalkozik, én az amerikai újságokból, főleg az apróhirdetésekből gyűjtött angol szavaknak egy kis töredékét szeretném bemutatni s ezzel kiegészíteni az előző cikk tanulságait.*

* A Nyelvörben is van több ilyen tárgyú közlemény (38:36, 330; 50:113; 57:62. Egyikük, a Rubinyi Mózesé, szintén az apróhirdetések nyelvvel foglalkozik, 50:113). L. még Magyarosan IX, 28. *A szerk.*

Az ujonc amerikás magyar egész sor olyan dőlggal találkozik, amelyet soha nem látott azelőtt, még csak nem is olvasott róla, s egyszerre mindennap használni kénytelen. Megtanulja hát az új fogalommal együtt az új nevét is. Először a pénz nemek: *dollár, cent*, a mértékegységek: *font, inch, mile, acre*, az égtájak: *south, west, east* stb. nevét. Egészen természetes, hogy nem kilométerekben, nem is mérföldekben, hanem *mile*-ben számol néhány hónap múlva, úgy, ahogy maga körül állandóan hallja. Az újságokban a hirdetések között az lenne a feltűnő, ha az eladó ház Cleveland-től nem 24 *mile*-nyire,¹ hanem 24 mérföldnyire volna, és semmiesetre sem volna olyan nagy eset annak a kis gyermeknek az esete, aki lenyelte édesapja 18 *inch*-es¹ óraláncát, ha a hosszúság centiméterekben lenne megadva. Talán el sem tudnák képzelni a jámbor és szörnyűlködő olvasók, milyen hosszú is az a lánc, mint ahogy viszont énnekem, aki centiméterekben gondolkozom, a 18 *inch* nem jelent semmit. „Több ezer *aker* jó föld eladó *South-Florida* két szép tavánál“, — olvassuk más helyütt. Valószínűleg azért írtak *South-Florida*t Dél-Florida helyett, mert a magyar megjelölés szokatlan lenne. Az *acre (aker)*¹ pedig mint a földterület mértékegysége már akkor kiszorította a magyar *hold*-at, amikor az első farmra egy volt békési magyar alkudni kezdett. Neki kellett az új számításra áttérnie.

Sok zavar származik abból, hogy mi az egész világ szokásával ellentétben a keresztnevet a vezetéknév után tesszük (bár az egész világ rendőrségi és egyéb lajstromai nekünk adnak igazat). Magától értetődő hát, hogy a félreértések elkerülése végett az idegen szokáshoz ebben is alkalmazkodni kellett, és Kovács Jánosból Amerikában hamarosan *John Kovács* lett. Az amerikai lapokban e tekintetben ingadozást tapasztalunk. A magyar neveket, ha az amerikai magyar társadalmi élettel kapcsolatosan kerülnek szóba, magyar szokás szerint írják, pl. „Ott láttam az estélyen Cukor Mórt, Raskó Aurélt...“ stb. De mihelyt amerikaiakkal együtt szerepelnek magyarok, már az amerikai szokás a döntő: Mr. N. N., Mrs. X., Miss Y. Ilyenkor elől van a keresztnév, mégpedig angolul: Mr. *John Kovács*, *Joe Király*, *Steve Csonka*, *Charles Kovács*, *George Gazda*. Még furesőbb határozatlanságoknak is lehetünk tanúi. A hirdetések között egy helyt *Ilona Franz* kíván kellemes húsvéti ünnepeket vevőközönségének, két sorral lejjebb pedig egy *Helen Balog* nevű hölgy hirdeti elismert jósló tehetségét. *Kish cleaner* pedig nyilván azért tett a neve után még egy *h*-t, mert bántotta a fülét,

¹ 1 mile 1609 m, 1 inch 2.5 cm, 1 acre 4046 négyzetméter

hogy az amerikaiak *sz-szel* ejtik nevét vegytisztító üzemének (mlítésekör, és azt akarta, hogy úgy, mint mi, ők is *s-sel* ejtsék. Ha amerikaiakról van szó, minden esetben az angol szokást követik. *Mr. Paul Thomas*-ból sohasem csinálnak újságjaik *Thomas Pál* urat. A címeiket is mindig az amerikai használat szerint közlik: „*Kérje B. urat a gyári irodában, 2-ik emeleten, 535 Eight Avenue, near 37th St. N. Y. Tel: Long-acre 3—1138.*“

Nyelvművelőink részéről minduntalan elhangzó jogos panasza újságjaink ellen, hogy fölöslegesen sok idegen szót használnak. Fokozottan érvényes ez a kifogás az amerikai magyar lapokra. A tengerentúli újságírók sokkal gyakrabban és bátrabban élnek az idegen szavakkal. Ennek oka az, hogy mivel a legtöbb, nálunk is közkeletű idegen szó beletartozik a nemzetközi szókincsbe, igen kis eltéréssel élnek ezek az angol nyelvben is. Angol beszédben állandóan használják őket, érthető tehát, ha magyar fogalmazás közben is könnyen rájár a tolluk. Nem gátolja őket az sem, ami itthoni tudatosabb és gondosabb kartársaikat, hogy olvasóközönségük esetleg nem érti meg az idegen kifejezést. Ott minden magyar tud angolul is, és ha másképp nem, az angol nyelvből érti meg az ilyeneket: *életstandard, korporáció, bulletin, denazifikálás, veterán* stb., nem is szólva a nálunk is léptenyomon előfordulókról: *referencia, imperialista erők bázisa, terror, propaganda, monopólium* és hasonlók. Az angol nyelv hatására ilyen idegen szók meg is változtathatják jelentésüket. Például a *konvenció* szó az amerikai magyar újságok nyelvében nem *közszokás-t, általános szokás-t* jelent, mint az itthoniakban, hanem az angol *convention* hatására *összejövetel-t*. Ilyen értelemben olvashatunk p. o. a *munkáspárt konvenciójájáról*.

Hogy az angol és a magyar nyelv hangtani viszonya milyen, arra vonatkozólag a lapokból néhány közvetkeztetést lehet levonni. Például az angol *u* előtt gyakran még egy félhangzó *j* is hangzik (tehát mássalhangzó). Ennek megfelelően az angol kiejtés szerint gondolkozó írók már nem az U. S. A.-ról (vagyis ú-ess-á-ról) írnak, mint a hazai lapok, hanem a U. S. A.-ról (vagyis jú-esz-é-ről), és a United Farmers of Ohio egyesületről. A magyar nyelv törvényei érvényesülnek a ragok és képzők illeszkedése tekintetében, de az angol kiejtéshez alkalmazkodva. A kiejtésben mélyhangú angol szavakhoz mélyhangú magyar végzetek járulnak, ha az írásmód szerint magasaknak kellene is lenniök. Ez természetes, mert az ottani magyarság beszédből, nem írásból tanult meg angolul, s állandóan a fülébe csengő angol szavak hatása alatt áll. Így írnak tehát: „Autó gumi kerekek mindenféle

*size-b a n*² kaphatók.“ „Főszakácsok mindenféle *camp-e k b e*³ a north-Karolinai Fort Bragg-*b e n* felvételnek.“ „F-et hívja *daddy-n e k*.“⁴

Ha megpróbálnók megállapítani, hogy milyen mértékben nyomult be az angol nyelv az ottani magyarság nyelvébe, és melyek azok a szavak, amelyeket inkább angolul, mint magyarul használnak már, azt hiszem, reménytelen feladatra vállalkoznánk. Általános szabályként ki lehet mondani, hogy minden újdonság, amellyel csak ott találkozott a magyarul beszélő, angolul él a nyelvében, természetesen magyarul ragozva. De ezeken kívül is számtalan jó magyar szót kiszorított már az angol. A következőkben a hirdetések szövegéből állítok össze egy sorozatot a mondottak szemléltetésére (az összetételek írásmódján s általában a sokszor furesa helyesíráson nem változtattam).

Vegyük először a *v e n d é g l ő s i p a r* kifejezéseit. Ezek között sok a nemzetközi, de még több az olyan angol, amelyet magyar szóval lehetne helyettesíteni. Az új-ágok így hirdetnek: „Eladjuk üzletét! Vannak nálunk *Bars*,⁵ *Grills*,⁶ *Lunchonette*,⁷ *Cigar-stands*,⁸ *Liquor-stores*.“⁹ Vagy: „A legjobb *információt* vagy *hírszolgálatot* kapja, ha venni vagy eladni akar: *Bar-Grill*, *Restaurant*, *Delicatessen*,¹⁰ *Diner*,¹¹ Pékség, *Icecream-Parlor*,¹² Szállodák, *Stationery*¹³ üzletek.“ (Sziinte kirívó a két magyar szó a sok angol között.) „Több *cafeteriai*¹⁴ *segítő* kerestetik irodai *lunch-roomba*¹⁵.“ Vagy: „Telek Bayridge-en. Jó *diner* építhető rá.“ „Főszakács, gyakorlott, *supper club-ba*¹⁶.“ „... elsőrendű szállodák és *night clubok*¹⁷...“ „... portást keresünk *tavernbe*¹⁸...“ Magától értetődőnek

² méret, nagyság

³ tábor, telep

⁴ papa

⁵ italmérés, ahol hideg ételeket is lehet kapni

⁶ peesenyesütő helyiség, lacikonyha

⁷ kis étkező

⁸ dohányosbolt

⁹ italház

¹⁰ esemegésbolt

¹¹ országtúti vendéglő, étkezőbódé vagy -koesi

¹² fagyraltozó

¹³ papíráruház

¹⁴ a mi automata-büfféinkhez hasonló étkezőhelyiség, ahol a vendég a cafeteriai segítő közreműködésével szolgálja ki magát

¹⁵ ebédlőhelyiség egy üzem épületében

¹⁶ vacsorázóhely

¹⁷ éjszakai mulatóhely

¹⁸ italmérés

kell tartanunk az ilyen átvételeket is. Az amerikai élet kitermelte étkező- és szórakozóhelyek ezek, amilyenek nálunk nincsenek. Csak kevés helyett volna teljesen megfelelő magyar szó (restaurant: vendéglő, delicatessen: csemegésbolt), bár nem vagyok abban bizonyos, hogy a felsorolt esetekben valóban pontosan megegyeznek-e a fogalmak. Angolul értő olvasóink vagy még inkább azok, akik már jártak a tengeren túl, azt hiszem, érzik, hogy a megadott értelmezések erősen sántítanak, nem fejezik ki teljesen az amerikai fogalmat.

Nálunk a kisebb vendéglőkben a különböző munkákat is egy vagy két ember végzi. Az amerikai nagyvárosok étkeztető üzemeiben minden kis munkakörre külön személy van alkalmazva. Ennek nevét természetesen angolul írják a magyar újságok is, lefordításával nem kísérleteznek. Gyakorlott *counter lány*-t¹⁹ és *sandwich girl*-t²⁰ fogadnak föl, *lunch* és egyenruha jár nekik az egyik helyen a fizetésen kívül. Gyakorlott *saleslady*²¹ kerestetik egy *Pastry Shop*-ba²² *pastry chef*-fel²³ együtt.

Egy másik fogalomesoport a ház és a berendezés köre. Egy nyolclakásos ház házfelügyelőjét odaát előkelő névvel ruházták föl: *superintendent* lett belőle. Ha előkelő magánvillákba takarítónőt keresnek, a „jelentkezők mutasák be bizonyítványaikat a *house keeper*-nél²⁴ reggel“. A házépítési munkák részben szintén angol nevűek: *Insulálnak*,²⁵ festést, papírozást, *oilcloth*²⁶ ragasztást, papírleszedést, *plasterozást*²⁷ vállalnak az iparosok. Kölesónadnak „*falpapír*“²⁸ leszedő és *floor scrépelő*²⁹ gépet“. „Szakács József óhazai *plumber*³⁰ mester *sewert*³¹ kinyit és tisztít ásás nélkül.“ Hírt kapunk arról is, hogy valaki az ifjúsági körben úgy megigazította a csöveket, hogy akármelyik *plumber*-nek becsületeére vált volna. „James Vantora mindennemű *plumbing*,

¹⁹ counter = pult; counter lány = vendéglői kiszolgálólány, csapos

²⁰ kiszolgáló kisasszony, szendvices lány

²¹ kiszolgáló kisasszony, elárusítónő

²² cukrászda, ahol péksüteményt és kenyeret is árulnak

²³ az előbbi üzlet vezetője

²⁴ házvezető

²⁵ szigetelnek

²⁶ viaszos vászon

²⁷ vakolás

²⁸ az angol *wall-paper* tükörszava

²⁹ padlógyaluló; *scraper* = vakaró, kaparó

³⁰ szerelő

³¹ csatorna

*heating and seweriing*³² munkát jutányosan végez.“ A háza-
kon odaát *kombinált storm window-k*³³ vannak californiai
*redwood-ból*³⁴ vagy *cypress-ból*.³⁵ *Venetian blinds-et*³⁶ és
*window shade-eket*³⁷ kínál eladásra a Lorain Window Shade
and Gift Shop.³⁸ A konyhában gáz *range*³⁹ van, *thermo-*
stat-ok,⁴⁰ *frigidaire-ek*,⁴¹ *refrigerator-ok*⁴² könnyítik meg a
háziasszonyok munkáját. Az épületek fűtése olajjal vagy
szénnel fűthető *furnace-ek*⁴³ segítségével történik. Egy hirde-
tésben *rollaway*⁴⁴ ágyat ajánlanak megvételre *innerspring*⁴⁵
matraccaal, valamint villanyos melegítő *pad-del*.⁴⁶ A parkokat
*landscaper-ek*⁴⁷ tervezik, „kiknek pázsit és örökzöld gyakor-
lottságuk van“.

Nagyon természetes, hogy a kivándorlók legnagyobb
része műhelyekben, gyárakban, ipari ü z e m e k b e n helyez-
kedett el. Az újságok tele vannak munkást kereső hirdetések-
kel, de ezek között szinte már sohasem találunk magyar meg-
nevezéseket, hanem csak angolt, még abban az esetben is, ha
magyar kifejezés alkalmazása nem okozna félreértést a
munkakört illetőleg. Felvételi iroda helyett a munkásoknak
az *employment office*-ban⁴⁸ kell jelentkezniök. Itt a *janitor*⁴⁹
igazítja útba a járatlanokat, *porter*⁵⁰ viszi a leveleket, és egy
*west-side-i*⁵¹ irodában a *handyman*⁵² állása nem is olyan meg-
vetendő dolog. Annak igazolására, hogy a munkakör megjelö-
lése mennyivel inkább szokásos angolul, mint magyarul, idé-
zek itt néhány hirdetést: „Jelentkezzenek azonnal öntödébe
*annealer*⁵³ kezelők.“ „The Bassie Company felvesz *electri-*

³² szerelési, központi fűtési és esatörnázási

³³ viharálló ablak

³⁴ vörösfenyő

³⁵ ciprus

³⁶ velencei redőny

³⁷ tekeresfüggöny, roló

³⁸ ajándékos bazár

³⁹ gáztűzhely

⁴⁰ ételt melegen tartó melegítő szekrény

⁴¹ és ⁴² hűtőszekrény-fajták

⁴³ kazán

⁴⁴ gördülő szerkezetű, kinyitható

⁴⁵ belső rügózású

⁴⁶ párna

⁴⁷ kert-, parktervező mérnökök

⁴⁸ felvételi iroda

⁴⁹ irodaszolga, kapus

⁵⁰ levélhordó, küldőnc, hordár

⁵¹ New York üzleti negyede

⁵² mindenes irodaszolga

⁵³ acéledző

cians,⁵⁴ *millwrights*,⁵⁵ *tool and die makers*⁵⁶. „*Molderek*”⁵⁷ könnyű *stove*⁵⁸ lapok öntéséhez, magas órabér és *bónusz*⁵⁹ . . . Bent az üzemben a *foreman*⁶⁰ irányítja a munkát. Ez a szén-eladási hirdetés is jellemző: „Takarítson pénzt! Szén áraink lementek. Legfinomabb antracite szén *egg, stove, nut, pea, buck*”⁶⁴ kapható.“ Mindegyik fajtára van magyar szó.

Folytathatnám a példák felsorolását szinte vég nélkül, az élet minden területéről. De vizsgáljuk meg inkább azt a kérdést, hogy teljesen kihalt-e az amerikai magyarságból a nyelvnek az a tulajdonsága, hogy az idegen szavakat magához hasonítani igyekezik, más szóval: nincs-e arra példa, hogy angol kifejezéseket megmagyarosítanak, és úgy használnak? Megtörténik ilyesmi is, de csak elvétve. Például az amerikai magyar nem költözködik, hanem *muffol*. A megfelelő angol *to move* igének „magyarosított” alakja ez. Így mondják, így is írják. A hirdetések szerint „Laczkó Péter az *east-side*”⁶² legmegbízhatóbb *muffolója*, aki vidéki *muffolósokat* is vállal“. Más hirdetésben „*fém kikészítőket (metal finishers)* és *izzásban szegezőket (hot riveters)*” keresnek. Az, hogy az angol kifejezés zárójelben ott van a magyar után, arra mutat, hogy az angol a közkeletűbb, és feltétlenül szükségesnek érezte a hirdető, hogy a „gyengébbek kedvéért” lefordított kifejezést pontosan is meghatározza.

Egy kis ingadozást is láthatunk néha az angol és a magyar szavak használatában. Például egy vastagbetűs cím: „Elraboltak egy fiatal lányt egy *költöztető truck*-ban!“ De a szövegben már következtesen *bútorszállító autó*-ról és az abban történetekről számol be az újságíró. Már idéztem a *Venetian blinds* kifejezést. E helyett olvastam *velencei redőnyök*-et is. Az ilyen példák azonban ritkák. Lehet, hogy némely esetben, mint egyik példánkon láttuk, az újonnan jötteknek akarják megkönnyíteni a tájékozódást.

Az újságok alapján sajnálatos tényként kell megállapítanunk, hogy a kétnyelvűség állapotában élő amerikai magyarság már nem sokáig tarthatja meg nyelvi önállóságát, ha már a nyomtatott nyelvben is olyan nagy szerep jut az idegen szavaknak. Szinte azt mondhatjuk, könnyebben meg-

⁵⁴ villanyszerelő

⁵⁵ malomszerelő

⁵⁶ szerszám- és matricakészítő

⁵⁷ öntőmunkás

⁵⁸ kályha, tűzhely

⁵⁹ külön juttatás

⁶⁰ előmunkás, munkavezető

⁶¹ tojás-, darabos-, dió-, kovács-, porszén

⁶² New York keleti része

értik és szívesebben használják az angol nyelvet, mint a magyart. A nyelvi megsemmisülés és beolvadás veszélye elsősorban a városokban élő magyar ipari munkásságot fenyegeti. Állandóan angol nyelvű környezetben élnek az üzemek dolgozói, magyar újság valószínűleg ritkán is jut a kezükbe, és fontosabb nekik a megélhetés, mint anyanyelvük ügye, amelynek úgyszem veszik hasznát sehol, mert senki sem érti. Nem is vethetjük szemükre, hogy így van. Az értelmiségiek nyelvi tekintetben öntudatosabbak lévén egy fokkal, s mert társaságban, lapok olvasása közben állandóan gyakorolják is magukat a magyar nyelvben, tovább meg fogják tartani, és átadják utódaiknak is. Legtovább a dolog természete szerint az elszigetelten és kisebb zárt csoportokban élő földművelő magyarok ajkán fog nyelvünk megmaradni. A két-nyelvűség állapotából azonban csak a teljes angolnyelvűség felé irányulhat a fejlődés. Néhány nemzedék kihalta után már csak egy csomó különös név fog tanúskodni arról, hogy több mint egymillió magyar munkája járult hozzá az Újvilág felépítéséhez.

Szeretnénk kérni amerikai újságíróinktól, papjainktól, tanítóinktól, akik ott a magyar nyelvvel foglalkoznak hivatásuknál fogva, próbálják öntudatosítani a magyar nyelvet az ottani magyarokban, próbáljanak gátat vetni az angol nyelvi vízőzónnek, bár azt hisszük, erejüket fölülmúló munkát kívánunk tőlük. Próbálják mégis megtenni, amit lehet. Ezt üzenjük innen az *ókontri*-ből.

Fábián Pál.

A CSALÁDNÉV-VÁLTOZTATÁS KÉRDÉSEL¹

I.

1. Van a magyar nyelv-művelésnek egy területe: a címben jelzett kérdéskör, amelyet az utóbbi években mindjobban elhanyagoltunk. Erre a nemtörődömségre nagyon nehéz magyarázatot találunk. Semmi sem menti ugyanis azt, hogy a magyar családnév-kincs eltorzítását ölbe tett kézzel nézzük. Ha e közömbösség indítókait kutatjuk, akkor talán két olyan tényezőre mutathatunk rá, amely a nyelv-művelést — valószínűleg tudat alatt — tartózkodó állaspontra készítette.

¹ A címbeli *családnév-változtatás* kifejezést a *névmagyarosítás* helyett használok, mert a *névmagyarosítás* szó nem elég szabatos arra a fogalomra, amit vele jelölni akarunk. Ebbe a tárgykörbe ugyanis nemcsak az idegen eredetű családneveknek magyarral való felcserélése tartozik, hanem ide vonható a rossz hangzásúnak tartott magyar eredetű nevek megváltoztatása is. A *névmagyarosítás* tehát csak egyik fajtája a névváltoztatásnak. Mivel azonban eddig csupán a *névmagyarosítás* szót alkalmaztuk a fogalom jelölésére, használatának kiirtása lehetetlen volna és nem is lényegbevágó.

Az egyik az, hogy a családnévek megváltoztatásának kérdése meglehetősen kényes természetű, hiszen a családnév mindnyájunknak legbensőbb tulajdonunk, amelyhez érzelmi szálak fűznek bennünket, s így vele, külső irányítást nem igen tűrve, szabadon kívánunk rendelkezni. A másik ok pedig az lehetett, hogy a tulajdonnév-anyagot hajlandók vagyunk úgy tekinteni, mint a nyelvnek megrögződött és már nem változó elemeit a minduntalan alakuló, fejlődő, eleven nyelvelemekkel szemben. A nyelvművelés súlypontját tehát természet-szerűleg és önkénytelenül helyezük az utóbbiakra.

Mindkét nézet tévedésen alapul. A családnév kétségtelenül legsajátabb tulajdonunk, újjal való esetleges fölcseréléséről tehát magunknak kell döntenünk. Így azokat a személyeket, akik idegen eredetű nevet viselnek, természetesen nem befolyásolhatjuk abban, hogy megváltoztassák-e régi nevüket vagy sem. Az idegen eredetű családnéveknek magyarral való kényszerű fölcseréltetését nem tartom helyesnek, s a nyelvművelésnek ebben a kérdésben okvetlenül semleges magatartást kell tanúsítania. A leghatározottabban állást kell azonban foglalnunk abban az esetben, mikor az új magyar nevek kiválasztásáról van szó. A nyelvművelés feladata annak megakadályozása, hogy nyelvünk szellemével és névadásunk régi módjaival merőben ellentétes, de magyarosnak látszó nevek burjánozzanak el családnév-anyagunkban. Továbbá a névanyag változhatatlanságába vetett hit sem helytálló. Ma már világosan látjuk, hogy a megszilárdultnak, nem változónak, holtnek hitt tulajdonnevek még természetes úton is lassú, de állandó alakuláson mennek keresztül. Névanyagunk történeti vizsgálata kétségtelenül igazolja ezt. Még inkább mutatják a tulajdonnév-anyag változandóságát az utóbbi két évszázadnak egyre divatosabbá váló mesterséges névváltoztatásai. Ezek a változások a magyar eredetű tulajdonneveknek addig megbolygatatlan rendszerében jelentős eltolódásokat idéztek elő. Természetes tehát, hogy a tulajdonnevek megváltozásával kapcsolatos kérdések is a nyelvművelés elsőrendű feladatai közé tartoznak. Különösen a mesterséges névalakításoknak egyik fajtája: a családnév-változtatás vagy családnév-magyarosítás érdemel fokozott figyelmet, hiszen a mindennapi életnek egyik gyakori jelensége.

A nyelvművelésnek a családnév-változtatások kérdésében elfoglalt álláspontját tehát a fentiek alapján a következőkben foglalhatjuk össze: 1. Nem az idegen eredetű családnév-anyag irtásában, hanem az új nevek alakításában kell közreműködnie. 2. A családnév-változtatások körüli teendőit semmiképpen sem szabad másodrendű feladatának tekintenie vagy éppen elodáznia.

2. A népmozgalmak, bevándorlások, felszívódások következtében a magyar nyelvterület családnév-anyaga különösen az utóbbi két-három évszázad folyamán rohamosan telítődött idegen eredetű nevekkel. Az idegen családnévek elburjánzása ellen a reformkortól kezdve az úgynevezett névmagyarosítással kezdtek védekezni, s volt idő — pl. a két világháború közti időszak —, mikor magának az államhatalomnak némely képviselői is nyomást gyakoroltak ilyen irányban. Az állam durva beavatkozását nem tekintve, a névmagyarosítás természetszerű, egészséges és a haladó étellel lépést tartó jelenség lett volna, ha mindjárt kezdetben nem fajult volna el, és nem terelődött volna egészen helytelen irányba. A névmagyarosítás túlzásainak ugyanis a magyar családnév-anyag nagyméretű felhígulása, eltorzítása, sablonossá tétele lett a következménye.

Nézzük meg, honnan eredtek és erednek ma is az elkövetett hibák. Családnév-anyagunk jó részének kifacsimítása, nyelvünk szellemével merőben ellentétes átalakítása nagy mértékben a helytelen korszellem és ízlés következménye volt. A névmagyarosítás összekötődött a nemesség, a középosztály és részben a kispolgárság hazafiasnak látszó álromantikájával. A közönség ízlése a „nemesi“, „dzsentrí“-nevek felé irányult, s a legképtelenebb utáztatokban kristályosodott ki. A jó sok szótagból álló nevek, a kettős *ss*-ek és *ff*-ek, a *Szent-*előtagok, a *-vári*, *-falvi*, *-földi*, *-házi*, *-kúti* végződés, a *-fi*-k és társaik teljesen rabul ejtették a nagyközönséget. A helytelen tömegízlés — talán egy kissé mérsékeltebb formában — átesapott századunkra is. Az előbbieken kívül, főként a városi polgárság körében, az *-s* képzős nevek (*Kardos*, *Gondos*, *Bárdos* stb.) kezdtek divatozni, sokszor a leghetetlenebb formákban. A névesztetikának ez a ferde és helyén nem való alkalmazása még ma, kétségtelenül egyre demokratikusabbá váló társadalmunkban is ott kísért. A már amúgy is rossz irányba terelődött ízlést az irodalom is táplálta. Az irodalmilag tájékozottabb középosztály nagyrészt a romantikus regényirodalom emelőjén élt, s irodalmi névadásunkban bizony eléggé elburjánzottak a lehetetlen és nyakatekert nevek.² Ez talán magában az irodalomban még megbocsátható lett volna, de igen veszedelmes volt az az olvasmányok révén állandósult hatás, amelyet ezek az irodalmi nevek a korszellemtől és korizléstől amúgy is megfertőzött társadalmunkra tettek. A romantikus regény- és drámai irodalom termékei sokáig magvetői voltak — és részben még ma is magvetői — a „magya-

² A magyar irodalomban virágzó névadásra *Kovalovszky Miklósnak* Az irodalmi névadás című úttörő tanulmányát ajánlhatjuk az érdeklődők figyelmébe (Bp., 1934. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. 34. sz.).

ros hangzásuk és közérthetőségük“ mellett is legmagyartalanabb neveknek.

A helytelen tömegízlés megnyilvánulásai elé úgyszólván senki sem emelt akadályt. A múlt században a nyelvtudomány és a névtudomány még gyermekcipőben járt, nem szólhatott bele szakszerűen a kérdésbe. A századunk elejétől kezdve fellendülő nyelvtudomány sem tanúsított valami nagy érdeklődést a családnév-változtatás problémái iránt. Olyanok, akik hivatva lettek volna ezt a kérdést szakszerűen a közönség elé vinni, különben is kevesen akadtak. Ezek közé a kevesek közé tartozott a Magyar Nyelv néhány írója. E folyóiratban egy-két kiváló nyelvészünk: Melich János és főként Pais Dezső néhány családnévhez fűzött megjegyzéseiben a névmagyarosítás terén is nagy szakképzettségéről tesz tanúságot. Ha a Magyar Nyelv Levélszékére nyit megnézzük, láthatjuk, hogy egy időben a nagyközönséggel is élénk kapcsolatot tudott fenntartani. Nagy kár, hogy sem Melich, sem Pais nem fejtette ki részletesen a névváltoztatással kapcsolatos szempontjait, erre azonban még sor kerülhet. Nyelv-művelésünk hivatott irányítója, a Magyarosan sem foglalkozott ezideig bővebben a családnév-változtatások kérdésével. Ennek a hiánynak pótlását kezdjük meg ebben a tanulmányban.

A nagyrészt tájékozatlanul maradt közönség tehát csupán a helytelen tömegízlésből meríthetett. A tapasztalat azt mutatja, hogy a legtöbb egyén nem azért változtat nevet, mert valami új név tetszik neki, és olyant már ki is választott, hanem mert valami okból régi nevével nincs megelégedve. Mivel Magyarországon, a magyar műveltségi közösségben élünk, és a magyar nyelvet beszéljük, természetes, hogy közönségünknek általában az idegen hangzású nevek nem tetszenek, és azokat magyar nevekre akarja fölcserélni. Szakszerű tájékoztatás híján azonban kénytelen új magyar nevet maga megalkotni a ferde tömegízlés szerint; vagy ami talán még ennél is rosszabb, kénytelen műkedvelők „útmutatói“-hoz fordulni. Azt hiszem, alig van családnéveink iránt érdeklődő ember, akinek egy-két ilyen fércelmény ne került volna a kezébe. Ezek a munkák „ősmagyar“, „ősi“, „tősgyökeres“, „ritka“ stb. neveket ajánlgatnak, betűrendbe szedve vagy a nélkül, önálló formában, zűgfolyóiratokban és újságokban. Főlöszleges akár egynek is megemlíteni a címét; szerzőik szinte kivétel nélkül műkedvelő kontárok, s a nyelvtudományhoz valamit konyító kevés kivételnek sincs névtörténeti iskolázottsága.

3. Az eddig elkövetett hibákon természetesen már igen nehéz segíteni. Igyekezetünket tehát arra kell összpontosíta-

nunk, hogy a további egészségtelen alakulásnak útját álljuk, illetőleg megkíséreljük a fejlődést helyesebb irányba terelni. Ennek egyetlen módja az, hogy részletesen kifejtjük — ha kell, többször is — az új családnév-anyag kiválasztásával kapcsolatos álláspontunkat.

Az új nevek kiválasztásában arra kell törekednünk, hogy a magyar családnév-adásnak eléggé kötött rendszerét meg ne bolygassuk, s e mellett szépérzékünk követeléseinek is eleget tegyünk. Két szempont lehet tehát vezérelvünk: a névadás-történeti és a névesztetikai szempont.

A névesztetikai a kevésbé lényeges, s ezzel hamar végezhetünk is. Tudjuk azt, hogy a személynév, ha világosan hozzákapcsolható is még valamelyik élő magyar közszóhoz, jelentéstartalmat alig-alig rejt már magában. Mégis minden névnek, így a családnévnek is megvan a maga hangulati, érzelmi velejárója, varázsa. Mindenki arra törekszik tehát, hogy új neve minél kedvezőbb benyomást keltsen másokban, azaz minél szebb, minél jobb hangzású legyen. Észtetikai igényeinken kívül jó nagy része van ebben egy örök emberi tulajdonságnak: a hiúságnak is. A névesztetikai szempont alkalmazására azonban a múlt tapasztalatai alapján fokozott mértékben ügyelnünk kell, hiszen a hibásan felfogott névesztetika volt az eddigi helytelenségeknek is indítóoka. Figyelembevételére azonban csak másodlagosan kerülhet sor; akkor, ha már a sokkal fontosabb névtörténeti szempontnak teljes mértékben eleget tettünk.

A névtörténeti szempont alkalmazása abban áll, hogy csak olyan új családneveket szabad alkotnunk, amelyek beleillenek a magyar családnév-adás rendszerébe. Hogy ezt megtehessük, ismernünk kell személynév-adásunk főbb mozzanatait. Itt tehát a továbbiak megértése végett is egy kis kitérést kell tennem, és röviden ismertetnem kell a magyar személynév-, illetőleg családnév-adás történetét és rendszerét.

Az úgynevezett pogánykorban a magyarság a kizárólagos egynevűség állapotában élt, tehát minden egyén csak egy nevet, jórészt finnugor, török, kisebb részben egyéb nyelvi eredetű nevet viselt. A kereszténység felvételével névanyagunkban új tényező jelentkezik: az egyházi, latin eredetű keresztnévek csoportja. Árpádházi királyaink alatt általában tovább élt ugyan az egynevűség, de most már az egyének vagy egyházi, vagy világi eredetű személynévet viseltek, jóllehet a keresztségben mindenki kapott egyházi eredetű keresztnévet is. A mindjobban tagolódó, szétváló, megoszló társadalomban az Anjou-kortól kezdve lassanként kifejlődött a kétnevűség, s ennek a folyamatnak befejeződéseképpen megal-

kultak az öröklődő családnévek. E fejlődés azonban nem minden társadalmi osztályban ment egy időben végbe. Nagyjában véve a nemességnél a XIV. és a XV. században, a városi polgárságnál a XV. században, a jobbágyságnál a XVI. és részben a XVII. században alakultak ki az öröklődő családnévek. Azonkívül a magyar nyelvterület különböző részei közt is voltak ilyen tekintetben időbeli különbségek. A XVII. század elejére jórészt megszilárdultnak tekinthető magyar családnév-anyagban ez időtől nem állott be lényegbevágó változás, és újabb típusok természetes úton már nem keletkeztek.

A XVII. század elején a magyar eredetű családnév-anyagban a következő típusokat találjuk: 1. földrajzi nevek-ből alakult családnévek; 2. a kereszténység fölvétele óta divatozó egyházi eredetű keresztnevekből alakult családnévek; 3. a pogány-, Árpád- és Anjou-kori világi névadás maradványaiból, illetőleg virágzó típusaiból alakult családnévek. Mindegyik típus még sok különböző altípusra oszlik, erről azonban bővebben majd a következőkben szölok.

A történeti szempont alkalmazását tehát úgy valósíthatjuk meg, ha az új nevek megalkotásában az itt említett XV., XVI. és XVII. századi magyar családnév-típusokat vesszük irányadóknak. Ezekon kívül a magyar személynév-adásnak egyéb időpontokhoz kapcsolható termékeit nem vehetjük figyelembe. Így nem jöhet számításba az Árpád-korban divatozó sok olyan személynév-típus, amely a középkor legvégére, a családnévek kialakulásának a korára már kihalt a használatból.³ Egyes Árpád-kori személynév-csoportok felelevenítését névtörténeti szempontból tehát nem tarthatjuk helytállóknak. Ugyancsak nem alkothatunk családnéveket a mai, nagy részben elferdített magyar névanyag analógiájára sem.

A következőkben főképp történeti szempontból nézve fogom a családnév-változtatásnak ma is időszerű kérdéseit tárgyalni, s a névesztetikát csak másodrangú tényezőnek tekintem. Módszerem tehát az lesz, hogy sorra véve a XV—XVII. század magyar családnév-típusait, megvizsgálom, miképpen és milyen mértékben illeszthetjük azokat bele a mai névváltoztatások rendjébe. A típusok bemutatásával egyidejűleg gyakorlati útmutatással is szeretnék szolgálni a névváltoztatóknak, s ugyanakkor igyekszem az egyes névtípusokkal elkövetett kirívóbb visszaélésekre is rámutatni.

(Folytatjuk.)

Benkő Loránd.

³ Az Árpád-korban divatozó világi eredetű személynévek mintaszerű feldolgozását Pais Dezső végezte el Régi személynéveink jelentésiana című tanulmányában (Magyar Nyelv. XVII, 156—63; XVIII, 25—34, 93—100).

Szempontok a jó magyar kiejtéshez.

Az alábbi közlendő vázlat a budapesti tudományegyetem bölcsészeti karának 1948 tavaszán tartott századévi helyes magyar ejtési versenyére készült a bírálóbizottság megbízásából. Feladatom az alapelveknek rövid és vezérfonalszerű összefoglalása volt.

Egyes részekben eltértem forrásaimtól, és önálló gondolatokat vettem fel, főleg a hangsúly és hangletjtés kérdésében. Néhány szóbeli vita meggyőzött arról, hogy e vázlat így nyersen is termékeny eszmecsere-t indíthat meg, amely azzal az eredménnyel járhat, hogy újra művelni kezdjük a nyelvvizsgálatnak több elhanyagolt ágát.

Nem lévén érkezésem arra, hogy a vázlatot átdolgozzam, változtatás nélkül adom a jegyzetet. Talán ezzel is megindul a tisztázás lavínája.

I. Kiejtés.

A magánhangzók képzésekor a hangszalagrezgés hangját a nyelv és az ajak működése módosítja. A magyar magánhangzók képzésekor az egész levegőáram vagy legalább is legnagyobb része a szájüregegen át távozik el, az orrhangú beszéd kellemetlen és helytelen. Az egyes hangok színét a nyelvemelkedés magassága — ami állkapocszögváltozással is jár — és az ajkak kerekítése vagy részeszerű működése együtt adja meg. Összeszorított foggal nem lehet tisztán beszélni; a nyelvhat fesztelen mozgását a száznak megfelelő nagyságúra nyitása biztosítja. Az ajakműködés sem lehet tiszta, ha szájunkat összehúzzuk; legyen tehát az ajakrés megfelelő nyíltságú, kerekítéskor pedig a szükség szerint erősen esücsörítsük. Hangot létrehozni sokféleképpen lehet, de az egészséges hang csak megfelelő szájnyílás és jól kirajzolódó ajakállás segítségével születhetik meg.

A nyelvnek nyugalmi állapotától a *j* felé irányuló, fokönkint előre-felfelé mutató emelkedése hozza létre az *e-é-i* hangsort, ugyanez a nyugalmi állapotól a *g* felé haladva az *a-o-u* sort. Az *é-i* nyelvállása az *o-u* ajakkerekítésével párosulva adja a magyar *ö* és *ü* hangot.

A hangszíneket (pl. *a, o, u*) a nyelvres tágassága határolja el egymástól. Színezés céljaira (pl. egy párbeszéd elmondásakor) világosabbra vagy sötétebbre (öblösebbre) festhetjük az egyes hangokat a nyelvhatnak azonos magasságban történő vízszintes előbbre vagy hátrább helyezésével. Vigyázzunk azonban, nehogy ezzel az abszolút hangszínt (a hangjellegét) eltorzítsuk.

A magyarban a nyelvvel alkotott mássalhangzók mind lelógó vagy laposan símuló nyelvheggyel ejtendők: a *t, d, l, n, sz, z, s, zs* hangot visszahajtott nyelvheggyel képezni helytelen. Ezekben a nyelv a szájpadlással csak kis felületen érintkezik, széles nyelvhatú ejtésük helytelen, mert jésítést okoz. A *r* körülbelül a *d*-vel azonos helyen, nyelvpergéssel keletkezzék; a szájüregnek hátsó részében képezett, racsoló *r* nem magyar hang. Óvakodjunk azonban a túlságos erős és hosszú pergetéstől is.

Időtartamában mindkét hangzócsoport értelemhordozóan kötve van; rossz helyen nyújtani vagy rövidíteni sem magán-, sem más-salhangzót nem szabad (kőszönöm, kőrut, kelemes stb. helytelen). A magyarban sem elnyelt magánhangzók, sem néma mássalhangzók nincsenek, s a képzés tisztaságában a hangsúlytalan szótag nem különbözhetik a hangsúlyostól. A *h* bizonyos esetekben kivétel (pl. a *cseh* szóban nem ejtünk *h*-t, csak így mondjuk: *cse*; ezért rímelhet rá Aranyról: *szerencse*), s a hármas mássalhangzótorlódásnak egyik tagja kiesik (pl. *rontsd le* ejtése: *rondzs le*).

Gyakrabban előforduló hibák: a gégefő összeszorítása, lefelé feszítése. Ilyen elnyomott hangszalagokkal nem lehet egészséges hangot képezni. Gyakori az *á*-nak túlságos kis szájnnyílású, elől képzett, szinte *é*-szerű ejtése (*étszélóhely*). Ejtsük az *á*-t nagyon nyitott szájjal, leeresztett állkapoccsal. Sokszor megesik, hogy a beszélő helytelenül túlságos nagyra növeli a nyelvrés tágaságát, s ilyenkor a kelleténél nyíltabb hang keletkezik (*nyale ára* kar. köldeni, fotás; *nyole óra* kar. küldeni, futás helyett). Csúnya modorosság a betűhöz való túlságos ragaszkodás is: *lát-ja*, *vall-ja*, *e-gyetlen* e helyett: *láltya*, *vajja*, *eggyetlen*.

II. Hangsúly, hanglejtés, dallam.

A magyarban a szónak külön hangsúlya nincs, illetőleg a beszédben nem jelenik meg. A magában ejtett szó vagy kijelentő, vagy kérdő mondatot helyettesít, s így hangsúlya is e szerint alakul.

A szólamhangsúly kijelentésben a hangszakasznak első szótagjára esik. A hangszakasz határa nem vág szükségképen egybe a gondolatszakszával. Pl. „*En tudom, ha nem* mondod is, hogy te *gyűlöl*sz engem.“ Itt a *gyűlöl* jel a gondolatszaksz határát, a dőlt szedés a hangszakasz kezdetét jelölő hangsúlyt jelzi. A hangszakasz mindig ott kezdődik, ahol az újságolás tárgya (a lélektani állítmány) helyezkedik el, s így a mondat annyi szólamra bomlik, ahány új közlést tartalmaz. „*Nem látom a ceruzát*“; ebben a tagadás új. — „*Pali elment Amerikába*“ és „*Pali Amerikába ment*“: e két mondat közül az elsőben új közlés az elmenés is, Amerika is, a másodikban tudtuk, hogy elment, de csak most halljuk, hogy hova.

A hangsúly a kérdésben is a szólam első tagján (az érdeklődés tárgyán) van, pl. „*Pali nem* volt itt? *Pali* volt itt? *Pali volt* itt? *Pali itt* volt? *Itt* volt Pali? *Itt volt* Pali? *Volt* itt Pali?“ Stb.

A mondathangsúly nem más, mint a mondatban viszonylag legjelentősebb szólamhangsúlynak még erősebb kiemelkedése a többi fölé, pl. „*En tudom, ha nem* mondod is, hogy te *gyűlöl*sz engem.“ A vastagítás a mondathangsúlyt jelöli; de kiemelhetek más szót is: „... hogy te *gyűlöl*sz engem“, ha az a legfontosabb közlés tárgya, hogy nem más *gyűlöl*, hanem *te*.

A dallamforma a kijelentésben is, a kérdésben is teljesen kötve van. A tagadás nemleges kijelentés, tehát a kijelentéssel azonos dallamú; a tagadó kérdésben meg a kérdés jellege uralodik, s ezért a kérdés dallamára ejtjük.

A közlés (kijelentés) dallamában a dallamesúcs¹ a hangsúllyal jár együtt: a hangsúlyos szólamnak első szótagja magas, a többi egy nagyhangközös esés után szinte egyhangú aprózást mutat.

„Pali elment Amerikába. Pali Amerikába ment.

 Nem látlak téged.“

— A jelző, néha a tárgy is mellékdallamesúcsot kap; ez ritmikai értékű: „Leteszem a ceruzát. Nézem a kék eget.“

A kérdés dallama a csúcsot az utolsóelőtti szótagnál éri el, utána leesik. A szólamnak első tagja mélyponton áll, vagy ha több szótag előzi meg az utolsóelőtti szótagot, a szólamnak ez a része középvonalon aprózódik:

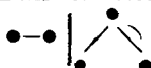
„1. Voltál itt? 2. Nem voltál itt?“

3. Pali itt volt?“

4. Volt itt Pali?“

A fenti példák közt a 3. kérdésben két jellegzetességet láthatunk. Először: a hangsúlytalan szólamelőző rész a főszólam dallamenetét nem befolyásolja; az ugyanolyan marad, mintha nem lenne előtte semmi (vö. az 1. kérdéssel); másodszer: ha a kérdés kétszótagos, a második tag siklásszerűen magán hordja a dallamesúcsot és a végszótagbeli mélypontot együtt.

Egytagú mondanivalóban a közlés egész dallama végigsiklik az egyetlen szótagon; kérdésben a kezdő mélyponttól a dallamesúcsig tart a siklás, pl. „Én? Én.“

Van a kérdőmondatnak két olyan fajtája, melyben maga a nyelvi kifejezés mutatja, hogy kérdésről van szó, ott tehát a kérdést dallammal is jelezni felesleges. Ilyenek az -e kérdőszócskával kapcsolt és a kérdőnévmással kezdődő kérdések. Az első típusban a dallam teljesen a közlésé:

„Jó volt-e? Hazamentél-e? Tudod-e?“

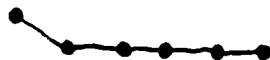

¹ Megfigyeléseink szerint elegendő három magassági fokot megkülönböztetnünk: mélypont (alacsony), középvonal és dallamesúcs.

Van ilyen közlésdallamú kérdésfajta a kérdőnévmásosak közt is.
 „Ki járt itt? Kivel voltál nála? Kik nem voltak otthon?”

E típust számonkérő kérdésnek nevezhetnők. Az érdeklődő kérdést is a közlés dallamával mondjuk, de az utolsó szótagot ismét fel-emeljük:

„Ki járt itt?

Kivel voltál nála?

Kik nem voltak otthon?”

A több szólamból álló közlés befejezetlen része meg mindig a középvonalon végződik, pl.: „Elmentem, de nem jött.”

Ezek az elvont dallamformák természetesen az élőbeszédben ritmikai hullámzásokkal színesednek még.

A hangsúlyozás és a hanglejtés főbb hibái: a kelleténél erősebb vagy magasabb hang; a túlságos elaprózás, feleslegesen sok dallamesücs beiktatása, ami összetöri a mondanivaló természetes ritmusát.

Legtöbb hiba a hangsúlyelhelyezésben található. A kirívóbbak javítása: 1. Ne a jelzett szót hangsúlyozzuk a jelzős szerkezetben. „Erősebb fényt vet. Igen szép beszéd volt.” Mindkét hangsúlyozás helytelen; a hangsúly helye a jelzős szerkezet elején, vagyis a jelző első szótagján van. — 2. Igekötés igében nem az ige, hanem az igekötő, összetett szóban az összetételnek nem a második tagja hangsúlyos, hanem mindig az első. Helytelen: megmeregít, értékhatár. — 3. Az ige előtt levő és ahhoz tartozó *nem* vagy *ne* szócskáról ne csúsztassuk át a hangsúlyt az igeire. Helytelen: „Nem mehetek. Ne bántss engem.” A *nem* szó itt az ige jelentéstartalmának szerves része, s így természetes, hogy az értelmi egységnek legelső tagja kapja a hangsúlyt. — 4. Ne hangsúlyozzuk az igét ott, ahol nem ez az újságolás tárgya. Helytelen: „Ha külföldön kötök a házasságot.” Akkor lenne helyes, ha ezzel folytatódna: „nem pedig oldják”. Van eset rá, hogy a jelzett szót hangsúlyozzuk, de az ilyenek csak egészen ritkán van jogosultsága, pl.: „Nem tíz pengő, hanem húsz.” Ellenben: „Nem tíz pengő, hanem tíz forint.” Vagy: „Leendő tanárok, nem pedig leendő színészek számára.” Az átesés itt a fokozott kiemelést szolgálja.

III. Beszédtempó.

A beszéd gyorsasága (tempója) nagyban függ a szöveg természetétől, hangulatától. Az értelmetlenné váló hadarást azonban a legjobban magával ragadó, legerősebb sodrú szöveg sem teszi megokolttá, s nem is bírja el. Ugyanez vonatkozik a túlzott lassúságra, vontatottságra is. Gyorsítani és lassítani csak a rendes tempó határai közt szabad és csak úgy, hogy az érthetőség rovására ne menjen.

IV. Lélekzés.

Gazdaságosan beosztott, jól beidegzett és hangtalan lélekzésre van szükség. Használjunk ki minden kínálkozó alkalmat levegővételtre, de ne törjük össze vele a szólamokat; leginkább a szólamhatárok közti szünetek alkalmasak belégzésre.

A beszéd nem más, mint hangos, különböző akadályokkal módosított kilégzési folyamat. Mivel ez a levegőkiáramlás elég nagy szájrészen át történik, különösen hangos beszédben, megfelelő erősgű légnyomás kell hozzá.

A három legáltalánosabb légzéstechnikai forma:

1. Váll-légzés. Alkalmazásakor csak a felső bordák tágulnak meg, kilégzőkor csak kis nyomású, oldalról jövő levegőáramot ad; emelt beszédben nem ajánlatos alkalmazni, mert kifulladását és rossz helyen beiktatott szüneteket okoz.

2. Mellkasi légzés. Itt az egész mellkas kitágul, erősen áramló, de oldalnyomásos levegőáramot ad. Emelt beszédben álló helyzetben alkalmazható jól.

3. Övi (hasi) légzés. A mellkas kitágul, a hasfalak rugalmasan szétnyomódnak, a rekeszizom alulról felfelé nagy erővel nyomja vissza a levegőt. Alkalmazása emelt beszédben ülő helyzetben hasznos és tanácsos.

Deme László.

Nyit, zár stb.

Általánosságban igaz, hogy a tárgyas igék csoportja és a tárgyatlanoké egy nyelvben sem válik el élesen egymástól. Alkalmadtán tárgyas igét is lehet tárgyatlanul használni, tárgyatlant pedig tárgyasan, de nem akármelyiket, és hogy melyiket mikor, abban már különbségek is vannak a nyelvek között. Az óra pl. *jüli is az órákat, mutatja is*, mégis csak azt szoktuk mondani, hogy az óra *üt*. Az óra *mutat* — ez a kifejezés így, tárgy nélkül nem járatos. Ha kocsisom volna, bátran mondhatnám neki: *Hajts, Gyurka, hajts!* Senki sem ütköznék meg rajta, hogy nem így fejezem ki magamat: *Hajtsd a lovakat, Gyurka!* De már ha boltos volnék, nem mondanám az alkalmazottamnak: *Nyiss ki, Gyurka, nyiss ki!* Nyelvérzekem azt súgja, hogy ne mellőzzem a tárgyat: *Nyisd ki a boltot, Gyurka!* Ha pedig valaki nagyon türelmetlenkednék az ajtóm előtt, bebocsátását várva, így nyugtatnám meg: *Nyitom már, nyitom*. Itt a tárgy nincs ugyan kitéve, de a nyelvünket jellemző tárgyas ragozás mégis jelzi, hogy tárgyasnak érezzük ezt az igét. Bizonyára más se mondaná így: *Nyitok már, nyitok*. Úgy látszik tehát, nyelvünkben a *nyit* ige inkább tárgyas, mint tárgyatlan. Itt van egy-két példa: *Nyisd ki, rózsám, ablakodt. Nyisd ki, babám, az ajtót. Nyisd ki, rózsám, kapudat.* Tányértalpan, lompos farkam, szép leány mátkám, *nyiss ajtót*. Gárdonyi is azt írja a falusi szatócsról, hogy „*kitárja a fűszeres boltot*” (A falu reggel). Nem írhatta volna ilyen tömören, tárgy nélkül, de kevésbbé magyarosan: *kitár* vagy *kinyit*.

A német nyelvhasználat más. Sanders—Wülfling szótára szerint a tárgy efféle kapcsolatban is elmaradhat az *öffnen* ige mellől: *Ich will gleich öffnen*. Rögtön *(ki)nyitok*. A magyaros nyelvszokás azonban így kívánja: Rögtön *(ki)nyitom*. Duden Stilwörterbuchjában ilyen példát olvasunk: *Der Pförtner öffnete*. A kapus *kinyitott*. Ezt magyarosan így kell mondanunk: A kapus *kinyitotta az ajtót (a kaput)*, vagy: a kapus *ajtót nyitott*. Nem azért, mert ez logikusabb, teljesebb kifejezés, hanem ez a magyaros nyelvszokás. Szombaton korábban *zárunk*. Úgy érzem, ez is magyarosabb a tárggyal együtt: korábban *zárjuk az üzletet*. Záróra van (ez persze meghonosodott németesség: *Sperrstunde*). *Becsukunk?* Nem. *Becsukjuk a vendéglőt*. A francia nyelvhasználat a nyelvrokonság miatt természetesen jobban hasonlít a némethez, mint a magyar. Franciául a tárgy megnevezése nélkül figyelmeztetik a látogatókat pl. arra, hogy bezárják a múzeumot: *On ferme*. *Zárunk* — mondja Sauvageot szótára, de nem merném állítani, hogy valami magyarosan mondja e helyett: *Bezárjuk a múzeumot*.

Zolnai Gyula megrótta folyóiratunkban a *zavar* igének ilyen idegenszerű, alanyi ragozású használatát (XII. 28): Sajnálom, hogy *zavarok* (magyarosan: *zavarom önöket*). Tehát szerdán reggel jövök, ha nem *zavarok* (magyarosan: ha nem leszek alkalmatlan). Csakugyan a német beszél így, a tárgyat elhagyva: *Ich will nicht stören*. Nem *akarok zavarni*. — *Störe ich?* *Zavarok?* — *Verzeihung, wenn ich störe* vagy *stören sollte*. Boesánat, ha *zavarok* vagy *talán zavarok* (a Duden Stilwörterbuch példái). A magyarnak ezt mind tárgyas ragozással kell mondania (az egyesszámú *önt* tárgyat odaértjük, a többesszámú *önöket* azonban nem maradhat el): Nem *akarom (önöket) zavarni*. *Zavarom (önöket)?* Boesánatot kérek, ha *zavarom* vagy *talán zavarom (önöket)*. Ide vág a műsoroknak ez a jól ismert kifejezése is: Zongorán *kísér* N. N. (magyarosan: *kíséri*).

Még jobban berzenkedik nyelvérzékem a *nyit* és a *zár* igének olyan használata ellen, amely nemcsak hogy az alanyi ragozást részesíti előnyben a tárgyas ragozás rovására, hanem az alanyt is megváltoztatja, s azt teszi meg alannak, amit nyitunk vagy zárunk: Mikor *nyitnak* a színházak? Az üzletek legnagyobb része már *ki* sem *nyitotit*. A fürdők már *kinyitottak*. Az üzletek *bezártak*. *Bezárt* a Revü-Palota. Az újságok így szoktak írni igaz, de vajjon így beszélünk-e: A járvány miatt az iskolák *bezártak*? Nem. A magyaros nyelvszokás másra tanít: A járvány miatt *bezárták az iskolákat*. Sauvageot ugyan megint alanyi ragozással fordítja a franciában tárgyatlan igét: *Les bureaux ferment à sept heures*. Az irodák hét órakor *zárnak*.

Hát maga az *ajtó*, az ablak *zár-e* és *nyit-e*? Nincs kezem ügyében a Nyelvtörténeti Szótár, ennél fogva nem állapíthatom meg, régóta forog-e nyelvünkben az efféle szerkezet: Az *ajtó* nem jól *zár*. Balassa értelmző szótára nem említi. A német *sich* nélkül is mondhatja: *Die Tür schließt von selbst* (Sanders—Wülfling). Magyarul azonban nem lehet az *ajtóra* kiírni: Az *ajtó* magától *zár*. Visszaható igére van szükség: Az *ajtó* magától *záródik*. Német szótáraink valóban így, visszaható alakokkal fejezik ki a megfelelő

német tárgyatlan igét: *Die Tür schließt gut*. Az ajtó jól záródik (Kelemen). *Das Fenster schließt nicht*. Az ablak nem csukódik (Kelemen—Thienemann). *Die Tür schließt nicht*. Az ajtó nem záródik jól (Bartos—Schack). Sauvageot ismét tárgyatlanul használja a zár igét hasonló esetben: Ez az ablak rosszul zár. *Cette fenêtre ferme mal*. De az *ouvrir* igének ugyanilyen használatát (*la fenêtre n'ouvre pas*) ő sem az alanyi ragozású *nyit* igével tolmácsolja (az ablak nem *nyit*), hanem így: az ablak nehezen *nyílik*. *Magasin qui ouvre le dimanche* — a kis Larousse-nak ezt a példáját sem fordíthatjuk így: üzlet, amely vasárnap is *kinyit*. A magyaros fordítás ez: olyan üzlet, amely vasárnap is *nyitva van* (vagy: *amelyet vasárnap is kinyitnak*).

Nem lehet azonban elhallgatni, hogy a magyar népnyelvben is van a *nyit* igének tárgyatlan használata, mégpedig a szőlőművelés szavai között. Mikor a szőlőt *kinyitják*, vagyis mikor tavasszal a tőke mellől elkapálják azt a földet, amellyel őszkor betakarták a téli fagy ellen, akkor a népnyelv szerint is *nyitnak*, *kinyitnak* (l. Szinnyi Magyar Tájékoztató). Ezt még a magyar cinege is tudja, annyira, hogy tavaszkor így figyelmezteti a gazdát, fogjon már hozzá a szőlőnyitáshoz: *Nyitni kék, nyitni kék, azaz: nyitni kellene* (l. Herman Ottó könyvét: A madarak hasznáról és káráról 23. l.). S ezzel a népies szóhasználattal menteni lehetne azt, hogy a magyar iparos vagy kereskedő is *nyit* vagy *kinyit*, *zár* vagy *bezár*. De azért én — mindent egybevetve és megfontolva — mégis azt ajánlom nekik, ha ugyan tanácsot kérnek tőlem, inkább *nyissák ki* és *zárják be a boltjukat*. Magyarosabb így.

Nagy J. Béla.

SZÉLJEGYZETEK.

Í vagy síj?

(Válasz.)

Szaklapokban, újságokban meg-megújul a vád, hogy helytelenül mondunk *si*-t, mert a svédben, norvégban, ahonnan a mi szavunk származik, *sij* vagy *sij* a szó kiejtése, tehát nekünk is így kellene mondanunk. Legújabbán a Fáy András alapította pesti takarékpénztár sportköre kérte ebben az ügyben az Akadémia döntését, mert egy hírlapi cikk újból erősen megrögtta a *si* ejtést. A Magyarosanban Nagy J. Béla kétszer is tárgyalta (I, 71; III, 116) a *si* származását, kiejtését, képzését-ragozását és a magyarosítására tett kísérleteket, de azért nem látszik fölöslegesnek a címül írt kérdésre adott feleletnek folyóiratunkban való közlése.

A szó mai magyar alakja független a svéd, norvég kiejtéstől, de független attól is, hogy a szót közvetlenül a két északi germán nyelv egyikéből vagy inkább a németből, esetleg az angoltól vettük-e át. Ennek a norvég eredetű nemzetközi sportműszónak a magyar nyelvben már több évtizedes története van. *Si* mellett jó ideig *szki*-nek, *ski*-nek is írták és mondták. A *sij* vagy *sij* alakot nyelvészkedő sportemberek többször is ajánlották, de hiába, az

ajánlókon kívül senkinek sem kellett. A *si* írás és ejtés terjedt el a köznyelvben is, úgyhogy ma ez mondható általánosnak. Ezt bizonyítja, hogy Balassa, Eckhardt, Kelemen, Kelemen—Thienemann és Sauvageot szótárában, mai szókincsünknek ezekben a nagyarányú és kitűnő gyűjteményeiben a *si* alak szerepel származékai-val együtt címszóként, a *ski*, *szki* csak mint *si*-re utalás, a *sij*, *sij* azonban még utalásként sem található bennük.

Az az okoskodás, hogy nekünk is *sij*-t kell írunk és mondanunk, mert a svédek, norvégok *sij*-nek ejtik azt, amit *ski*-nek írnak, nem állja meg a helyét. Ha elfogadjuk ezt az álláspontot, lemondanánk a magyar nyelv önállóságáról, nyelvünknek arról a minden nyelvet megillető jogáról, hogy a maga törvényei szerint fejlessze, alakítsa szavait, akár eredetiek azok, akár idegen származásúak. Ez avatatlan felfogás szerint ma is *brát*-ot, *král*-t kellene mondanunk *brát* meg *király* helyett.

Sem okunk, sem jogunk nincsen tehát ahhoz, hogy a magyarban általános *si* helyett az idegen nyelvi *sij*, *sij* alak használatát erőltessük.

Sági István.

Ezzel kapcsolatban vessük fel újra a *si* igei továbbképzésének kérdését. Kétségtelen, hogy a főnév *si* alakban honosodott meg nyelvünkben, ebből pedig a sport körébe tartozó *korcsolya* — *korcsolyázik*, *szánkó* — *szánkázik*, *ródl* — *ródlizik*, *bicikli* — *biciklizik*, *vitrola* — *vi. orlázik*, *labda* — *labdázik* stb. minták alapján *-z* igeképzővel alkottuk meg a *sizik* igét. Mellette megszületett azonban ugyanezek szabályos módon, *-l* igeképzővel (l. *fej-el*, *has-al*, *kapá-l*, *kés-el* stb.) a *síel* alak, bár az *-l* nem olyan eleven képző, mint a *-z*. Megfigyelésem szerint — legalább is Budapesten, ahol a *sízés* leginkább divatozik — a téli sport kedvelői szívesebben mennek *síelni*, mint *sízni*. Pedig nyelvérzékünket bántja, hogy a magánhangzós végű *si* szóhoz kötőhangzós *-l* képzőt teszünk, mintha pl. *szó-l* helyett *szó-ol-t*, *hegedű-l* helyett *hegedű-el-t* mondanánk. A *sij* mellett indokolt volna a *síjel* ige (a *síel* is gyakran így hangzik). A *si* főnévhez és a felsorolt rokon igékhez mindenképen a *sizik* illik. Az embereknek azonban, úgy látszik, inkább az tetszik, ami furcsa, kevésbé szabályos. A *si* — *sij* kérdés megoldása után kívánatos volna, ha a *sizik* — *síel* küzdelme is eldőlné, az előbbi javára. Említjük meg azt is, hogy sokan a *si* magyar megfelelőjének népszerűsítésével (*irongó* — *irong*, *sikolya* — *sikolyázik*, *láb-szánkó* — *láb-szánkózik*) akarták kettévágni a vita esomóját (l. Msn. I, 71; III, 116; IV, 29, 104; V, 36, 72; VII, 20, 66).

K. M.

A fordítás a magyar nyelvhelyesség szolgálatában.

Amikor idegen nyelven szól valaki hozzánk, és minden szavát megértjük, vajjon fordítjuk-e magunkban azt, amit mond? Erre a kérdésre Jespersen, a már elhunyt kiváló angol nyelvész határozott nemmel válaszol. Már csak azért sem lehet ilyenkor fordításról szó, mert ez akadályozna bennünket a figyelésben, a beszéd gondolatmenetének könnyed, folyamatos és élvezetes követésében. Ebből azonban nem következik, hogy a fordítás az idegen nyelvek-

nek akár a tanulásában, akár a tanításában mellőzhető lenne. Még ha a társalognva oktató közvetlen módszernek vagyunk is hívei és alkalmazói, akkor sem mondhatunk le teljesen a fordításról, mert végső célunk, az alapos nyelvtudás elérésének egyik nélkülözhetetlen eszköze.

Gyakori eset ugyanis, hogy az idegen nyelvű szövegeknek vannak nehéz, sőt bonyolult szerkezetű részei, amelyeknek pontos tartalmát és jelentését még a kiváló nyelvérzékű emberek sem értik meg első pillantásra vagy hallásra. Ilyenkor éppenséggel elkerülhetetlen a fordítás. Csakis általa jutunk el a látszólag kusza vagy valóban szövevényes szövegrészeknek teljes megértéséhez.

Allításom igazolására példákat sorolok fel Arthur—Compton—Rickett világszerte ismert angol irodalomtörténetének (A History of English Literature) Dickensről szóló fejezetéből. Még aki tökéletesen tud angolul, az is olvassa kétszer-háromszor Dickens művészetének ezt a tömör méltatását, hogy világosan megértse. S ha így van, akkor nagyon helyénvaló, hogy mind a középiskolában, mind az egyetemen ne csak elolvastassuk a tanulóifjúsággal az ilyenféle szöveget, hanem le is fordítassuk magyarra. Mindenekelőtt az eredetinek valódi tartalmát és igazi jelentését fogja érthetően elébe tárni a lelkiismeretes fordítás. Ennek módját úgy szemléltetem, hogy előbb zárójelben, mondatról mondatra haladva közlöm a Dickensről szóló soroknak többé-kevésbé szó szerinti fordítását, majd utána az értelmüknek megfelelő magyaros változatot.

1. The cause of Dickens's popularity lay in the fact that he was not merely a story-teller but a social reformer who used fiction as a platform for his social appeals. — (Dickens népszerűségének oka abban a tényben rejlett, hogy nem csupán mesemondó volt, hanem szociális reformer is, aki a regényt emelvényül használta szociális szövegei számára.) — D. népszerűségének oka abban rejlett, hogy nem csupán mesemondó volt, hanem társadalomújító is; a regényt társadalmi eszméinek szócsövéül használta.

2. He proved to be that rare type of reformer who could moralise with a smile on his lips, and mix his sermonic powders in such excellent jam, that his contemporaries did not realise for a while that he was doctoring them for their good. — (Ama ritka reformátortípusnak bizonyult, amely mosollyal az ajkán tudott moralizálni, s a prédikációiban beadott porokat olyan kitűnő dzsemben tudta elkeverni, hogy kortársai egy ideig nem is érezték, hogy saját javukra gyógyítja őket.) — Az újítóknak ahhoz a ritka fajtájához tartozott, amely mosolyogva tudott leckéztetni, s igazságainak kecsérű piruláit olyan kellemes italban oldotta fel, hogy kortársai hirtelenében észre sem vették a bennük rejlő javító szándékot.

3. Dickens taught us to laugh at time of storm and stress when we badly needed it and having laughed with him, we took heed of his passionate monitions. — (D. megtanított bennünket nevetni a viharok és feszültségnek olyan időszakában, amikor az nagyon kellett nekünk, és amikor vele neveltünk, egyben felfigyeltünk szenvedélyes intelmeire.) — D. megtanított bennünket nevetni

egy olyan forrongó és nyugtalan korban, amikor ugyancsak szükségünk volt a nevetésre; s amíg együtt mosolyogtunk vele, már magunkba is szívtuk szenvedélyes intelmeit.

4. His humour and pathos are not to be sharply differentiated. Laughter and tears lie closely together in his writings and frequently invade one another's territory. In no other writer of our time do we realise more fully the truth: some things are of that nature as to make one's fancy chuckle while his heart does ache.— (Humora és pátosza nem különíthetők el élesen egymástól. Nevetés és könnyek szorosan együtt vannak írásaiban, s gyakran betörnek egymás területére. Korunknak egyetlen más írójában sem érezzük tökéletesebben azt az igazságot, hogy egyes dolgok természetüknél fogva derűsége tesz az ember képzeletét, és ugyanakkor a szíve fáj miattuk.) — Humorát és pátoszáat nem lehet élesen elkülöníteni egymástól. Mosolya és könnye szorosan ölelkezik műveiben, és gyakran bele is olvadnak egymásba. Korunknak egy írója sem igazolja nála jobban azt az igazságot, hogy vannak olyan dolgok, amelyek önmagukban derűre hangolnak bennünket, de ugyanakkor öszeszorítják a szívünket.

Aki olyan jól tud angolul, hogy az eredeti szöveget rögtön megérti, természetesen nem fog azzal bíbelődni, hogy magyarra fordítsa. Az az olvasó azonban, aki előtt nem teljesen világos az angol szöveg, és ezért szükségét érzi a fordításnak, ne érje be azzal, hogy csak hevenyészve, szó szerint, magyartalanul fordít. Törekedjék minden tekintetben, magyarosság tekintetében is kifogástalan fordításra. Ez kettős haszonnal jár. Azon kívül, hogy jobban megérteti az eredeti szöveget, a magyar nyelvvédelem ügyét is hathatósan szolgálja. Ráneveli az embert arra, hogy ne nyugodjék mindaddig, amíg ismételt próbálkozásai révén el nem jut a nehezebben érthető idegen nyelvű szövegnek legtökéletesebb magyar megfelelőjéhez. Ez a sokszor verejételes munka végső eredményben nemcsak nem fogja csökkenteni, hanem még fokozza azt az esztetikai gyönyörűséget, amelyet az idegen nyelvű mű kelt lelkében.

Láczér István.

Tallózás.

Szeretném ez alkalommal a figyelmet három olyan nyelvhibára felhívni, amellyel úton-útfélen találkozunk, és amellyel lapunk — amennyire emlékszem — eddig még nem foglalkozott.

1. A székesfőváros tulajdonában levő, részvénytársasági formában működő vállalatok neve ilyképen szól: „Budapest Székesfővárosi Községi Takarékpénztár Részvénytársaság.” „Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság.” Úgy érzem, hogy itt a „Budapest Székesfővárosi” helytelen, mert a *Budapest* szó épúgy jelzője a *Részvénytársaság* főnévnek, mint a *Székesfővárosi*, ennél fogva éppen úgy hozzátartozik az -i képző. A helyes cég-szöveg tehát ez volna: „Budapesti Székesfővárosi” stb. Nézetem szerint egyébként a *Budapesti* szó teljesen el is hagyható, mert semmi sem természetesebb, mint hogy Magyarországon a székes-

fővárosi villamos vállalat vagy a székesfővárosi takarékpénztár — budapesti. A hiba egyébként valószínűleg abból ered, hogy kezdetben valának Budapest Székesfőváros Elektromos Művei, Budapest Székesfőváros Vízművei stb. Ezekben az összetételekben persze a *Budapest* szó alkalmazása helyes, hiszen itt nem tulajdonságjelzőről, hanem birtokosról van szó. Ez a merev összetétel aztán — *Budapest Székesfőváros* — megmaradt, és erre az egésze aggregáltak reá a szükséghez képest az *-i*-t.

2. A Magyar Közlönyben nap nap után olvasunk ilyeneket: „Az igazságügyminiszter *Fekete Károly*, az ipolysági járásbíró-sághoz beosztott *járásbírót* a budapesti járásbíró-sághoz helyezte át.“ „A miniszterelnök előterjesztésére *Németh József*, Veszprém megye *főispánját*... államtitkárrá kinevezem.“ „A köztársaság elnöke *Fehér Gabriella*, a n.-i tornaegylet *titkáranak*, a testnevelési érmet adományozta.“ Az első két példában még talán el lehet hagyni a tárgyeset ragját a név mellől, bár nyelv-érzésem ez ellen is tiltakozik, és helyesebbnek érezném így: *Fekete Károlyt*, *Németh Józsefet*. A második esetben azonban érzésem szerint semmiesetre sem maradhat el a *Fehér Gabriella* név mellől a *-nak* rag.

3. A magyar rádió régebben bejelentette, amikor hanglemez-műsort adott, hogy mely zenekar játssza a zeneművet, és ki vezeti a zenekart (pl.: Játssza a philadelphiai szimfonikus zenekar, vezényel Stokovszki). Újabbban — nyilván időmegtakarítás végett — ezt így közli a bemondó: „Következő lemezünk Beethoven X. szimfóniája. A philadelphiai szimfonikus zenekart Stokovszki vezényli.“ Azt tehát, hogy milyen zenekar játszik, elhagyja, pontosabban szólva beleolvasztja abba a mondatba, amely a vezetőt jelenti be. Hogy a zenekar játszik, azt nem mondja, abban a feltevésben, hogy azt úgysis ki lehet találni. Hát valóban ki lehet. De jobb volna világosan megmondani. (Vitatható annak a tömörítésnek helyessége is, amely Beethoven szimfóniáját egyszerűen azonosítja a hanglemezzel: „Következő lemezünk Beethoven X. szimfóniája.“ Helyesebb volna pl. így: „Következő lemezünkről Beethoven X. szimfóniáját hallják v. adjuk v. közvetítjük.“ Csak egy szóval több, s már szabatos. Verlaine jogosan írja híres versében: A zene mindenkfelett! Ez azonban nem feltétlenül érvényes a rövidségre. — *A szerk.*)

S. Gy.

Akinek jó a nyelvérzéke, többnyire eltalálja, ha nem nyelvész is, melyik kifejezés helyes, melyik nem az, feltéve, hogy nem okoskodik, hanem pusztlán nyelvérzékére bízva magát. Mihelyt azonban okoskodással akar állást foglalni nyelvi kérdésben, nagyon könnyen tévedhet, mert az ilyen okoskodáshoz már nyelvészeti képzettség szükséges.

Ezt igazolja az első megrovás azzal, hogy hibás mondattani elemzésből indul ki. Azokban a kifogásolt cégszövegekben ugyanis a *Budapest* szó nem a *részvénytársaság* főnévnek a jelzője, hanem a közvetlenül utána következő *székesfővárosi* melléknév. A magyarban tudniillik melléknévnek is lehet jelzője, pl. a *jó nagy* teher nem azt jelenti, hogy az a teher jó is, nagy is, hanem azt,

hogy nagyon nagy. Mondhatom így is: a teher *jó nagy*; s ez világosan mutatja, hogy a *jó* a *nagy*-nak a jelzője. A *Budapest székesfőváros* kifejezés is jelzős szerkezet, a *Budapest* tulajdonnév a jelző benne (melyik székesfőváros?). Nyelvünkben nemcsak melléknév lehet jelző, hanem főnév is, tehát tulajdonnév is, pl. *Mátyás király*, *Zala megye*. Közfőnév (köznév) a jelző ebben: *katonatisztvő* (milyen vő?). A jelző gyakran össze is tapad a jelzett szóval; valóságos összetett szó lesz belőlük, egybe is írjuk őket: *aranygyűrű*, *vászonzaeszkő*, és rendszerint csak ilyenkor szoktunk összetételtől beszélni. Az ilyet, mint *Budapest székesfőváros* — szókapcsolatnak, szószerkezetnek nevezzük.

Jelzős szerkezeteinknek jellemző sajátosságuk az, hogy a jelző (a tulajdonságjelző és a számjelző) nem változik a jelzett szóval együtt, ennél fogva ha a jelzett szót ragozzuk is, jelzője változatlan marad. Így mondjuk: *Mátyás királyról*, *Zala megyében*, *Budapest székesfővárost*. Akkor sem változik a jelző alakja, ha képző járul hozzá: *zalamegyei*, *Budapest székesfővárosi*. A nem nyelvést az okoskodásban félrevezetheti az, hogy ezek a jelzők (*Zala*, *Budapest*) maguk is járatosak jelzett szavuknak *i* képzőjével: *zala i* lakos, *budapest i* takarékpénztár. Ebből azonban nem következik, hogy *zala i* megyei lakost és *budapest i* székesfővárosi takarékpénztárt vagy részvénytársaságot kellene mondani. Az Egerből való nők egriek, az Eger városból valók pedig *Eger városiak*, *Eger városbeliek*, nem *egri városiak* vagy *egerbeli városbeliek*. Lehetséges persze olyan eset is, hogy mind a két *-i* képző helyénvaló. Szegedi gimnázium régebben kettő volt: egy városi és egy állami; volt tehát *szegedi* városi gimnázium és *szegedi* állami gimnázium. De a *Szeged* város kifejezésnek *-i* képzős mellékneve *Szeged városi*, nem *szegedi városi*.

E szerint az *-i* képző használata szempontjából nem érheti gáncs a szóvá tett neveket. Más kérdés az, hogy a *Budapest* jelzőre szükség van-e a *székesfővárosi* melléknév előtt, hiszen mikor azokat a neveket emlegetjük, úgysem gondolunk más országok székesfővárosára, csak Budapestre. A rövidség csakugyan azt kívánná, hogy a különben is hosszú elnevezésekben mellőzzük a fölösleges szavakat. A hivatalos nyelv azonban szereti a fontoskodó, körülményeskedő, bonyolult kifejezéseket, mert ezek biztosítják a tekintélyt, a méltóságot. Simonyi Zsigmond Helyes Magyarorszában olvashatjuk a hivatalos nyelvnek ezt a nagyon találó jellemzését: Ha bíróság előtt kellene vallanom, hogy „volt nekem egy daruszőrű paripám, de eladta a szegedi kapitány“, okvetlenül így vennék jegyzőkönyvbe: „Tanú beigazolja, miszerint egy daruszőrű paripával bírt, mely azonban a Szeged városi rendőrkapitány intézkedéséből kifolyólag árlejtésen a legtöbbet ígérőnek eladatott“ (2. kiadás, 9. l.).

A második megrovásban nem esalta meg tisztelt dolgozótársunkat nyelvérzéke. Az értelmezett szót ugyanolyan rag illleti meg, mint értelmezőjét, ennél fogva a tárgyrag elhagyása efféle szerkezetben éppoly hiba, mint bármely más ragé. Zolnai Gyula sok példával szemléltette ezt a pongyolaságot folyóiratunkban (VIII,

177—180). Jó nyelvérzékű ember magyarázatot nélkül is tudja, hogy így kell írni: Fekete Károlyt, az ipolysági járásbírószághoz beosztott járásbíró; Németh Józsefet, Veszprém megye főispánját; Fehér Gabriellának, a n-i tornaegylet titkárnak, mert ezekben a kifejezésekben értelmezett szavak és értelmezők vannak; de nem kell rag a tulajdonnévhez az ilyenekben: Fekete Károly ipolysági járásbíró; Németh József veszprémmegyei főispán; Fehér Gabriella n-i tornaegyleti titkárnak, mert itt jelzőkkel és jelzett szókkal van dolgunk, a jelzőhöz pedig nem teszünk ragot. Aki ezt a két szerkezetet összezavarja, nem igen dicsekedhetik a nyelvérzékével.

N. J. B.

Mohács-utca.

A Magyar Nemzet 1948-i szentistvánnapi számában közölte dr. S. Gy. levelét, amelyben az utcanév-változtatásokkal kapcsolatban tesz észrevételeket. Helyteleníti gyakori változtatásukat, hibáztatja a hosszú és idegen neveket, amilyen pl. *Felsőbüki Nagy Pál-utca* és *Gróf Klebelsberg-utca*, felhívja a figyelmet a régi, patinás utcanevek megőrzésére. és még néhány ügyes gyakorlatias tanácsot ad. — Egyben azonban téved.

Ezt írja ugyanis: „A magyartalanul elnevezett utcák sorába tartoznak azok a városokról elnevezett utcák is, amelyeknél a városnevet nem látták el az egyébként szokásos -i-képzővel.“

Mai nyelvhasználatunk szerint csak az olyan faluról vagy városról elnevezett utcák kapnak -i képzőt, amelyek a névben említett településsel tárgyi viszonyban állanak: feléje vezetnek, mint pl. a *Váci-, Bécsi-, Üllői-* (v. *Üllei-*). *Kerepesi-, Budakeszi-út* vagy a *Bécsi-kapu* és a volt *Hatvani-kapu, Kecskeméti-kapu* stb. Éppen akkor vétenék nyelvérzékünk ellen, ha nemzeti történelmünkben játszott szerepükről, kegyeletből, emlékezésből vagy a kölesönös barátság kifejezésére elnevezett utcák nevéhez -i képzőt illeszténénk. Ezeknek ugyanis nincsen valódi kapcsolatuk az általuk jelölt utcával. Hiba lenne a XIII. kerületben az Angolpark hátával érintkező *Mohács-utca*-t *Mohácsi-utca*-nak nevezni; kissé fura lenne a *Doberdó-* és *Límanova-utca*-t *Doberdai-*nak, illetőleg *Límanovai-*nak nevezni. Képzelnék el -i képzővel a következő utcaneveket: *Eszék-, Zágráb-, Nagyszeben-, Pancsova-, Várna-, Moszkva-, Kárpát-, Verhovina-, Vihorlát-, Balkán-, Csallóköz-, Bakony-, Királyhágó-, Dráva-, Hernád-, Argentina-utca* stb. Nem éppen az ilyen nevek visszatetszők-e, mint *Amerikai-út, Mexikói-út, Párisi-utca, Rimaszombati-* (XI. ker.), *Veszprémi-* (XIII. ker.), *Újvidéki-* (XIV. ker.) és *Tatai-utca* (XIII. ker., az Angyalföldről Rákospalota felé megy) stb.? Mai nyelvérzékünk tehát csak azokat az utcákat jelöli meg képzőtlen földrajzi névvel, amelyek nem vezetnek az illető hely felé.

A nyelvtörténet tanúsága szerint azonban régebben még a mai -i-t kívánó utcanevek is képzőtlenek voltak. Íme csak néhány példa: Kolozsvárott 1453-ban *Zeben wca* (= Szeben utca), *Monostor wca, Thorda wca*, 1455-ben *Zenthpeter ucaya* (= Szentpéter

utcája) útelnevezéseket találunk. A város mai utcanév-anyagában is megvan: *Monostor*-, *Torda*-, *Pata*- (de *Patai-út*), *Szentpéter-utca* és volt *Torda*- meg *Monostor*-kapu is (Szabó T. A., Kolozsvár települése a XIX. század végéig 83, 92, 102, 108, 113). Désen a mai *Kodor-utcát*, amely *Kodor* falu felé megy, már egy 1331-i adat is ugyanígy nevezi, 1659-ből való név a *Kodor-út* (Szabó T. A., Dész települése 40). Nyirábrányban a mai Nyírbátor felé vezető utcát 1355-ben *Baturulchá*-nak, azaz *Bátor-utca*-nak hívják (Anjoukori Okmánytár, VI, 326). 1344-ben Nagyváradon „vicus *Kakuch utza*” szerepel, az elpusztult *Kakucs* felé menő utca neve (Jakó, Bihar m. 383). 1498-ban Margittán volt *Zalaczwta*: a tőle északra fekvő *Szalacs* felé vitt. Örvénden 1478-ban *Dernauiha*: *Derna* felé vezetett, Monostorpályiban 1415-ben ilyen utcanévet találunk: „*Kysbagos uha via*” stb. Még rengeteg példát lehetne felsorolni, pl. az Oklevéltárból is. — Természetesen nem akarom azt állítani, hogy a XIV—XV. században csak ez az utcanév-típus élt, mert vannak -i képzős példáink is, de az bizonyos, hogy ez a *puszta helynév* és *utca*, ill. *utca* szerkezet megvolt, élt, sőt némely helyen máig is megmaradt. Így pl. Gyöngyösön ma is *Solymos-utca*-nak nevezik a Gyöngyössolymos felé vezető utcát, Debreceenben nyugat felé visz a *Hatvan*- és a *Cegléd-utca*; ez utóbbiak azonban nem valószínű, hogy irányt jelölnek.

Kétségtelen, hogy a képzőtlen utcanéveket nem lehet magyar-talanoknak minősíteni, sem a mai nyelvhasználat, sem a nyelvtörténet alapján.

Mikesy Sándor.

Ha csak egy mód van rá...

Korunkban elharapódzott pongyola szólam. Csak akkor vettem igazán észre helytelenségét, amikor már magam is éltem vele egypárszor. „Ha csak egy mód van rá, kérlek, gyere el.” Így mondtam én is, hangsúlyozott *egy*-gyel, ahogy másoktól hallottam. Utólag ráeszméltem az egész szerkezet sutaságára. Hogyan? Ha több mód volna rá, nem kérném meg az illetőt? Nem ezt akartam mondani, hanem inkább olyanfélét, hogy bármilyen módon jöjjön el, vagyis *ha csak van rá mód*. Gondolhatunk tehát a fölösleges *egy* németes használatára. De ennek a magyarázatnak ellene mond az *egy* hangsúlya.

Még helyesebben azonban így mondhatnám: „Ha csak *egy* mód van *is* rá, kérlek...” Tehát itt nem is feltételes mellékmondat, hanem a *ha... is* megengedő mellékmondati szerkezet elcsökevényesedett alakjával van dolgunk. Úgy látszik, elfelejtkezünk arról, hogy ilyen mondatszerkezet is van a nyelvünkben. A megengedő *is* szórendjével már a múlt században is baj volt. Most, íme, inkább el is hagyjuk már ezt a bonyodalmat okozó, kellemetlen szócskát. És kapunk egy értelmetlen szólásformát, azután ezt használjuk úton-útfélen. (Az *is* szórendjére vonatkozólag l. Msn. I, 46; XVI, 37.)

Az irodalomba is beférközött ez a csodabogár. Kassák Lajosnak Egy ember élete c. regényében olvasom (I. rész. I. k. 62. l.): „Ha valamihez hozzákezdtem, ha csak egy mód volt rá, azt végig

is csináltam...“ Az irodalmi előfordulás azonban nem menti ezt a hibás kifejezést. Elvégre az író a köznyelvet használja, s a köznyelvben vannak divatos furcsaságok, amelyeket nem szentesít még az sem, ha Arany János használta is őket.

Kerüljük tehát ezt a csonkult kifejezést, mégpedig minden esetben, *ha van rá mód*, vagyis lehetőleg mindig, *hacsak egy mód van i s rá*.

Elekfi László.

Gúzs vagy guzsaly?

Ismeretes, hogy Jókai *padmaly* szavunkat (vízmosta part ürege) *padlás*, *mennyezet* értelemben használta műveiben. Herczeg Ferenc is így vette át nyelvkincsébe. Most hasonló esetnek lehetünk tanúi. A *guzsaly* szó *gúzs* értelemben könnyen elterjedhet azok közt, akik nem tudják jól ennek a két szónak jelentését.

Egy kiváló írónk több művében használja a *guzsaly* szót *gúzs* helyett: „Félt, mert tudta, hogy minden érzés, de ez különösen kötés és *guzsaly*.“ Másutt: „Az érzés és valóság *guzsalyában* nyöszörögsz...“ Vagy: „...a belső lendület elakadt, láthatatlan súlyok vonzottak, titokzatos *guzsalyok* kötöztek...“ Továbbá: „...különös kötöttség, jogszabályból és szerelemből szótt életmód, modorból és világhatalmi kötelezettségekből font *guzsaly*...“ A szó több regényében előfordul ilyen jelentéssel.

Pedig a *guzsaly* fonóeszköz, a *gúzs* meg vesszőből csavart kötél. Írónk a két szó közötti különbséget vagy nem ismeri, vagy nagyon tetszik neki a *guzsaly* szó. Új ígét is képez belőle: „...a padlás szárítókötelekkel keresztül-kasul *guzsalyozott* fülkéi...“

Az író. akárcsak egyik hősét, „a nyelv, ez a bonyolult magyar nyelv gyötri és zavarja. mint a legtöbb író“, s ebben a gyötrődésben érzi az író felelősségét is. Önéletrajzában így vall erről: „A magyar nyelv kínzott és nyugtalanított; néha úgy rémlett, soha nem tanulom meg hibátlanul.“ Akik utánozni akarják (és ilyenek vannak, mert a *guzsaly* szót *gúzs* jelentésben más író könyvében is olvastam), tartsák szem előtt éppen az ő tanácsát: „...a szavakat lehető pontosan kell használni az életben, ha azt akarjuk, hogy értékük legyen... Semmi sem bajosabb, mint félreérthetetlenül kifejezni magunkat, különösen mikor tudja a beszélő, hogy szavai véglegesek.“

Molnár József.

LAPSZEMLE.

Ludas Matyi, 1947. júl. 23. — Az Innen-onnan. mindenholnan c. rovatnak egy kis cikkekcskéje megrója a rádiónak Mit üzen a rádió? c. műsorszámát a következő szerkezetű hírek miatt: ... írjon Szövetség-utca 36-ra, ... értesítést kér Práter-utca 12-re (helyesen: 12-be v. 12. szám alá). „Végig így ragoz a Mit üzen. Azt üzenjük neki: ne legyen ilyen modoros, tisztelje a helyes magyarságot. Rontják azt amúgy is elegenden.“

Magyar Nyelvőr. 1947. 1. füzet. — Beck Salamon: *Contradictorius* — *szóváltó*. — A cikkíró a szerkesztőség helyeslő megjegyzésével egy jogi műszót ajánl arra a bírói eljárásra, amikor a döntést mindkét peres fél meghallgatása után hozzák meg. Ezt a latin jogi műnyelv *contradictorius* eljárásnak nevezi. A magyar jogi irodalom „a kölesönös meghallgatás” elvéről beszél, ez a meghatározás azonban nem helyes. A cikkíró a Tripartitum 1844-i akadémiai fordításra hivatkozva, amely a *szóváltólag* kifejezést használja, a *szóváltó* vagy *szóváltásos eljárás* műszót ajánlja.

1947. 2. füzet. — Fényes Mór: *Hivatalos magyartalanságok*. — A cikk nyelvhelyességi megjegyzések mozaikszerű gyűjteménye: Regény és dráma eselekvénye nem *történik*, hanem *játszik* valahol. — A távbeszélésben használt búcsúzás: *Viszonthalálásra!* — nem alkalmas a rádióban, mert ott nem lehet szó kölesönös hallásról. — Az *árdrágítás* képtelenség, mert az ár nem lehet drága. Egyébként sem *árért*, hanem *áron* adunk el valamit. *Aru-drágítás* a helyes kifejezés vagy csak *drágítás*. — A hosszú *levélzölap* helyett, amelyet a pesti nyelv *levlap*-ra rövidített, megfelelő volna a *levéllap*. — A *biztonsági tű* nehézkes; jobb, szemléletesebb helyette a *zárótű*, *védőtű* (vö. Msn. XVII, 15). — A *helyben*, *helybeli* helyett szabatosabb, értelmesebb ez: *e helységben*, *helységbeli*. — Fölvetődik újból a régi kifogás, hogy folyóiratunk címe: *Magyarosan*, nem helyes, mert ez a szó „inkább azt jelenti: a magyart megközelítő, utánzó, mint pl. *naggyos* ruházkodás a. m. a nagyokat utánzó, *tótos* kiejtés: a tótot utánzó, de nem egészen az”. (Érre a kifogásra már lapunknak I. évfolyamában felelt N. J. B. (70. l.), klasszikusainkból vett idézetekkel bizonyítva, hogy ez a szó nem mesterkéltné, keresett magyarságot, magyarkodást jelent. Beszélhet valaki a magyar fülnek németes vagy tótos kiejtéssel, írhat egy író franciás stílusban, de a *Magyarosan* mi nekünk természetesen csak azt jelenti, hogy „magyar módra, magyar szokás szerint”. Balassa József is így értelmezi a *magyaros* szót A magyar nyelv szótárában: „magyar gondolkodásnak, életmódnak, szokásnak megfelelő”. — *A szerk.*) A cikkíró a *pompásnál pompásabb*, *remeknél remekebb* fokozott alakok mellett logikátlanak érzi a *szebbnél szebb* kifejezést, s az első középfokú alakot (*szépnél szebb* helyett) a második, *e* hangzós szó analógiás hatásának tulajdonítja. (Nyilván helytelenül, mert hiszen van *jobbnál jobb* is. Ezek a különös kifejezések rendkívüli túlzást, nagyítást akarnak kifejezni, s ezt ilyen eredeti módon teszik: a *jobbnál is jobb*, tehát *naggyon jó*, a *lehető legjobb*. Ha az alpfok már maga is fokozó értelmű, mint pl. a *pompás*, *remek* stb., akkor természetesen nincs szükség a középfokból való kiindulásra. A nyelv minduntalan maga bizonyítja, hogy szabályait nem lehet a logika törvényeire húzni. Tanulságosan írt az efféle szerkezetekről Fokos Dávid éppen a Nyelvőrben; 61: 8. — *A szerk.*)

Prohászka János: *Új divatú célhárítók*. — A cikk az újabban névutóként használt *érdekében* szerepét vizsgálja. A tanoncotthonok felállítása *érdekében*: az ilyen kifejezések egyre gyakoribbak a rádióban — mint a cikkíró megfigyelte —, de terjednek a sajtó nyelvében, sőt az élő beszédben is. A régiségben és a

népnyelvben az *érdekében* ilyen használata ismeretlen, hiszen maga az *érdek* szó is csak nyelvújításkori elvonás az *érdekel* igéből. A célhatározó kifejezésére *hoggy* kötőszavas mellékmondatot (Szólj, hogy nyissa ki az ablakot), *-ért* ragos határozót (Kenyérért ment), *végett* névutót (a barátság megőrzése végett), főnévi igenevet (Elindult lakást keresni) s ritkábban *-ra*, *-re* ragos határozót (Csókra csábít) használtnak. Az *érdekében* névutói szerepének kifejlődése könnyen érthető: valamit teszünk valakiért, azaz valakinek az *érdekében*. Később nemcsak személyekre alkalmazták: a béke helyreállítása *érdekében*. Bár nyelvtani szempontból ez a szerkezet kifogástalan, „kiterjedt divatja ellen mégis szót kell emelnünk, mert nem szép, mesterkéltné, papirosízű”, akárcsak a *céljából*, amelyet már Simonyi megrótt. Az *érdekében* névutó igéből képzett elvont főnevek után szokásos, „Ezt a divatos célhatározót könnyen elkerülhetjük a *-ra*, *-re* ragos határozóval, mely sokkal természetesebben hat, vagy a *hoggy* kötőszós mellékmondatral, vagy esetleg a *végelt* névutós szerkezettel.” A cikkíró azonban úgy látja, hogy „az *érdekében* divatja nem fog megállni. Erre mutatnak a már terjedőfélben lévő ilyen mondatok: Mindent elkövet *annak érdekében*, hogy... A mesterkélttség még szembőlőbb, mert az *annak érdekében* kifejezés a főmondatban bátran elhagyható *azért* utalószó fölösleges helyettesítője, s mint ilyen, csak szószaporítás. De a divat tetszik és lábra kap.”

Szabad Szó. 1947. júl. 20. — *Kivégzés után halálos ítélet.* — A furcsa című kis jegyzet a Debrecen c. vidéki lapnak következő hírére állítja pellengérré. A rögtönítélő bíróság halálra ítélte M. S.-t, *akit* tegnap golyóval kivégeztek. „A mondatot minden ép nyelvérzékű ember úgy értelmezi, hogy kivégeztek egy embert, s azután halálra ítélték. Amde kiderül, hogy erről szó sincs. A valóságban előbb volt az ítélet, s aztán következett a kivégzés. Debrecenben tudnak magyarul, — a Debrecen-nél nem?” (Az idézett mondat jellegzetes példája annak, milyen mulatságos vagy végzetes félreértéseket okozhat az *aki*, *amely* helytelen, felesleges használata; Halász Gyula könyvében gazdag példatárt találunk erre. A vonatkozó névmás ugyanis természeténél fogva az előző főmondatnak egy szavára (vagy magára a mondatra) vonatkozik. Ez elé a szó elé a nagyobb nyomaték és kiemelés kedvéért mutató névmást tehetünk, és gyakran teszünk is: Megtaláltad *azt* a könyvet, amelyet... Ha a vonatkozó mellékmondat múlt idejű, a rá vonatkozó előzményt fejezi ki, de sohasem a következőzmenyt. Ilyen helyzetben tehát a vonatkozó névmás a múltba mutat, s ha rosszul használom, megfordítja az időrendet. Ha nem ilyen rámutató szerepe van, hanem csak kapcsolja a két mondatot, akkor rendszerint felesleges. Sokkal jobb — mert nem okoz félreértést —, ha ilyenkor a két mondatot, amelyek valójában egymáshoz kapcsolódó, de önálló főmondatok, külön tagoljuk, vagy mellérendelő összetétellel szerkesztjük: A bíróság halálra ítélte M. S.-t. Tegnap kivégezték. Vagy: Leszálltak a mozgó villamosról, *amely* vesztüket okozta. A mondat nyilván lehetetlent állít, hiszen a baleset megtörténte

után az áldozatok aligha szálltak le ilyen egyszerűen. Helyesen tehát: Leszálltak a villamosról, és ez okozta vesztüket. — *A szerk.*
K. M.

1947. szept. 13. — E. M.: *Tessék mondani.* — Tréfás hangú cikk e mindinkább elharapódzó kifejezés ellen, amelyet ebben az alakjában már annyira megszoktunk, hogy nem is mondanók máskép, holott helyesebb volna így: Tessék megmondani. vagy: Mondja, kérem.

1947. szept. 16. — *Személyazonosság.* — „Országszerte kutatják a csatornában talált holttest személyazonosságát“ — idézi a cikk egy napilapból. Valójában az ismeretlen holttestnek *kilétét* kell megállapítani; a *személyazonosság* megállapításáról akkor beszélünk, ha „gyanítjuk, hogy ki az illető, és erről a föltevésről akarunk bizonyosságot szerezni“.

1947. szept. 17. — *Tanuljunk magyarul.* (Tollhegygel c. rovat.) — A cikk szóvá teszi, hogy egy napihírben a tárgy ragja egy névnek csak az értelmezőjén van jelölve, a néven nem, s ezért a mondat értelmetlen: Szaka, a medzslisz képviselőjét (helyesen: Szaká t, ...). Ennek a hibának fordítottja az ilyen címzés: X. Y. úrnak, egyetemi tanár (helyesen: X. Y. egyetemi tanár úrnak). „Tanulság: szorgalmasan tanuljunk magyarul.“

1947. szept. 23. — *Még egyszer: tanuljunk magyarul.* (Tollhegygel c. rovat.) — Az előzőhöz hasonló hiba bírálata. „Kővágó József, Budapest volt polgármesterének felesége...“ írja egy újsághír, a helyett, hogy a birtokost is megjelölne a *-nak, -nek* raggal, nemcsak értelmezőjét. Így: „K. Józsefnek, Budapest volt polgármesterének felesége...“
P. L.

ÜZENETEK.

S. Gy.-nak, Teljesen igaza van, mikor azt írja, hogy a magyarban értelmetlenül használják az *ellenőrzés* szót ilyen mondatokban: „Az amerikaiak megszerezték az ellenőrzést Japán felett.“ Azt akarják vele kifejezni, hogy „megszerezték az uralmat Japánban“, de *ellenőrzés-ről* beszélnek, mert valószínűleg nem tudják, hogy az angol nyelvben a *control* ige és főnév többet jelent a pusztán ellenőrzésnél. — Arra lehetne gondolni, hogy ezzel az új szóhasználattal talán valami angolosság férközött be nyelvünkbe, pedig dehogy! Ez is csak németesség. A németek kezdték néhány évtizede *kontrollieren* igéjüket angolos, amerikaias jelentéssel használni. Engel németesítő szótára (a *Verdeutschungsbuch*) szerint e helyett: *beherrschen, beeinflussen, leiten.* Mi aztán hűségesen követjük a németet, s az *uralkodás-t, befolyás-t, irányítás-t* mi is *ellenőrzés-nek* kezdjük mondani, pedig aki csak *ellenőríz,* az még korántsem *uralkodik, befolyásol, irányít, parancsol* vagy *igazgat.* Az angol szó mindezt kifejezi, a magyar *ellenőríz* ige azonban a köznyelvi szokás szerint nem.
N. J. B.

P. M.-nak, A vállalat fióküzeleteinek megjelölésére legrövidebb és legegyszerűbb címként a következőt ajánlhatjuk:

KÖZERT

123. fiók (vagy: üzlet).

A KÖZÉRT névnek idézőjelek közé tétele felesleges és helytelen; az ilyen írásmód voltaképen helyesírási németesség. A címjelleg e nélkül is világos. A 123. sorszámnev után a sz. (szám) rövidítés felesleges. Az *áruda* szó képzője magyartalan, az *elárusi-óhely* v. *elosztóhely* elnevezés pedig hosszú és mesterkéltséggel, majdnem annyira, mint azé a budai kocsmaé, amely nyilván eredetieskedésből vagy szakmai előkelőségből *italáruszaküzlet*-nek nevezi magát.

Sz. G.-nak. „Mikor az első cukrász kinyitott Pesten...” — ez a mondat látszólag valóban logikátlan, hiányos, mert a tárgyias ige mellett nincs kitéve a nyilvánvalóan határozott tárgy: megnyitotta *boltját*. Nyit, zár stb. c. cikkünk részletesen megvilágítja ezt a kérdést nyelvünk szabályainak szellemében; itt most a mindennapi nyelvhasználat eltérését igyekszünk megmagyarázni. Ismert jelenség ugyanis, hogy az ige gyakori vagy állandó tárgyának képzete hozzátapad az igéhez, hozzáadódik annak fogalmi tartalmához, mintegy beléje olvad, s ezért, ha félreérthetetlenül ezt a meghatározott, állandó tárgyat értjük oda az igéhez, akkor egyszerűen elmarad, nem szükséges kitenni. Pl. *mulat* (régén: *időt*; Balassa: Most azok is vigadnak, az *időt mulatják*), *vet. arat* (*gabonát*), *hajt, kihajt* a kanász, gulyás (*csürhét, kondát, gulyát*), *kihajt* a fa, a bokor (*rüggyet, levelet, hajlást*), *gyűjt* (*szénát, pénzt* valamely jótékony célra), *vált* (*pénzt*), *kisöpör, kitarakít* (*szobát, lakást*), *kimos* (*ruhát*) stb. Sőt tárgyias ragozású ige mellől is elmarad néha a tárgy: megjárja, megteszi (= megfelelel szükségből), jól megjárta (= pórul járt), megadta neki, jól megmondta, nem húzza sokáig, kibírja stb. Ugyanilyen tapadást találunk a következő mondatokban: a cukrász kinyitott, nyit a gesztenyevirág, a színház elsején bezár, a boltok 9 órakor nyitnak és 5 órakor zárnak stb. Itt ráadásul azt is fűrésálhatjuk, hogy a mondatok alánya sehol sem személy, s mégis nekik tulajdonítjuk a cselekvést (*nyit, zár*). Ámde mondjuk ezt is: Az ajtó nem jól *zár* (= záródik). A helyett tehát, hogy határozott tárgyat használnánk (az üzleteket, a színházat), vagy túlzott pontoskodással megmondanók, hogy a kereskedő, a főnök vagy eegédje, a cukrász vagy inasa nyitja ki az üzletet, és hogy az igazgatóság (közvetve, rendelkezéssel) vagy a kapus (sajátkezűleg) zárja be a színházat, magát az intézményt (üzletet, színházat stb.) személyesítjük meg, s így lesz belőle, a mondat eredeti tárgyából. alany. Igaz, hogy ez a mondat: „Amikor az első cukrász megnyitotta *boltját*” — hiánytalan, és logikai szempontból szabatosabb, mint a kifogásolt változat, de a nyelv és a beszéd elsősorban lélektani folyamatok eredménye, s azt látjuk, hogy a logika követelményeinek lépten-nyomon fittyet hány.

K. M.

*

Hibaigazítás. Előbbi füzetünk értelemzavaró sajtóhibái: A 2. lapon alulról a 3. sorban *ese ben* helyett *egyebet* olvasandó. Ugyanezen a lapon a jegyzetben nem *valakit* a helyes, hanem *valaki*.

A kiadásért felelős: Gergely J. Pál.

49.873. — Egyetemi Nyomda, Budapest. (F.: Tirai Richárd.)

A Magyarosan 1948-i évfolyama előreláthatóan szintén három kétíves füzetben jelenik meg. Egyes szám ára 2 forint, előfizetés egy évre 6 forint. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának: Budapest, V., Akadémia-utca 4.

Kovalovszky Miklós szerkesztő címe: Kispest, Klapka-utca 13. sz. A szerkesztőséget illető küldemények (kéziratok, levelek, kérdések, lappéldányok, könyvek) ide címezendők.

MAGYAR NYELV.

A Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóiratából, a Magyar Nyelvből a XLIV., 1948-i évfolyam második, 5 íves füzete megjelent. Ára 5 forint.

Az 1949. évre a tagsági vagy előfizetési díj magánosoknak 15, jogi személyeknek 25 forint.

A Magyar Nyelv előfizetői a Magyarosant féláron kapják.

A Társaság címe: Budapest, VIII., Múzeum-körút 4., C épület. Postatakarékpénztári folyószámlájának száma 18.144.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA
ÚJABB KIADVÁNYAI

Magyar Etymologiai Szótár, XVII. füzet (gam- bit—gaz). 962—1159 lap	ára 40	frt
Balassa-kódex. XXXIV + 196 lap, hasonmás ki- adás	„ 80	„
Guary-kódex. 134 lap, hasonmás kiadás	„ 60	„
Ila Bálint: Gömör megye. III. köt. 355 lap	„ 40	„
Kerékjártó Béla: A geometria alapjairól II. (Projektív geometria.) 613 lap	„ 60	„
Archaeologiai Értesítő III. f. V—VI. köt. 311 lap 97 képtáblával	„ 60	„
Navratil Ákos: A nemzeti vagyon sorsa a hábo- rúban. 68 lap	„ 8	„
Zsigmond Ferenc: Orosz hatások irodalmunkban. 78 lap	„ 12	„
Láng Nándor: Egy pannóniai föliratról. 22 lap	„ 6	„
Szabó István: A jobbágy birtoklása az örökös jobbágyság korában. 77 lap	„ 16	„
Irodalomtörténeti Közlemények 1944—1945. évi II., befejező fürete. 231 lap	„ 12	„
Akadémiai Értesítő 479. füz. 1947. 24 lap	„ 5	„
A magyar helyesírás szabályai. 1946. 8. kiadás 4. lenyomat. 112 lap	„ 3	„
Horváth János: A magyar vers. 1948. 314 lap. u	„ 30	„

*

A MAGYAROSAN régebbi évfolyamaiból egyes számok kaphatók, füzetenként 1 forintért.

A kiadványok kaphatók a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában: Budapest, V., Akadémia-utca 4.

XVII. ÉVF.

1948.

3. FÜZET.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NYELVMŰVELŐ BIZOTTSÁGÁNAK MEGBÍZÁSÁBÓL

NAGY J. BÉLA
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI
KOVALOVSKY MIKLÓS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
BUDAPEST, 1948

Ára: 2.— Ft

TARTALOM.

	Lap
Benkő Loránd: A családnév-változtatás kérdései	65
Ujváry Lajos: Helyesírásunk	72
Beke Ödön: Helyesírási kérdések	81
Nagy J. Béla: Helyesírási szabályzataink	84
Galamb E. János: Okvetlen (ül) vagy okvetetlen(ül)?	86

SZÉLJEGYZETEK.

Lavotha Ödön: Az és kötőszó használata	89
Kálmán Béla: Tulajdonnevekből lett köznevek	90
Szabados Gyula: Akkor	91

LAPSZEMLE.

Hírlap. — Politika. — Romániai Magyar Szó	91
---	----

ÜZENETEK.

Két üzenet (Egy műkedvelő nyelvésznek és K. J.-nak)	93
Hibaigazítás	96

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI.

Olvasóinknak készséggel adunk tanácsot, felvilágosítást minden nyelvhelyességi és helyesírási kérdésben.

Munkatársainknak. Kérjük munkatársainkat, hogy cikkeiket lehetőleg gépiratban juttassák el a szerkesztő címére. A papírnak csak az egyik lapjára írjanak, s hagyjanak két-három ujjnyi lap-szélt az esetleges szerkesztői megjegyzéseknek.

Olvasóinknak, laptársainknak. Lapszemlénkben szeretnők az 1945 eleje óta megjelent nyelvművelő és nyelvvédő cikkeket lehetőleg hiánytalanul számontartani. Kérjük ezért laptársainkat, a szerzőket és olvasóinkat, szíveskedjenek az ilyen cikkeket tartalmazó lappéldányokat szerkesztőségünknek megküldeni, vagy legalább a megjelenés adatait közölni. Hasonló tárgyú önálló kiadványok, valamint nyelvi szempontból figyelemreméltó munkák beküldését ugyancsak kérjük könyvszemle-rovatunk részére.

MAGYAROSAN

NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

A CSALÁDNÉV-VÁLTOZTATÁS KÉRDÉSEI.

II.

1. A magyar családnév-anyagnak egyik nagy csoportját a földrajzi nevekkel kapcsolatos családnévek alkotják. Két típusukat különböztethetjük meg: A) Pusztai földrajzi névből alakult családnévek. B) Földrajzi névből *-i* képzővel alakult családnévek.

A) A régi magyar családnév-anyagban elég gyakran találkozunk olyan nevekkel, amelyek alakjuk szerint teljesen azonosak egyes magyar nyelvterületi településnevekkel: *Betlen, Bő, Ernye, Kaba, Makó, Moson, Remete, Szemere, Szentes, Tarcsa* stb.¹ Korántsem szabad azonban azt gondolnunk, hogy minden esetben a településnév az eredeti. E nevek kérdését nem tisztázta még véglegesen a névtudomány, de annyi bizonyos, hogy jó részükben nem településnévből fejlődött a családnév, hanem az ilyen családnévek nagyrészt egy régebbi személynév-fajta vetületei. Még sincs okunk kételkedni benne, hogy régi családnév-anyagunkban voltak pusztai településnevekből fejlődött családnévek is. Természetes, hogy a kérdés tisztázatlansága miatt nem foglalhatunk el határozott, végleges álláspontot abban, mennyire lehet a pusztai településneveket névmagyarosításra felhasználni. A pusztai személynévi eredetű helységnevek (*Makó, Szentes, Remete* stb.) felhasználásából az eseteknek nagy részében nem származik hibásan alkotott családnév, hiszen ezek mint személynévek is családnévekké válhattak. A többiekre nézve azonban óvatosságot, sőt tartózkodást ajánlhatunk. A névtörténetben tájékozatlan nagyközönség általában nem is tud e kérdésekben eligazodni, lehetőleg kerüljük el tehát azt, hogy ebből a fajtából válasszuk ki új családnévünket. A névmagyarosítóknak az ilyen nevekkel üzött sok visszaélése igazolja tartózkodó álláspontunkat, hiszen a magyar családnév-anyagnak egyik erős fertőzése ezzel a névfajtaival kapcsolatos. A magyarosítók a leggyakrabban nem is személynévi

¹ A történeti névanyagra idézett példák az okmánytárak családnév-összeírásából, az újabb településtörténeti értekezésekből, a Genealógiai Füzetek névjegyzékeiből és Csánki Dezso történeti földrajzából valók.

eredetű táj- és településneveket nyakra-főre felhasználták a „névgyártás“ céljára: *Tolna, Zala; Cegléd, Kőszeg, Pásztó, Salgó, Sümeg, Szeged, Zaránd* stb. Ezeket természetesen helyteleníteniünk kell. Még hibásabbak az olyan magyarosítások, amelyekben vízneveket és hegyneveket tesznek meg családneveknek: *Balaton, Garam, Kapos, Körös, Rajna, Sajó, Szamos, Vág* vagy *Kárpát, Somló, Tatra, Vértes* stb.²

B) A földrajzi nevekből *-i* képzővel alakult családnevek a magyar névanyagban már a XIV. század elejétől kezdve kimutathatók, de a mai, elrontott névanyagbelihez hasonló nagy számot a régiségben nem értek el. E névfajta különben a jobbágyság között éppen úgy megvolt, mint a nemesség körében, sőt a jobbágynevekben, ahol nem a birtoklást, hanem a származást, a születés helyét jelölte, a török idők nagyobb népmozgalmaiban egyes vidékeken (Nagy-Alföld, Mezőség) jelentősen meg is szaporodott. Teljesen alaptalan tehát az az általánosan elterjedt nézet, hogy az *-i* képző a régi vagy az „igazi“ nemesi családneveknek fő jellemzője. Az ilyen családneveknek a régiségben három fajtájuk volt elterjedve. Egy részük településnevekkel kapcsolatos: *Berényi, Ceglédi, Dézsi, Egri, Hadházi, Keresztúri, Nánási, Toldi, Szentkirályi, Szentiváni, Szentannai, Szentmártoni; Abránfalvi, Farkaslaki, Jobbágytelki, Majosházi* stb. A másik csoport egyes országrészek, vidékek, tájegységek nevéből alakult: *Beregi, Bihari, Csiki, Erdélyi, Kászoni, Somogyi, Szalai* stb. Néha településrészek vagy határrészek nevéhez is hozzákapcsolódik az *-i* képző: *Alszegei, Faluközi, Faluvégi, Felsegei; Tóközi, Réti, Szigeti* stb. Ha a névmagyarosítók e három típus mintájára alkotnak új családneveket, nem követnek el hibát. De ha tekintetbe vesszük azt, hogy az *-i* képzős földrajzi nevek — főként a rosszul értelmezett névesztetika miatt — a névmagyarosításoknak legkedveltebb fajtáját alkotják, s igen sok hibásan képzett név van közöttük, e családnév-csoportot mégsem ajánlhatjuk túlságosan a magyarosítóknak. Megokolatlanul telítve van már az ilyen nevekkel a magyar családnév-anyag, s rendkívüli divatozásuk sablonossá, semmitmondóvá tette őket.

Az *-i* képzős neveknek néhány kifogástalanul alkotott fajtája mellett a névmagyarosítás rengeteg kifogásolható vagy egészen helytelen családnevet hozott létre. Nem hibás eljárás ugyan, de mégsem ajánlatos például *-i* képzővel olyan településneveket ellátni, amelyek a Kárpátokon ugyan belül, de a magyar nyelvterületen már kívül esnek. *Borlovai, Hol-*

² A helytelen névmagyarosításokra idézett példák a következő munkákból valók: Századunk névváltoztatásai. Bp. 1895.; Kimutatás az... engedélyezett névváltoztatásokról. Bp. 1912.

gyai, Stefanóci, Szaploncai, Szmracsányi, Zsarnócai — efféle nevek viselőiknek nem-magyar eredetéről tanúskodnak, pedig a névmagyarosítások éppen ellenkező céllal történnek. Ne ragasszunk *-i* képzőt külföldi városnevekhez sem: *Berlini, Máltai, Prágai, Várnai, Vilnai* stb. Nagyon sok visszaélés történik a *Szent-* előtagú helységnevekkel is. A magyarosított névanyagban ilyen neveket találunk: *Szenthelyi, Szentillai, Szentirmai, Szentjeli, Szentjóji, Szentleányi*, holott *Szenthely, Szentilla, Szentirma* stb. településnév nincs, annál kevésbé, mivel ilyen *szent* személyek és dolgok sem voltak. Ugyanezt mondhatjuk a *Beregházi, Romlaki, Rózsattelki, Szépfalvi, Várlaki* stb. családnemekre is. Ezek is helységnevekből alakultaknak látszanak, de ha utánanézzünk a dolognak, *Beregháza, Romlaka, Rózsattelke* stb. településneveket nem találunk. Nem kell talán bővebben fejtegetnem, hogy nem létező településnévből nem alkoíthatunk családnévet. Helytelen a családnév képzésének az a módja is, amikor hegy- és víznevekhez ragasztják az *-i* képzőt: *Fátrai, Kárpáti, Tátrai, Vértesi, Vulkáni; Garami, Hernádi, Ipolyi, Murai, Rimai, Szávai* stb. Néha Magyarországon kívül eső földrajzi neveket is felhasználnak: *Alpesi, Elbai, Rajnai* stb. A névmagyarosítás túlzásai e típusban sokszor már nemcsak helytelen, hanem egészen ízléstelen neveket is teremtettek: *Bérhelyi, Gazdaghegyi, Honhalmi, Jégvölgyi, Léphegyi, Tankövi, Tájkertti, Tushegyi* stb.

A földrajzi nevekből *-i* képzővel újonnan alkotott családnemekkel kapcsolatban néhány alaktani hibára is rá kell mutatnom. A magyarosított családnemek közt ilyeneket is találunk: *Borosnyói, Brassói, Ditrói, Gyergyói, Somlyói, Szendrői, Szoboszlói* stb., holott a szabályos magyar alakok ezek: *Borosnyai, Brassai, Ditrai, Gyergyai, Somlyai, Szendrei, Szoboszlai* stb. Tehát vigyázzunk arra, hogy a településnevek végső *ó, ö* hangjának *-i* képző előtt *a, e* feleljen meg. Ugyancsak helytelen alakú magyarosítások az *Enlakai, Istvánhúza, Ontelkei, Sófalvai*-féle családnemek. *Enlaka, Istvánháza, Ontelke, Sófalva* településneveket valóban ismerünk, de a magyarban az ilyen településnevekből képzett családnemeknek helyes, névtörténettel igazolható hangalakja *Enlaki, Istvánháza, Ontelki, Sófalvi*. Ézért új nevek alakításakor a személynév és *-falva, -háza, -laka, -telke, -soka, -szállása, -földe* összetételű településnevekből képzett családnemekben az *-i* képző előtt el kell hagynunk a végső *-a, -e* birtokos személynévet.

Világosan kitűnik a fenti példákból, hogy a földrajzi nevekből *-i* képzővel alkotott családnemekben a névmagyarosítók mennyi hibát követtek el. Az elrettentő példák számát

még nagyon sok névvel lehetne szaporítani, de talán ennyi is elég lesz annak a tanácsnak megokolására, hogy a család-név-változtatók ne ehhez a névtípushoz forduljanak. Ha azonban valaki mindenáron *-i* képzős nevet akar választani, akkor a három helyes csoporthoz tartozó neveket ajánlhatjuk figyelemébe. Legjobban eslelekszik, ha a magyar nyelvterületen levő valamely kisebb település nevéből alkot magának *-i* képzővel új nevet. Itt nyomatékosan hangsúlyozni szeretném, hogy az *-i* képzőnek a településnevekhez való hozzákapcsolása csak a régi, történeti településnevek figyelembevételével történhetik meg. Tudott dolog az, hogy a mai magyar helységneveknek nagy része egyáltalán nem, vagy csak egy részében tükrözi az eredeti nevet; néhány évtized óta közigazgatási, postai stb. okokból vagy hangulati indítékokból átkeresztelték vagy módosították őket. A mai magyar településnevek előtagjában oly gyakran előforduló jelzők pl. szinte kivétel nélkül mesterséges, új névadás szülöttei. *Békésmegyer* (Békés m.), *Csanádapáca*, *Dunaharaszti*, *Somogyiszob*, *Tiszaeszlár* stb. ma van ugyan a közigazgatás szerint, régen azonban csak *Megyer*, *Apáca*, *Haraszti*, *Szob*, *Eszlár* stb. volt a nevük, s még ma is ez utóbbi a népi elnevezésük. A *Békésmegyeri*, *Somogyisobi*-féle névmagyarosításoknak ennél fogva nincs létjogosultságuk; a helyes formák *Megyeri*, *Szobi* stb. Ha tehát új családnevünket településnévvel akarjuk összekapcsolni, alapos körütekintéssel járjunk el, mert közigazgatási helységnévtárból magyarosítani nem lehet!³

2. A második csoportba az egyházi eredetű nevek közül kerülnek a keresztnevekből lett családnevek sorolhatjuk. E névfajta az öröklődő családnev-anyagban kezdettől fogva igen nagy helyet foglal el. A magyar nyelvterület egyes részein, főként az északi és keleti peremvidékeken a családnevek több mint felerészben ehhez a fajtához tartoznak. A keresztnevekből lett családneveket három nagy csoportra oszthatjuk: A) A keresztneveknek teljes alakjaiból vagy ezeknek továbbképzett formáiból fejlődött családnevek. B) A keresztneveknek rövidített alakjaiból, illetőleg ezeknek továbbképzett formáiból lett családnevek. C) Rövidített-ikerített-képzett keresztnevekből alakult családnevek.

A) A történeti névanyagban legtöbb az olyan családnev, amely teljes alakú keresztnev minden képző nélkül. E névtípus elég gazdag változatokban, hiszen a XIV.—XV. században divatozó minden magyar férfi-keresztnevet magában foglal. E keresztneveket bátran felhasználhatjuk új család-

³ A régi magyar településnevekre vonatkozóan mindenkinek a figyelemébe ajánlhatom Csánki Dezso munkáját (Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában I., II., III., V. kötet).

nevek alkotására, nem vétünk vele a nyelvhelyesség ellen. Tekintetbe kell azonban vennünk azt, hogy a történeti magyar családnév-anyag meglehetősen telve van ilyen nevekkal. Ezért lehetőleg ne azokat a keresztnéveket szedjük elő, amelyek a régiségben igen gyakoriak voltak, mint *Benedek, Filep, Gál, György, Illyés, Jakab, Kelemen, Lukács, Márton, Pál, Péter, Simon, Tamás* stb., hanem a ritkébbek közül válasszunk: *Ábrán, Ambrus, Barabás, Bartalis, Bereck, Cirjék, Csepán* vagy *Csepán, Demjén, Egyed, Elek, Fábrián, Gáborján, Gáspár, Gyárfás, Kozma, Lázár, Lénárt, Lóránt, Marcel, Márk, Menyhért, Orbán, Ozsvát, Pongrác, Semjén, Vitális, Zsigmond* stb. Botlásokat persze itt is el lehet követni. Vigyáznunk kell a névdivatra, mert pl. az Árpád-kor végére már kihalt keresztnéveknek (*Ipolt, Korlát, Leustán, Sikstus, Timót* stb.) nincs létjogosultságuk a magyar családnév-anyagban. Még kevésbé szabad felhasználnunk az alig néhány évtizede idegenből átkerült keresztnéveket: *Erik, Frigyes, Hugó, Kázmér, Rajmund, Rezső, Rudolf* stb., valamint a múlt században felújított „ősmagyar keresztnévek“-et: *Attila, Árpád, Csaba, Géza, Levente, Szabolcs, Ubul, Zolt* stb. Ügyeljünk tehát, mert a mai magyar keresztnévek nem mind alkalmasak arra, hogy új családnévet alkossunk velük. Óvatosaknak kell lennünk a női keresztnévek felhasználásában is. A régi névanyagban találkozunk ugyan női keresztnévekből lett családnévekkel (*Anna, Éva, Ilona, Orsolya* stb.), ez azonban elég kivételes jelenség. Semmiképen sem lehet tehát megokolni, hogy a női keresztnéveket nagyobb arányban felhasználjuk a magyarosítás céljára.

Volt a régiségben néhány olyan keresztnév, amelynek alakváltozata egészen a középkor végéig megtartotta egyházi latin *-us* végződését, és ilyen alakban vált családnévvé: *Elekes, Fülöpös, Gálos, Jakabos, Ivános, Martonos* vagy *Mártonos, Márkos, Orbános, Pálos, Petres*. Ezeket a neveket ajánlhatjuk a névmagyarosítóknak, azzal a figyelmeztetéssel, hogy a felsoroltakon kívül a többi keresztnévnek már nincs meg ez az alakváltozata.

A teljes alakú keresztnévek becéző továbbképzései is megtalálhatók a régi magyar családnévek közt. Leggyakrabban három típus bukkan fel: a *-ka, -ke*, a *-csa, -cse* és a *-kó, -kő* képzős nevek: *Ivánka, Jánoska, Martonka, Péterke, Simonka, Tamáska; Istváncsa, Iváncsa, Mártoncsa, Pálcsa, Pétercse; Adámkó, Bálintkó, Ivánkó, Mihálykó, Palkó, Sándorkó* stb. Ritkébben ugyan, de előfordulnak a már korábban kihalt *-cs* és *-k* képzővel alakult nevek is: *Iváncs, Mihálc, Salamons; Ábránk, Andork, Ivánk* stb. Ez a névfajta is igen alkalmas a magyarosítás céljára. A *-ka, -ke* és a *-csa, -cse*

képzőt szinte minden régi keresztnevünkhöz hozzáragaszthatjuk, a többiekre nézve azonban előbb kérjük ki szakember véleményét. De mindig ügyeljünk a hangrendi illeszkedésre: a mély hangrendű nevekhez a *-ka* és a *-csa*, a magas hangrendűekhez a *-ke* és a *-cse* képzőt kapcsoljuk. Természetesen e névfajtában sem használjuk a korán kihalt vagy a nem régóta divatos képzőket: *-d*; *-csi*, *-ci*, *-ca*, *-ce* stb.

A teljes alakú keresztnevekből természetes úton keletkezett családnevekben feltűnik két olyan képző is, amely a fiú, illetőleg az apa nevéből képez családnevet: az *-a*, *-e* és az *-i*. Az *-a*, *-e* aránylag kevés keresztnevünkkel alkotott családnevet a régiségben: *Andrássa*, *Barlabássa*, *Dénesse*, *Domokossa*, *Ference*, *Filpe*, *Györgye*, *Illyesse*, *Jánossa*, *Lőrince*, *Lukácsa*, *Pála*, *Petre*, *Tamássa*. Ezeknek a neveknek 'valakinek az Andrása, Györgye, Lőrince' stb. volt az eredeti jelentésük. Az *-i* képzős nevek száma jóval nagyobb: *Balázsi*, *Bálinti*, *Demeteri*, *Ferenci*, *Jánosi*, *Mártoni*, *Miklósi*, *Tamási* stb. Jelentésük 'a Balázsé, a Jánosé, a Mártoné' stb.⁴ Noha a keresztnevekhez kapcsolt *-i* képzőt már eddig is meglehetősen kedvelték a magyarosítók, új családnevek alkotására mégis igen alkalmasnak látom mindkét típust. Az *-i* képzőt a legtöbb régi keresztnévhez hozzátehetjük. Persze itt is el varnak hibázva a magyarosítások közt található olyan nevek, amelyekben újonnan divatba jött keresztneveket vagy női neveket láttak el képzővel: *Alajosi*, *Annai*, *Frigyyesi*, *Ilonai*, *Rudolfi* stb. Az *-a*, *-e* képzős nevek kiválasztásában vigyáznunk kell arra, hogy a felsoroltakon kívül más keresztnevekhez már ne kapcsoljuk hozzá e képzőt. Mai tudásunk szerint ugyanis az *-a*, *-e* nem minden névhez járulhatott hozzá a régiségben. Figyelnünk kell arra is, hogy az *-a*, *-e* képző előtt a keresztnévnek esetleges végső *s*-e megkettőződik. Ez nem helyesírás, hanem hangtani sajátosság.

Az *-i* képzővel azonos szerepe van a teljes alakú keresztnevekhez kapcsolódó *-fi* szócskának is. A történeti névanyagban nem túlságosan nagy az effajta nevek száma, és szinte kivétel nélkül a nemesi nevek közt fordulnak elő: *Antalfi*, *Gálfi*, *Imrefi*, *Lászlófi*, *Mátéfi*, *Simonfi* stb. Bár ezek mintájára kifogástalan új családneveket képezhetünk, e típust az eddigi névmagyarosításokban való nagy divatozása miatt ne nagyon használjuk fel. A mai efféle családnevek 80–90%-ban már magyarosítások! Hibás képzésű e nevek között is akad nem egy; elég, ha az ilyenekre utalok: *Ferencifi*, *Károlyifi*

⁴ Téves Melich Jánosnak ez a nézete, hogy e nevek nagy része a *Szent*-tel összetett településnevekből való, tehát 'szentlőrinci, szentmiklósi stb.' a jelentésük (vö. MNy. XXXIX. 275). Ilyen alakulások a régiségben egyáltalán nem voltak, ezt igen sok érveléssel lehet bizonyítani. Ugyanez Pais Dezső véleménye is.

vagy *Hugófi*, *Rezsőfi*, amelyekben a *-fi* elé a névtörténettel nem igazolható *-i* képzőt tettek, illetőleg a *-fi*-t legújabban fellépett vagy elterjedt keresztnemekhez kapcsolták. A *-fi* szócskát felhasználó ízléstelen névmagyarosítási túlzások — mint alább majd látni fogjuk — a világi névadáson alapuló családnemek közt igen nagy számban tűnnek fel.

B) A történeti magyar családnév-anyagnak egy egészen kis töredéke a keresztnemeknek pusztá rövidített formáit őrzi: *Ant*, *Bar*, *Ben*, *Dom*, *Fül*, *Gáb*, *Jak* vagy *Ják*, *Mik*, *Pet* vagy *Pét*. Egyikükhöz-másikukhoz a *-fi* szócska is hozzájárult még családnév-képzőül: *Barfi*, *Jakfi*, *Lacfi*, *Petfi* stb. A keresztnemeknek az első szótagra való rövidítése az Árpád-korban és az Anjou-kor elején általános szokás volt nálunk, azután hirtelen kiment a divatból, úgyhogy a családnemek kialakulásának korára már csak a fent jelzett néhány név jutott el s rögződött meg öröklődő névvé. Vétenénk tehát a névtörténeti szempont ellen, ha a többi keresztnévből is nyakra-főre gyártanánk ilyen rövidített neveket. A fenti nevek felhasználásának azonban nincs akadály.

Az előbbi típusal ellentétben a keresztnemeknek rövidült és tovább is képzett formái régi családnév-anyagunknak jókora részét alkották. E nevek egészen elenyésző kivétellel egytagú és zárt, vagyis mássalhangzóval végződő rövidítéseknek kicsinyítő képzővel való továbbképzései. Egyszerű kicsinyítő képzőink közül a családnemek kialakulásának korában igen divatos volt az *-a*, *-e*, az *-ó*, *-ő* és az *-s* megváltozata, a cs: *Anda*, *Doma*, *Kele*, *Luka*, *Pete*, *Sebe*, *Sima* stb.;⁶ *Baló*, *Benő*, *Gerő*, *Jakó*, *Sebő* stb.; *Andos*, *Boldos*, *Demes*, *Martos*, *Mikos*, *Petes* stb. A *-k* és a későbbi keletkezésű *-i* már jóval ritkább: *Benk*, *Denk*, *Jank*, *Lack*, *Petk* stb.; *Anti*, *Feri*, *Jani*, *Peti* stb. Az összetett kicsinyítő képzők közül leggyakoribb családnév-képző a *-ka*, *-ke* és a *-kó*, *-kő*: *Balka*, *Denke*, *Ferke*, *Janka*, *Petke*, *Sinka* stb.; *Benkő*, *Donkó*, *Lackó*, *Matkó*, *Petkő*, *Tankó* stb. Elég sok családnév alakult a *-sa*, *-se* vagy *-csa*, *-cse*; a *-kos*, *-kes*; a *-só*, *-ső* vagy *-csó*, *-cső*; az *-ók*, *-ők* és az *-ós*, *-ős* vagy *-ócs*, *-őcs* képzővel is: *Balcsa*, *Demse*, *Fercse* stb.; *Benkes*, *Donkos*, *Petkes* stb.; *Demső*, *Jancsó*, *Tancsó* stb.; *Bertók*, *Istók*, *Mihók* stb.; *Danócs*, *Fabócs*, *Gerőcs* stb.

E névfajta — bár kiválóan alkalmas a magyarosítás céljára — általában elkerüli az új családnemet keresők figyelmét. Nem is csoda, hiszen a közfelfogás a magyar neveket „jelentés”-sel képzelel el, az efféle nevek pedig a nyelvészetben tájékozatlan közönség előtt érthetetlenek, idegenszerűen hatnak.

⁶ Ezek a példák az *András*, *Domonkos*, *Kelemen*, *Lukács*, *Péter*, *Sebestyén*, *Simon* keresztnévvel függenek össze.

sőt nem egyszer megtörténik, hogy ilyen neveket „megmagyarosítanak”. De e családnev-fajta bármennyire ajánlom is a névváltoztatóknak, felhívom a figyelmüket arra, hogy a fenti példákön kívül senki ne képezzen szakember megkérdezése nélkül ilyen új családnevet. Tudniillik bár a közölt példákön kívül igen sok név tartozik még e csoportba, ez korántsem jelenti azt, hogy minden régi keresztnévből minden képzővel alkothatunk nevet. E tekintetben általános szabályokat sem igen lehet felállítani, minden névvel külön pedig itt nem foglalkozhatunk. Ismétlem azonban, hogy ezt a szép régi családnev-fajtánkat kár volna az ezután következő névmagyarosításokból kirekeszteni, sőt minél jobban alkalmazni kellene.

C) A keresztneveknek rövidítések továbbképzésével és ikerítésével alakult formái a családnevek közt a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak. Az ilyen névalakítás ugyanis későbbi keletű, mint a családnevek kialakulásának kora. A régi családnevek közt egy-két előfordulását ismerjük: *Bandi*, *Pista*. A választék tehát nem valami nagy, de a történeti szempont sem nagyon szól az ilyen családnevek mellett.

(Folytatjuk.)

Benkő Loránd.

Helyesírásunk.¹

A tankönyvkiadás államosításának egyik legmeghökentőbb szerkesztői tapasztalata: helyesírásunk kérdésének nem is sejtett rendezetlensége. Szerző, bíráló, szerkesztő egyaránt elkövetett mindent, hogy az új tankönyvek helyesírása valóban helyes, következetes, egységes legyen, vitás esetekben nem mulasztottuk el még az érdekelt szaktudomány s az Akadémia tanácsát is kikérni, de a célt mégsem sikerült elérnünk. Sok esetben egyszerűen nincs döntés; ahol van is, nem eléggé elvszerű, átfogó, s így ellentmondások, következetlenségek kiküszöbölésére alkalmatlan. A helyes, még pedig mindenkitől könnyen felismerhető, világos, egyszerű, ezért mindenkitől könnyen el is sajátítható egységes írásmód e megoldás-kísérletek, viták és esatározások után távolabb van, mint valaha.

Félreértés ne essék! Nem kis számú, különleges eset eldöntéséről van szó — ilyenek mindig voltak, s nyilván a jövőben is mindig adódnak — hanem az esetek tömegéről, még hozzá viszonylag egyszerűnek látszó kérdésekről; s nem is csak arról, hogy az Akadémia megszabta írásmód egy vagy más szempontból vitatható, hanem arról, hogy a helyes az akadémiai írásmód elveinek, szabályainak és szójegyzékének tüzetes ismeretében és elfogadásával is — kideríthetetlen. *Tizenöt éves* nem valami bonyolult összetétel, mégsem tudjuk, így kell-e írni helyesen a *kétezer éves*

¹ Az Országos Neveléstudományi Intézet nevelésügyünk átszervezése során fontos pedagógiai kérdésként foglalkozik az iskolai helyesírás ügyének rendezésével. Ezzel kapcsolatban érkezett hozzánk ez a tanulmány.

és a *tizenhat esztendő*s mintájára, vagy egy szóba, mint azt, hogy *ötéves*. A *Szent Benedek-rend* ugyanolyan szerkezetnek látszik, mint a *Szent István-nap*, a *Mária-utca* vagy a *Margit-sziget*, ám ha melléknevet képezzünk belőle, akkor már törhetjük a fejünket, avagy a *Szent István-napi* s a *Mária-utcai* szolgáljon-e mintául, avagy a *margitszigeti* s a *ferencrendi*. Árnyalatok tekintetében valóságos krózus a szabályzat és a szójegyzék, úgyannyira, hogy ha történetesen tulajdonnévként használjuk a *krózus* szót, háromféleképp is írhatjuk helyesen: *Kroisos*-nak, *Croesus*-nak és *Krózus*-nak a szerint, hogy görögös, latinos avagy magyaros az ízlésünk. Kissé sok a jóból még kényes ízlésű felnőttek számára is, hát még az árnyalatok iránt még érzéketlen, fejletlen ízlésű iskolás gyermekek számára. Angol, francia, német, orosz szövegek és szöszedetek átvizsgálása közben nem egyszer kellett sajnálkozva megállapítanunk: sokkalta biztosabbak vagyunk az idegen nyelvek helyesírásában, mint a magunkéban.

Honnan ez a zűrzavar és bizonytalanság?

Helyesírásunk a most érvényes akadémiai szabályzatot megelőző, 1901-i akadémiai kiadvány óta egyáltalán nem szerencsésen fejlődött. 1903-ban a vallás- és közoktatásügyi miniszter az akadémiaitól sok tekintetben eltérő, egyszerűsített szabályzatot adott ki, s tett az iskolában kötelezővé. Majd két évtizeden át mérkőzött ez az új szabályzat a régivel, az iskolai helyesírás az akadémiaival, s az eredmény az lett, hogy az iskola útján közkeletűvé vált egyszerűsítések jó részét 1922-ben — azóta többször kiadott, de lényegében nem módosított, ma is érvényes szabályzatával — az Akadémia is elfogadta. Semmi kétség, hogy az egyszerűsítésre szükség volt. Sem a cz elhagyását, sem a kettőzött kétjegyű betűknek ragozott alakokban is esonkított írását (*vezzük*, e h. *vezzük*) mines okunk sajnálni. Ámde az egyszerűsítés nem érte be ezekkel a vívmányokkal. Az Akadémia szabályainak áthághatása egyéni kezdeményező kedvet szabadított fel. Valóságos egyszerűsítő lázvett erőt a tollforgatókon és a szedőkön, s ezt a lázat az Akadémia s az iskola 1922-i ünnepélyes kézfogásának sem sikerült lehiggasztania.

Nyilván része van ennek az egyszerűsítő láznak állandósításában az írógép elterjedésének. Hosszú *i*, *ú*, *ü* viszonylag kevés gépen található, az utólagos ékezetpótlás időrabló és fárasztó; következmény: e három hosszú magánhangzónk kezdődő sorvadásra. Rége van a láz állandósulásában az idegen nyelvek növekvő ismeretének s a közlekedési lehetőségek fejlődésének is. Aki sokat olvas franciául, angolul, beszél olaszul, oroszul, németül, megjárta Párizst, Londont, Velencét, Kievet, Lipcsét, annak egyszerűbb *Paris* és *bulvár*, mint *Párizs* és *boulevard*, egyszerűbb *tenisz*, *Venezia*, *Kijív* vagy *Leipzig*, mint *tennis*, *Velence*, *Kiev* vagy *Lipcse*, s eszébe sem jut fennakadnia azon a csekélységen, hogy ma a g y a r írásában egyszer az idegen szó megszokott írott alakja, máskor meg fülében csengő kiejtése vezeti a tollát. Rése van végül az egyszerűsítő kedv felszabadulásában a helységnevek egyszerűsített írásának. Ha egyszer *Kiskunfélegyháza* mind az akadémiai, mind az iskolai helyesírás szerint egy szó, hovatovább

nemesak a *jásznagykunszolnokmegyei*-t, hanem a *rendőrbácsi*-t és a *naqyrahivatott*-at is kedvünk kerekedik egybeírni

Nem nehéz észrevenni, hogy e három jelenség mögött lényegében ugyanaz a mozgató rúgó áll: közelebb hozni az írást a kiejtéshez. Az egybeírás esetében ez a törekvés annyira nyilvánvaló, hogy bizonyításra sem szorul. Az tapad írásban is egybe, ami a kiejtésben együtt jár. Az idegen szavak kiejtésének minél hívebb érzékeltetése kaphat rá az idegen szók átírására (*bulvár, Kijóv*), de ugyanez a törekvés a rúgója az idegen írásmód átvételének is. Ha a jövevényszó magyar alakja (*Párizs, Velence, Lipesce*) hangalakra eltér az eredetitől, vagy ha az idegen szó átírása nyelvünk hangjeleivel nehézségekbe ütközik, inkább lemondunk az átírásról, semhogy az idegen ejtés szempontjából helytelent írjunk le. Legkevésbé nyilvánvaló az összefüggés a hosszú *i, ú, ü* servadása esetében, de ha meggondoljuk, hogy épp arról a három magánhangzónkról van szó, amelyeknek hosszan és röviden ejtése a leginkább ingadozó, az egyszerűbb kiejtéshez igazodni törekvés szerepe vagy a gazdaságosság elve e különbség elenyésztésében is szembe szökik.

Az egyszerűsítés láza e szerint Révai és Verseghy harcát újítja fel, s nem egy vonatkozásban most Verseghy javára dönti el ugyanazt a küzdelmet, mely a közhit szerint több mint száz esztendeje egyszer már végérvényesen eldőlt Révai javára. Egyszerűsítés és hagyomány, amelyek valamelyikének helyesírásunk „néhány esetben enged”, igazában csak más szóval jelölése ugyanannak az ellentétnek, nevezetesen a kiejtés és a szóelemzés ellentétének, amelyen helyesírásunk alapszik. A harc kiújult. Vajjon melyik részen van az igazság?

Akik a kiejtéshez iparkodnak igazítani az írást, a nyelvet élő, fejlődő, folyton változó dolognak fogják fel. Az életet megállítani, a változót megmerevíteni lehetetlen, a helyesírásnak is együtt kell tehát e felfogás szerint fejlődnie a nyelvvel. Bármily helytálló is ez a felfogás általában, helyesírási következményeit illetőleg a már ismertetett tapasztalatok óvatosságra intenek.

Meggondolandó mindenek előtt, hogy egységes gyakorlat kialakulásáról ennek a nyelvszemléletnek érvényesítése esetén szó sem lehet. Ahány ember, annyiféle kiejtés még a főszyökeres magyar szavak ejtésárnyalataiban is, hát még a jövevényszavakéban. Az ejtés különfélesége ellenére is van azonban egy eszményi, csak megközelíthető, de teljesen el nem érhető jó és szép magyar ejtés, mely bizonyos középarányosságot és állandóságot mutat. Ezt rögzíti nagyjából a helyesírás. A magyarság egészét ez az átlag-jelleg képviseli, s ennek parancsoló szükség nélkül való tagadása egyértelmű lenne a lényegnek feláldozásával. Nemesak a kiejtés alakítja ugyanis az írást, hanem fordítva: az írás is a kiejtést. A helyesírás rögzítette kiejtési eszményről való lemondás e szerint hovatovább a jó kiejtést követelhetné áldozatul. Az az ijesztő romlás, amelyre pár évvel ezelőtt Kodály rámutatott, részben aligha ide nem vezethető vissza.

Am ha mind ez aggályokon túltennők is magunkat, szöveget kell, hogy üssön fejünkbe egy másik meggondolás. Képes-e követni

az írás a kiejtést? Kótára tudjuk-e szedni pontosan az élőszt? Semmi esetre sem. Ehhez nem egy pár tucat, hanem egy pár száz hang- és írásjel kellene, s még ebben az esetben is rengeteg árnyalati finomság a tollunkban maradna. Hajszállra a kiejtéshez igazodó helyesírás egyetlen egy nyelvben sincs, és nem is lehetséges. Még a nyelvészek egyezményes nemzetközi hangjelei is csak megközelítően pontosak. Hogyan lehetne hát pontosságot várni jóval csekélyebb számú írásjeltől?

A kiejtés túlbecsülése, a hozzá igazodás szorgalmazása mindenkép zsákutcába visz: egyfelől veszélyezteti a közös alapot, az időtlent és egyén fölöttit, s ezzel magát a jó ejtést is, másfelől igazán csak a jelrendszer bővítésével volna megvalósítható, s még így sem teljesen kielégítő mértékben. Mérjük fel ennek a helyzetnek következményeit.

Az írás csak akkor tölti be rendeltetését, ha el is lehet olvasni. Ha könnyen és gyorsan olvasható. Ehhez minél egyszerűbb, minél jellegzetesebb, legfőként azóban minél állandóbb jelrendszer kell. Ha betűnként olvasnánk, órákba telnek az újság egyetlen lapjának elolvasása, de mivel nem betűket, hanem beidegzett szóképeket, sőt szóképeorokat olvasunk, pillanatok alatt megfejtjük egy-egy lapnyi szöveg értelmét. Boszorkánymesterségünk titka az íráskép állandósága. A mindig ugyanazon alakban jelentkező szóképet szemünk beidegzi, s mert beidegezte, újra előfordulása esetén, az egésznek végig betűzése nélkül, egy-két jellegzetes vonásából is felismeri. Mi lenne, ha e jellegzetes vonások folyton változnának? Betűzésre sokkalta lassúbb, kényelmetlenebb olvasásra kényszerülnénk, s ráadásul olvasásunk — az írásjelek elégtelensége és pontatlansága miatt — bizonytalanmá is válnék. Egy-két nehézségen (rokonalakú szavak helyes értelmezése, sajtóhibák önkénytelen helvesbítése, ritka szóképek megfejtése) átségit bennünket a szöveg összefüggése, a mondanivaló sodra és a gyakorlat, de ha a közös alap inog meg, ha a változás válik rendszerré, a legjobb olvasó technika is esődöt mond. Az írás, úgy lehet, egyénibb és pontosabb lesz, az olvasás azonban jóval lassúbb és bizonytalanabb.

Amíg az olvasás csak kevesek dolga volt, s az olvasónak viszonylag rövid szöveget kellett írástudatlan hallgatóság számára hangosan megszólaltatnia, a kiejtéshez igazodás rendjén lehetett. Az olvasónak a hangalak volt a fontos, ehhez kellett tehát alkalmazkodnia az írónak is. A gyorsaság nem volt létkérdés, az olvasó a szöveget a hangos megszólaltatás előtt akár ismételten is átbetűzhette, értelmét előre kényelmesen kibogozhatta. A könyvnyomtatás elterjedésével egyszerűbben megváltozott a helyzet. A hangos olvasást, a másoknak olvasást felváltotta a magunknak és magunkban olvasás. A könyvolvasó némán, nem a fülének, nem szájjal, hanem szemmel olvas. Bizonyára nem véletlen, hanem a beidegződési lehetőségek szaporodásának a hatása, hogy a könyvnyomtatást megelőző sokféleségből ezzel párhuzamosan kezdett egy mind egységesebb írásmód, egy helyes írás kialakulni. A szem számára egyféle íráskép kellett: megszületett a helyesírás. Valamilyik változat győzött, s törvényerőre emelkedett. Melyik változat? Az, amelyik leghívebben tükrözte a kiejtést? Korántsem.

Hanem az, amelyik leggyakrabban került szem elé, amelyiknek képe legjobban beidegződött. Hogy a megszokásnak mekkora volt a szerepe az írás alakításában, bizonyítják a régies helyesírású családnévek. Az *ördög* mindig úgy hangzott, mint az *Eördögh*, valaha a kettőt egyformán is írták, mégis csak amaz változott meg idővel, emez megtartotta régies alakját. Annak idején ezt a szót nyilván jóval többször írták le és olvasták el családnévként, mint közfőnév gyanánt. A családnév beidegződött, így szokták meg, így maradt, a másik — noha ma már írásban sem ritka szó — követte a fejlődés általános törvényét.

A helyesírás e szerint hallgatólagos egyezmény, elfogadása, a megszokottnak, s nem az élőszó hű kótája. Az élőszó az alapja. Ezt rögzítette annak idején viszonylag egyszerű, de épp ezért nem eléggé árnyalt, nem eléggé pontos s még kevésbé következetes jelrendszerbe. Ennek az első, sokféle változatú rögzítésnek nyomait őrzi még ma is, ámde az, ami benne vitán felül álló, ami végérvényesnek látszik, nem pusztán a sikeres rögzítés eredménye, hanem az íráskép gyakoriságáé is. Ami több szembe és hamarabb idegződött be, az maradt, még ha utóbb a kiejtést hívebben tükröző változat bukkant is fel (*utca* — *ucca*).

Az elmondottakkal egyben már kérdésünk második felére is feleltünk. Többre mennék-e a tisztán szóelemző helyesírással? Ezzel egymagában éppúgy nem, mint a kiejtéshez igazodással. Biztos alap ehhez sincs. hiszen az elemek nem egy esetben nyomtalanul eltűntek, máskor meg annyira átalakultak, hogy az egykori alakból a maira egyáltalán nem lehetne ráismerni. A helyesírást alakító szokásjoggal ezt az elvet is bajos volna szembehelyezni. Sok szavunk eredete teljesen ismeretlen, soknak keltekezéséről régóta folyik, s alkalmasint még sokáig eltart a vita. Ha az elemekhez igazodást tennők törvényévé, helyesírásunk ismét csak változó nézetek függvényévé válnék, igen sok esetben pedig — az elemek kiderítetlensége következtében — átmenetileg az elv ellenére is a kiejtéshez volna kénytelen igazodni.

Sem az egyik, sem a másik részen nincs e szerint az igazság. Hol van hát? Mi a hiba, s főleg mi az orvossága?

A baj gyökere, hogy a két elv ellentétes, összeférhetetlen, s mégsem tudjuk sem az egyiket, sem a másikat teljesen kiküszöbölni. A kettő érdekerülete nincs pontosan elhatárolva, sőt mi több, a legkörmönfontabb szabályokkal sem határolható el teljesen, ennek következtében az egyensúly minduntalan felborul. Hol az egyik, hol a másik érvényesül. Az elevenebb, a változóbb a kiejtéshez igazodás elve; időről időre fölébe próbál kerekedni ellenfelének, végképen azonban nem győzedelmeskedhetik. A zűrzavar és a bizonytalanság innen származik. Végképen a kiejtés elve sem győzhet, annyira azonban igen, hogy győzelmével már-már az írás célját, a könnyű és jó olvashatóságot veszélyezteti, az írást rendeltetése betöltésében akadályozza. Ez történik napjainkban.

Ami most már a megoldást illeti, az alapelvek a mondottakból önként következnek:

1. A helyesírást a szokás alakítja. Helyesnek azt fogadja el a köztudat, amit megszokott s beidegzett. A jól beidegzett tolul legkönnyebben, leggyorsabban tollunkra, olvasáskor szemünk ezt ismeri fel leghamarabb és legbiztosabban. Szokottat a szokatlanért kényszerítő ok nélkül elvetni tehát nem szabad.

2. Kényszerítő ok csak egy lehet: a gyorsabb, könnyebb, félreérthetlenebb írás- vagy olvasáslehetőség. Ez viszont nem fonetikai vagy nyelvtörténeti pontoság függvénye, hanem az írás és az olvasás technikájának és lélektanának kérdése.

Hogy egészen világosan lássunk, nézzünk egy példát is! Az *egy*-et is, a *hallgasd*-ot is másképp írjuk, mint ahogy ejtjük. Ha a közkeletű ejtést követnők, mai helyesírással *eggy*-et, régebbivel *eggyy*-et, hangtanilag még pontosabban *ëggy*-et, illetve *ëggyy*-et, emez helyett *halgazsd*-ot kellene írniunk. Ha a *hallgasd* elemeit akaróknak éreztetni, ez az alak volna helyesebb: *hallgatjd*. A felsorolt változatok egyike sem kísérti tollunkat, s ha történetesen mégis így írná valaki, az olvasót ugyanesak meghökkentené a szokatlan alak. A hangtanilag pontosabbat nehezebben olvasná el helyesen, mint a hangtanilag pongyolát, a nyelvtanilag kifejezőbbet keservesebben, mint a származást fel nem tüntetőt. Kezünk szemünk amazt szokta meg, az egyben a könnyebben, gyorsabban írható, olvasható is, tehát az a helyes. Betűzve író tolla rá-rátévedhet az *eggy*-re, *halgazsd*-ra, betűzve olvasó erőltetheti a kiejtésben azt nyílt *e*-s *egy*-nek, emezt *hallgasd*-nak, gyakorlott, jó íróval, olvasóval ez nem eshetik meg.

A kérdés most már csak az: érvényesíthetők-e ezek az alapelvek minden esetben? Egykönnyen aligha. Okkal-móddal azonban igen. Nem egykönnyen, mert hiszen a vitás esetekben éppen a szokás ingadozó, épp az egyfélének beidegzése nem történt meg, nincs tehát mit alapul venni. Ami pedig az írás és az olvasás technikáját illeti, ennek szempontjai sem a kiejtés, sem a szóelemzés szempontjaival nem esnek egybe, bajos tehát őket hangtani, szótani vagy mondattani szabályokba foglalni. Ismét csak elakadnánk e szerint, ha épp az, ami eltörleszolni látszik az utat, nem segítene egyben szabaddá tenni is.

Az idéztük példák azt bizonyítják, hogy legtöbbször nem pontosan azt írjuk, amit akarunk, s nem azt olvassuk, ami írva van. Azokban az esetekben tehát, amelyekben helyesírásunk választást enged, az ellentétes elvek bármelyikének sérelme nélkül elcéljthatjuk a vagylagos megoldást. Két, sőt három változat közül csak egyet tartunk meg. Hogy melyiket? Azt, amelyiknek írása kevesebb fáradság, olvasása pedig legkevésbé félreérthető. Az *épp*, *éppen* határozószó ma *ép. épen* alakban is járatos. A mássalhangzó megkettőzése írásban nem sokkal fáradságosabb, az *ép* melléknévvel és az *épen* határozószóval való összetévesztést azonban tökéletesen kizárja; a két szempontot egybevetve: a két *p*-s alak helyesebb, az egy *p*-snél. A *szőlő* ma *szöllő*-nek is írható. Az első rövidebb, félreértés nem foroghat fenn, semmi okunk tehát a másodiknak megtartására. Akinek *szöllő* a *szőlő*, továbbra is e helyett írja: s ha egy *l*-lel látja, továbbra is kettővel olvassa, mint ahogy az

épp, éppen alakot is rövid helyett írja s röviden olvassa, akinek nyelvérzéke ezt érzi helyesnek.

Bizonyos, hogy nem lesz minden vitás kérdés ilyen könnyen és határozottan eldönthető, de viszont ahol a döntést megnehezíti az egyik vagy a másik változat mellett szóló írás-olvasás technikai érvek hiánya, ott épp ez a hiány nyújthat szabad kezet a változatok bármelyikének törvényesítésére. Hogy ez önkényes eljárás, s a helyesírást felelősséggel szabályozó szerv, hatóság vagy intézmény ilyesmire nem vállalkozhatik? A bizonytalanságnál sokkalta többet ér a bizonyosság, a tollat tartó kéz zavartalan futása, a szövegen száguldó szem könnyebb tájékozódása, semhogya emyi önkénytől visszariadhatnánk. A többfélehez képest az egyféle fejlődést jelent a nyelvben, még hozzá igen nagy lépést előre. Előnye sokkal több, mint hátránya. A szabályozásra hivatottnak ezt tehát mernie nemesak szabad, hanem kell is. Mi hátrány származhatik belőle? A mellőzött írásmódnak megfelelő ejtés kikopik a divatból? Minél többen válnak betűzőkből igazi olvasókká, annál kevésbé kell ettől tartanunk. Az *egy* példája bizonyítja, hogy ami mélyen gyökeredzik, az még a betűző olvasásnak is szívósan ellenáll. Hát még ha visszaszorul a betűztetés!

Hangtani tekintetben a legtöbb gondot az idegen szók okozzák. A hiba itt, láttuk, az, hogy egyszer az idegen szó hangalakja, máskor írásképe vezeti tollunkat. Az ajánlottuk alapelvek ezt a kérdést is egyszerűsítik. Van e téren is bizonyos szokásjog, van kialakult gyakorlat, melyet már csak azért sem volna ajánlatos elvetni, mert ezzel mindaz, ami írásban, nyomtatásban ránk maradt, egész szépirodalmi, tudományos és gyakorlati jellegű szövegkincsünk egyszerűben idegenszerűvé, nehezebben olvashatóvá válnék. *Technika* és *lexikon* így idegződött be a kezünkbe és a szemünkbe, a *ch*-nak pontosan megfelelő hangjegyük nincs is (sem a *h*, sem a *k*, sem a nehézkes *kh* nem igazán az!), az *x*-nek megfelelő *ksz* a kéznek *s* a szemnek egyaránt fáradtságosabb, csak szokatlanabbat és nehezebben írható-olvashatót választhatnánk tehát helyettük. Más a helyzet az *amfora* esetében, mert itt az *f* pontosabban fedi a görög eredeti hangját, mint ennek latinos átírása, a *ph*, nem is szólva arról, hogy két jegy helyett csak egyet kell leírunk, illetve észrevennünk.

Közkeletű idegen szavaink jó részét a latinból vagy a latin közvetítésével vettük át. Ez a megszokott. Azokban az esetekben tehát, ahol a latin átírásnál jobbat nem lelünk, bizvást maradhatunk a hagyományos mellett, ott viszont, ahol saját hangjegyük a latinnál egyszerűbb, és magyar szemnek félreérthetlenebb, használjuk a magunkét! Ezt használhatjuk a latin jel helyett (*c* helyett *k*, *ti* helyett *ci*, *s* helyett *sz* vagy *z* stb.) a közkeletű latin szavakban is, hiszen magyarul, magyaroknak írunk, s a magyar szem már a mi jeleinkből ismer rá könnyebben az idegen szó hangjaira is. (Addig, míg többet olvastak latinul, mint magyarul, más volt a helyzet; ezen régen túl vagyunk.)

A latin helyesírást a latin betűkkel író népek, akárcsak mi, mind átalakították. Azonos hangok is nyelvenként más-más jelölést kaptak. Van olyan hang, amelyik nyelvünkben is szerepel, az ilyet

felesleges volna a magunkétól eltérő jellel jelölnünk; arra viszont, amelyik nyelvünkben hiányzik, hiába keresnénk pontos magyar jelet, az illet vagy csak megközelítő pontossággal írhatjuk át, vagy nem írjuk át. Ha közkeletű és nélkülözhetetlen a szó, átírjuk megközelítő pontossággal (*garszon, gól, zsiró, cine mintye* stb.), ha nem az, meghagyjuk eredeti alakjában idegen szónak (*cinqueto, five o'clock, ceicle, Anschluss*).

Csak megközelítő pontossággal írhatjuk át a nem latin betűkkel író népek kölcsönvett szavait. Egy bizonyos szókinés ilyenekből is régóta közkeletű már, átírásmódja is rég kialakult. Ezt a hagyományt kár volna megbolygatnunk. Teljes pontosságot akkor sem érünk el, ha *szamavár*-nak írjuk a *szamovár*-t és *kazak*-nak a *kozák*-ot, a szokatlan azonban egy-egy pillanatra lefékezne tőlünk, s ami még nagyobb baj, meghökkentené az olvasót.

Külön lapra tartoznak az idegen tulajdonnevek. Az idegen szók fenti kategóriáin belül itt még két csoportot kell elkülönítenünk: 1. az idegen eredetű, de nálunk is meghonosodott keresztnéveket s 2. a postai címzésül szolgáló földrajzi neveket. Azokat jövevényszóknak tekinthetjük, tehát egészen magyarosan írhatjuk (*Artúr, Oszwald, Cirill, Teofil* stb.); emezeket folyó szövegben esetlegesen magyarosabb alakjukban, postai címzésben azonban a hivatalos nemzetközi írásmód szerint írjuk, tehát: *Bécs*, ill. *Wien*, *Velence*, ill. *Venezia*, *Párizs*, ill. *Paris*, *Tókió*, ill. *Tokyo*, *Peking*, ill. *Peiping*. Azoknak a nem latin betűkkel írt tulajdonneveknek átírásában, melyekre nézve nincs nemzetközi megállapodás, csak a már kialakult hagyomány lehet irányadó. *Lenin* nevét hiba volna a nagyobb pontosság kedvéért *Lenyin*-re, *Voronyezs*-t *Varónyezs*-re változtatni. Aki tud oroszul, amazt is oroszosan ejti majd; aki viszont nem tud, ezt sem olvassa oroszosabban, csak — szokatlan-sága miatt — nehezebben, lassabban.

Nézzük végül a legbonyolultabb kérdést: az egybeírás és különírás kérdését! A fenti alapelvek baszna itt mutatkozik meg leginkább. Nyelvünk szerkezetéből következik, hogy újabb és újabb összetapadásokra bőséges az alkalom. Ha az *élelmiszerjegy*, a *jegyhivatal*, a *hivatalvezeető*, a *vezetőhelyettes* mindnyájunk érzése szerint egy szó, mert egy fogalmat fejez ki, akkor ne botránkozzunk meg az *élelmiszerjegyhivatalvezetőhelyettes*-en sem, mert ez is egy fogalom, s tőlünk telhetőleg egy szuszra ejtjük is ki. Sem a kiejtéshez, sem a szóelemzéshez igazodás hívei nem szólhatnak ellene, pedig nekik is meg kell rajta botránkoznunk. Egy végtében leírhatatlan, egy szemvillanással át nem fogható, olvashatatlan szó keletkezik. Amit ez a szélsőséges példa szélsőséges méreteken mutat, ugyanazt az írás-olvasás technikai hibát követjük el kisebb fokban a kettőnél több tagú összetételekben s a két hosszú szóból keletkezettekben. A *mindazonáltal*, az *egyszersmindenkorra*, a *keresztülvihetetlenül* stb. éppoly világosan bizonyítja ezt, mint az idéztük példával azonos szerkezetű *aluminiumedénygyártás*, *anyagcserevizsgálat*, *elemikárbiztosítás* stb. Helyesírási szabályzataink — az akadémiai csakúgy, mint az ettől egybenmásban elütők — maguk is érzik ezt a visszásságot, ezért ajánlják, hogy „az olvashatatlan, ú. n. r ó f ö s szavakat“ kötőjellel szakítsuk

meg, vagy „ha az összetétel igen hosszúvá válnék“, — szabály ide, szabály oda! — ne írjuk egybe. Így lesz a *hálókocsipótjegy*-ből *hálókocsi-pótjegy*, az *aranycigaretatlárcá*-ból *arany cigaretatlárcá*.

Ha szükségből, végső esetben, az olvashatatlanság elkerülésére, így kell eljárunk, miért ne tehetnők ugyanezt általában? Miért ne lehetne mind az írást, mind az olvasást általában megkönnyíteni? Az írás és olvasás technikájának s a lélektannak erre vonatkozólag kísérletekkel igazolt, pontos szabályai vannak, s ha e szabályok — más területeik lévén, mint a nyelvi tények mozgató rugói — mereven nem alkalmazhatók is, rugalmasan a legtöbb esetben nagyon is felhasználhatók.

Írás közben a bennfeln felmerült egységes mondanivalót kétféleképen is tagoljuk: egyrészt mondatokra, ezen belül szavakra bontjuk, másrészt egy lendülettel (tehát kezünk továbbmozdítása nélkül) leírható betűcsoportokra osztjuk. Ennek az utóbbi fajta tagolásnak felső határa: 5—6 betű. Ha a szó hosszabb, már tovább mozdul a kezünk. Egy pillanatra visszatérünk a már leírt részre, félrakjuk az ékezeteket, aztán új lendület kezdődik. Világos, hogy ezt a kétféle tagolást teljesen összehangolni lehetetlen, de az is világos, hogy a kettőnek legkisebb egymáshoz közelítése is előny, s hogy okkal-móddal igen sok ilyen előnyre tehetünk szert. Egyetlen bökkenő a határ kérdése. Meddig mehetünk el a kétféle tagolás összehangolásában? A felelet részben első alapelveinkből, részben az olvasás technikájának törvényeiből következik. Nem szabad a nagyon megszokotthoz, nagyon beidegzetthez hozzányúlnunk, s nem szabad a tagoltabb írással félreértésre alkalmat adnunk. A *vasfajak* ma már tabu, ámde az *aluminium lábas* még nem az. Amahoz nem nyúlhatunk, ehhez igen. A *szépipírás* más, mint a *szép írás*, a *kisasszony* más, mint a *kis asszony*, bizonyos esetekben tehát az előbbi még akkor sem volna külön írható, ha nem lenne történetesen megszokott is, de a *szép csendesen* s a *kis macska* félreérthetetlen, következőképp tagolható is.

Az írás érdekénél is inkább tagolást követel az olvasás érdeke. Bármily gyakorlott olvasók vagyunk is, bármily széles is olvasó látásmezőnk, annál könnyebben és biztosabban ragadjuk meg tekintetünkkel az írásképet, minél tagoltabb. Minél több s jobb a szövegben szemünk számára a kapaszkodó, annál gyorsabban és biztosabban olvasunk. Mi szolgál kapaszkodóul? Az, ami a szöveg gerince fölé vagy alá nyúlik, tehát a nagy kezdő betű, a kis betűk felfelé szökő szára, az ékezet (felső domináns), a kis betűk lefelé nyúló szára (alsó domináns) és — a térköz. Kellő számú és megfelelően megosztó domináns esetén a hosszú szó is elég jól olvasható, domináns nélkül a rövidebb is gondot okoz. *Szent Imre városi* sokkal olvashatóbb, mint *szentimrevárosi*, s a *semmi esetre* sokkal inkább, mint a *semmiesetre*. Hosszabb számjegyet csak háromszázzal tagolva vagyunk képesek felismerni (21-539.844 olvasható, 21539844 összefolyik a szemünk előtt, hát még a 33333333.), mert hiányoznak az alsó és felső dominánsok. Ezért olvasható nehezebben a tisztán nagybetűs s az ehhez hasonló jellegű cirill betűs nyomtatott szöveg. Semmi esetre sem pusztá véletlen, hanem a mondottaknak következménye, hogy plakátokon, feliratokban csupa

nagybetűvel sokszor találjuk két, sőt három szóba írva, amit kisbetűs könyvszövegben enkinék sem jutna eszébe szótdarabolni. A könnyű és jó olvashatóságot — tudatosan vagy ösztönszerűen, egyre megy — így biztosítja a plakát tervezője. Paradoxonnak látszik, de így van, a mondanivaló egészét könnyebben és hamarabb fogjuk fel a több részre tagoltból, mint a tagolatlanból. Ami szerepet játszik a hangsúly és a szünet az élőszóban, ugyanezt játssza a domináns, a térköz s a vele szempontról egyértékű írásjel (vessző, pont, pontos vessző, gondolatjel stb.) az írásban: amaz a száj és a fül, ez a kéz és a szem számára tagolja a mondanivaló egészét.

A ma uralkodó alapelvek kiegészítéséül ajánlottuk két elv, íme, minden vonatkozásban hasznosnak bizonyul. Alkalmas a külföldben kiegyenlíthetetlen ellentétek áthidalására, vitás kérdések észszerű s az írás céljának megfelelő eldöntésére. Megszabhatja a fejlődés útját. Ellenérvül csupán egyet lehetne mondani, azt, hogy helyesírásunk ezáltal idővel megmerevedik, elszakad az élő beszéd-től. Ez a helyzet hosszú idő múltán kétségtelenül bekövetkezik. A hangos beszéd és az írás között a különbség az idő haladtával majd egyre nő. Kérdés azonban, hiba-e ez, s ha hiba, akkora-e, hogy vissza kellene a két elv alkalmazásától riadnunk. A világnyelvek példája az ellenkezőre utal. A beszélt nyelv mindenütt állandóan változik, az írott csak esigalassúsággal követi vagy egyáltalán nem követi ezt a változást. Az orosz, az angol, a francia, a német helyesírás az utolsó 100—150 esztendő alatt lényegében alig változott. Az olvashatóság állandóságot követel. Az ajánlottuk két elv ezt segít munkálni. Ami hibájának látszik, az éppen legfőbb előnye. Azt juttatja érvényre, ami a fejlődésnek eddig is igazi rúgója volt; azt hártja el az útból, ami ennek működését fékezte vagy megghiúsította.¹

Ujváry Lajos

Helyesírási kérdések.

Az Országos Neveléstudományi Intézetnek helyes az a megállapítása, hogy olyan helyesírási szótárra van szükség, amely minden kétséges esetben felvilágosításul szolgál, éspedig nemesak a tanulóknak, hanem minden író embernek, mert meg kell vallanunk, hogy még egy nyelvész sem biztos minden egyes szó helyesírásában.

Ujváry Lajos a kérdést alaposan megvizsgálta, s rendkívül sötét képet fest helyesírásunk rendezetlenségéről. Nézetem szerint nem oly nagyok a bajok, mint ahogy ő látja, s az egész kérdés megoldható, ha megállapodunk az alapvető elvekben, s egy minél terjedelmesebb helyesírási szótárt készítünk. Erre a célra egy — kevés tagból álló — bizottságra van szükség, amely nemesak az elvekben állapodik meg, hanem a szótárt teljes egészében átnezi, a vitás eseteket megtárgyalja, s véglegesen eldönti.

¹ Következő füzetünkben visszatérünk erre a tárgyra. *A szerk.*

Ujváry nem létező nehézségeket is felsorol. Szerinte pl. visszatérünk Versoghynak a kiejtést alapul vevő álláspontjára. Erről azonban szó sincs. Vajjon ki akarja a *hallgasd* alakot a kiejtés szerint *zs*-vel írni? Ujváry példáját még tovább is cáfolhatjuk, mert ha a kiejtést akarnók követni, akkor a *hallgat* ige egész ragozásában csak egy *l*-et volna szabad írunk, hisz mássalhangzó előtt nem ejtünk hosszú mássalhangzót. Az eredet szerinti helyesírásnak nem az az oka, mintha ezáltal etimologizálni akarnánk, hanem a belső analógia. Mindenki világosan érzi, hogy a *hallgat* a *hall* ige származéka, tehát tudattalanul is megtartjuk az alapszó két *l*-jét. De a *hallgasd* alakot is támogatja valamennyi többi személy; *hallgassam*, *hallgassa*, *hallgassuk* stb. Miért íránk egyetlen személyben *zs*-t, mikor a többiben *s* van? A jelenidőben sem írunk *ty*-t a *hallgatja*, *hallgatjuk* stb. alakokban, mert ott áll előttünk talán tudattalanul a tárgyas *hallgatom*, *hallgatod* s végig a tárgyatlan *hallgatok*, *hallgatsz* stb. *t*-s alak.

Az *egy*-et egy időben nyelvészek is próbálták két *gy*-vel írni (hasznolt eset a *mely* is), de nem terjedt el ez az írásmód, mert ha az *egy* és *mely* után mássalhangzó következik, akkor nem is tudunk hosszú *gy*-t és *ly*-et ejteni. Az *egy* egyszerű *gy*-jét támogatja még az *egyetem*, *egyetemes*, *egyetemben*, *egyén*, *egyed* stb. is. Ami pedig az *utca* szót illeti, itt sincs igaza Ujvárynak, mert a nyomdászok *uccá*-t írnak, illetve szednek, s ha ez az alak mégsem általános. annak az az oka, hogy ebben a kérdésben az Akadémia nem engedett, s így az iskola révén éppoly elterjedt az *utca* írásmód is. Ilyen még a *kevésbé* esete, melyhez szintén ragaszkodott az Akadémia. hivatkozva Arany János szellemes, de sem a kiejtésnek, sem az eredetnek meg nem felelő mondására, hogy az egy *b* itt kevés *b*. Ha a helyesírási bizottság úgy határoz, hogy az *ucca* és a *kevésbé* legyen kötelező, akkor néhány évtized múlva már senki sem fog emlékezni az előbbi írásmódra.

A legnagyobb ellentétek az idegen szavak írása és az egybeírás területén jelentkeznek. Ez a két eset valóban az, ahol a legnagyobb a szabadság.

Vegyük először az idegen szavakat. Használatukban főként az ember műveltsége a döntő. Aki idegen nyelveket tud, az jobban ragaszkodik az eredeti íráshoz, de ez a körülmény nem lehet mértékadó. A legtöbb esetben meg tudjuk állapítani, még földrajzi neveknél is, hogy magyarosan írjuk-e őket vagy az eredeti írásmód szerint. A földrajzi nevekről helyesen állapítja meg Ujváry, hogy más eset, ha magyar szövegben használjuk őket vagy külföldre szóló címzésben. De kinek jutna eszébe *Lipcsét* vagy *Velençét* írni egy Németországba vagy Olaszországba szóló levél borítékjára? Hogy kerülhetne magyar szó a borítékra, mikor a címzés többi része is idegen nyelvű? Viszont affektálás magyar beszédben vagy szövegben *Leipzig*-et, *Veneziá*-t, *Breslau*-t, *Cluj*-t vagy *Bratislavá*-t emlegetni. Földrajzi művekben, térképeken és útleírásokban természetesen az illető ország írásmódját kell használniuk, de nagyon ajánlatos volna zárójelben a kiejtést is jelölni.

A legtöbb esetben meg tudjuk állapítani, mely *idegen* szó k váltak népünk szellemi tulajdonává, s az ilyen szókat természet-

sen magyarul írjuk. Némely idegen szó egészen rövid idő alatt meghonosodik; minden a használattól függ. Gondoljunk csak a felszabadulás óta elterjedt orosz szavakra, mint pl. a *kulák*, *kolhoz* stb., amelyeket immár teljes joggal magyar szavaknak tekinthetünk. (Érdekes, hogy a *kulák* szót már egyszer átvettük valamelyik szláv nyelvből, mégpedig eredeti 'ököl' jelentésében a székely *kujak* szóban.) Amelyik szó már széles rétegekben elterjedt, az nyelvünk szókészletéhez tartozik, tehát magyarul írjuk. Azok viszont, amelyeket még főként csak az idegen nyelv ismerői használnak, mindaddig megtarthatják idegen köntösüket, míg csak nagyobb közönség szókincsévé nem válnak.

Nagyobb nehézséget okoz a szók egybeírása. Abban sínes azonban Ujvárynak igaza, hogy újabban mindent egybe akarnak írni, ami a kiejtésben eggyé tapad. Ujváry megfélekedzik arról, hogy a beszélt nyelv nem szavakból, hanem úgynevezett szólamokból áll, s ezeket a szólamokat úgy ejtjük ki, mintha egy szóból állnának. Mégsem írjuk egybe őket, mert világosan érezzük a szavak önállóságát. Igaz, van bennünk hajlandóság arra, hogy gyakran előforduló kifejezéseket egybeírjunk, mint pl. *kezet fog*, *háló* *id* stb., de ez ellen sikerrel védekezhetünk, ha egybeírásukat nem követeli meg új jelentésképződés. Ne tévesszenek meg bennünket olyan torz összetételek, mint az Ujváry által elrettentő például említett *élelmiszerjegyhivatlvezetőhelyettes*, mert az ilyenek ellen védekezhetünk szétbontással. A magyar nyelv szellemének megfelelőbb ugyanis, ha ezt írjuk: *az élelmiszerjegyhivatlvezetőhelyettese*. Viszont senki sem ütközik meg a *miniszterelnökhelyettes*-en, bár ezt is írhatjuk így: *a miniszterelnök helyettese* vagy *helyettes miniszterelnök*, noha a kettő nem azonos. A *miniszterelnökhelyettes* állandó miniszteri tisztséget jelölő cím, a másik kettőt ellenben a beteg vagy szabadságon levő miniszterelnök ideiglenes helyettese viseli. Ez is csak arra példa, hogy a nyelv milyen finom különbségek kifejezésére alkalmas. Éppen Ujváry elveit valósítja meg a most használatban levő helyesírás, mikor a hosszabb összetételek különírását megengedi az ilyen esetekben: *kétezer éves*, *tizenhat esztendő*s, ellentétben az *ötéves*-sel, *nagyszemű*-vel.

Külön kell beszélnünk a tulajdonneves összetételekről. Abban is igaza van Ujvárynak, hogy szörnyűség az ilyen összetétel: *pestpilissollkiskunmegyei, jásznagyunszolnokmegyei*. Elég, ha *Pest megyét*, *Szolnok megyét*, *Bács megyét*, *Abauj megyét* írunk és mondunk, s akkor a melléknévi alak írása is meg van oldva. Mert minek azt tudni, hogy volt valaha Pilis, Solt, Jász, Bács, Bodrog meg Torna vármegye, mikor ma már ilyen nevű várak sincsenek. Ellenben világos, hogy *Komárom-Esztergom megye*, *Győr-Moson megye* két-két esonka megye maradványának összevonása. Helyes továbbá a *margitszigeti és ferencrendi*, egybeírva, kis kezdőbetűvel. Viszont még eldöntendő nemcsak melléknévi alakja, hanem alapszava is az ilyen összetételeknek, mint *Szent István nap*, *Szent Benedek rend*. Ha kötőjellel írjuk őket, akkor mintha nem is István király vagy a rend alapító volna szent, hanem a *nap* meg a *rend*, éppúgy, mint ahogy

a *Gyulai Pál-utcáról* azt lehetne gondolni, hogy *Gyula* (Békésgyula) városában van az a *Pál-ról* elnevezett utca. Mindenesetre érdemes azon gondolkozni, hogy a *Mária-utca* és a *Margit-sziget* egy csoportba tartozik-e, mert a *Mária-utcai* melléknevet nagy kezdőbetűvel írjuk, a *margitszigeti*-t pedig kicsivel. Nézetem szerint ennek az az oka, hogy a *Margitsziget*-et már nem is írjuk kötőjellel, s nem is mindenki gondol arra, hogy IV. Béla királyunk leányának neve rejlik benne. Semmiesetre sem lehet azonban egy kalap alá venni a *nagyrhivatal*-at és a *rendőr bácsi*-t. Az előbbi joggal írjuk egybe, de nem tudom, kinek jutna eszébe a *rendőr bácsi*-t egybeírni. Hisz akkor egybeírhatjuk a *Sándor bácsi*-t meg a *Vilma néni*-t is.

Ujváry szembeállítja a *vasfazék* és az *aluminium lábos* szót. Az *aluminiumedény* ellen sem tehetünk kifogást, mert nyilvánvalóan egyszócos fogalom, legfeljebb itt is hivatkozhatunk az említett engedményre hosszabb összetételek különírásában. De ez az engedmény sem érvényes mindig, mert a még hosszabb *aluminium-edénygyártás*, *anyagcserevizsgálat*, *elemikárbiztosítás* szavakat sem írjuk három szóba.

A nyelvet nemesak a logika, hanem elsősorban a nyelvszokás irányítja. Ugyanez áll a helyesírásra is. Ma megállapíthatjuk, hogy bizonyos szavakat külön írunk, de néhány év alatt oly gyakorivá válhatnak bizonyos kifejezések, hogy önkénytelenül is egybeírjuk őket. Eleinte csak néhányan, majd mind többen és többen, s lassanként a többség gyakorlatának hatására általánossá kell tennünk egybeírásukat. Nem is szükséges, hogy az egymás szomszédságában előforduló szavaknak mondattani kapcsolatuk legyen; pusztán az a körülmény, hogy állandóan együtt emlegetjük őket, valósággal egybetapasztja őket. Így keletkezett az *aki, amely, ami, ahol* stb. vonatkozó névmás, a kölesönösséget kifejező *egymás* névmás, a *magamaga* visszaható névmás, de más szavak is, mint a *tejbekása*, *mjatyánk*, *hiszekegy* stb. A helyesírási szótár dönti el, miket írunk egybe s miket külön.

Beke Ödön.

Helyesírási szabályzataink.

(Válasz Cs. I.-nak.)

Olyasóink tájékoztatására közöljük itt helyesírásunk legújabbkori történetének adatait. Külön iskolai helyesírás 1903-tól 1922-ig volt az akadémiai helyesírás mellett, 1922-ben az Akadémia új, átdolgozott helyesírási szabályzatot adott ki, s ekkor az akadémiai helyesírás vált kötelezővé az iskolákban is. De még ugyanebben az évben megjelent egy másik helyesírási szabályzat is a Magyar Nyelvőr 51. kötetének mellékleteként: A magyar helyesírás szabályai szójegyzékkel. Az Est, Magyarország, Pesti Napló napilapok, az Athenaeum, a Grafikai Intézet Rt. és az Újságüzem Nyomda használatára. Kézirat. Az Est megbízásából összeállította dr. Balassa József, a Magyar Nyelvőr szerkesztője. Bp. 1922. Athenaeum (44 l.). Ezt követte 1929-ben a nyomdai helyesírásnak az eddigieknél jóval nagyobb terjedelmű szótára: Az egyszócos magyar helyesírás szó-

tára és szabályai. A Budapesti Korrektorok és Revizorok Köre megbízásából szerkeszti dr. Balassa József, a Magyar Nyelvőr szerkesztője. Kiadja a Budapesti Korrektorok és Revizorok Köre (LII és 288 l.). Ez a mű aztán kisebb, rövidített kiadásban még háromszor is megjelent. Először 1934-ben a könyvnapra így írunk helyesen címmel (224 l.), másodszer évszám nélkül a *Lingua Kéziszótárak* sorozatában ilyen címmel: *A magyar helyesírás kézikönyve (és szótára)* (226 l.); végül harmadszor megint évszám nélkül ezzel a címmel: *A magyar nyelvtan és helyesírás kézikönyve. Kis magyar nyelvtan. A helyesírás szabályai és szótára* (264 l.). Ez a legújabb, harmadik kiadás természetesen nem minden részletében egyezik az 1929-i nagyobb kiadvánnyal, valamint az Akadémia helyesírási szabályzatának legújabb, 1946-i kiadása sem változatlan lenyomata az 1922-i kiadásnak.

Mindezt sokan tudhatják, mert az elsorolt füzetek és könyvek forgalomban voltak vagy vannak. Arról azonban már nem mindenkinnek lehet tudomása, hogy az Akadémia is ki akart adni egy nagy helyesírási szótárt, még a nyomdai helyesírásnak 1929-i szótáránál is bővebbet. A mű el is készült, legnagyobb része már ki volt szedve (a *szakmányos* szóig), de a szedés a kéziratnak kiszedeetlen részével együtt elpusztult az ostrom alatt a Franklin-Társulat nyomdájában. Most újra el kell készíteni más formában.

Csakhogy hiába vannak és lesznek helyesírási szabályzatok és szótárak, ha nem forgatják őket, vagy tudva és akarva eltérnek tőlük. Például az *árboc* nem a nyomdai helyesírás szerint van írva, hanem helyesírási hiba. Az akadémiai helyesírás is, a nyomdai is ezt mondja szabálykönyvében: *árboc* (nem *árbóc*). Akik *árbóc*-ot írnak, nyilván elfelejtették már — vagy nem is olvasták — Vörösmarty kis eposzának, a Cserhalomnak azokat a sorait, amelyekben a versmérték (a sorkezdő *dactylus*) is figyelemzet bennünket a szónak helyes alakjára: "...nem szabadulhat Árboc ezen lánytól: hozzá van szíve lekötve." „Árboc is, a szomorú esatazaj zendülve fülében. Megfuta Ernyeitől s rabját fölkapta ölébe.“ Továbbá a nyomdai helyesírás éppúgy *brilliáns*, *bűnhődik*, *csat*, *higgye*, *lőjön*, *főjön*, *szője*, *mezsgye*, *újólag* szóalakat írat, mint az Akadémia, tehát a *brilliáns*, *bűnhődik*, *csat*, *higgye*, *lőjjön*, *szőjje*, *mesgye*, *újólag* a nyomdai helyesírás szempontjából sem kifogástalan írásmód (bár Az Estnek készült füzetben *mesgye* és *újólag* olvasható). A nyomdai helyesírás 1929-ben még *ördögös*-t, *regös*-t, *tenisz*-t írt ugyan, de az említett kisebb, harmadik kiadásban már éppúgy *ördögös*, *regös*, *tenisz* van, mint az Akadémia szabályzatának szójegyzékében. A *gramofon* sem nyomdai helyesírás, mert az 1929-i kiadványban *grammofon*-t találunk a harmadik kiadásban pedig *grammofon*-t, mint az Akadémia szabályzatában is, de — melleleg szólva — magam is célszerűbbnek tartanám a *gramofon* írásmódot a nálunk szokásos kiejtés szerint. Végül az efféle is ellenkezik a nyomdai helyesírással: *16-ik*, március *15-iki*, *Szabadság-téri*, mert ezeket a nyomdai szabályzatok szerint is így kell írni: *16.*, március *15-i*, *szabadságtéri*, úgyhogy a nyomdai helyesírás ebben sem különbözik az akadémiaiától.

Ami az *éjtszaka* írásformát illeti, nem valószínű, hogy aki nem nyelvész, kellőképpen meg tudná magyarázni, mi ebben a szóalakban a *t*, és hogyan került bele. Nem is lehet ezt megkívánni, hiszen maguk a nyelvészek is többféleképpen magyarázzák, s a magyarázat nem éppen egyszerű (l. Gombocz—Melich Magyar Etymologiai Szótárában az *éj* és az *éjtszaka* címszót). Ilyen esetben pedig a szóelemző írásnál alkalmasabb a kiejtés szerint való írás. Az *éccaka* írásmód t. i. nem kíván semmi különösebb magyarázatot. Azért írjuk így, mert így mondjuk ki. Tisztelt olvasónk más véleményen van: „Ép nyelvérzékű ember... *éjceká*-t mond (*jojcekát, jójcekát*); ... s ez a kiejtés egyedül a helyes.“

Mit feleljek erre? Sajnos, egyelőre nincs olyan nyelvátlaszunk, amely pontosan megmutatná, hol mondja a magyarság az *éccaka* szó *cc*-vel, hol *jc*-vel. De a Nyelvőrnek 29. kötetében az 577—583. lapon van egy esomó válasz a szerkesztőségnek arra a kérdésére, hogyan köszön népünk a különféle vidékeken. Csak 4 *jc*-s adatot számoltam meg a válaszok között, ellenben 26 *cc*-set. Rövid *c*-s adat kettő van. *jsz*-es egy sincs. Ez is megerősíti azt az állítást, hogy a *cc*-s kiejtés van legjobban elterjedve. Így, *cc*-vel mondják ezt a szót a Magyar Népköltési Gyűjtemény tanúsága szerint Arany János szülőföldjén (csak persze *éccaka* alakban, mert Nagyszalon-tán ízó nyelvjárással beszélnek), *cc*-vel mondják Csűry Bálint szótára szerint a Szamosháton is, így idézi Mészöly Gedeon (Magyar Nyelv XXIII. 150), így mondom én is és rajtam kívül még bizonyára nagyon sok magyar ember. Remélem, tisztelt olvasónk azért nem tagadja meg tőlünk az ép nyelvérzékét.

Abban tökéletesen egyetértünk, hogy a nehezebb helyesírású szavakat mind meg kell magyarázni a helyesírási szabályzatban.
Nagy J. Béla.

Okvetlen(ül) vagy okvetetlen(ül)?

(Válasz egy kérdésre.)

Bizonyára nem egy emberben felmerült már ez a kérdés, vajjon *okvetlen, okvetlenül-e* a helyes vagy *okvetetlen, okvetetlenül*. Ma sokan úgy érzik, az *okvetetlen, okvetetlenül* fölösleges megnyújtása a szónak; sőt van, aki éppenséggel „dadogó“ kiejtésnek tartja ezéket az alakokat. Pedig a rövidebb és a hosszabb változatok közül a hosszabb a régibb, az eredeti.

Az *okvetetlen(ül)* eredetileg olyan összetétel volt, amelyben az első tag tárgy-értékű: „okot vetetlen(ül)“; azaz „okot nem vetve“, „ürügyet, kifogást nem keresve“. A XVI. sz. óta ismeretes régibb nyelvünkben a *minden okvetetlen, minden oka-vetetlen*, azaz „semmi okot nem vetve, semmi okát nem vetve“ kifejezés. A *minden* nélkül használt *okvetetlen* legrégebbi idézete a Nyelvtörténeti Szótárban Pázmány Prédikációiból (1636) való, valamelyik későbbi kiadásból. Ettől kezdve a XVIII. sz. végéig egyetlen kétes adat kivételével mindig a hosszabb alakváltozatot találjuk, sőt még a XIX. sz. első felében is csak ezt közlik szótáraink. Baróti Szabó Dávid Kisded Szótára második kiadásában (1792)

csak *okvetetlen* és *okvetetlenül* alakot találunk, pedig ebben a szótárban egyébként sok az új szó, a rövidült alak is. A Tudós Társaság Zsebszótárában (1838) is csak ezek a változatok olvashatók, pedig ez sem zárkózott el a rövidebb változatok közlésétől. Bárczi Géza Magyar Szófejtő Szótára (1941) sem vette fel a rövidebb változatot.

Mindebből arra következtethetünk, hogy az *okvetlen*, *okvetlenül* változatok aránylag újkeletűek, s a teljesebb alakok rövidüléséből keletkeztek. Ezt mondja Balassa is (A magyar nyelv szótára, 1940). A kettős változatnak legelső szótári adatát 1867-ből idézhetjük, Czuczor és Fogarasi szótárából, ahol első helyen a hosszabb, második helyen a rövidebb változat van, minden különösebb megjegyzés nélkül, így: *okvetetlen*, *okvetlen* és *okvetetlenül*, *okvetlenül*. (Sauvageot magyar-francia szótára viszont az *okvetetlen(ül)* alakot már csak az *okvetlen(ül)* szóra való utalással veszi fel. Ma már tehát ez utóbbi a szokottabb. A szótár az *okveilen*-t melléknévnek tekinti, s az *okvetlenül* szót határozóragos származékként veszi fel, példát azonban csak erre közöl: *okvetlenül* eljön. A két alak ilyen elkülönítése téves: az *okvetlen* nem használatos melléknévként, csak módhatározó jelentéssel. Maj fosztóképzőink az eredeti képzőnek már *-n* módhatározóragos alakjai (*tal-an*, *tel-en* stb.). A gyakori használat folytán ugyanis az egész végzetet egységes képzőnek tekintették, s elhomályosult módhatározói értelmét gyakran az *-ul*, *-ül* rag hozzákapcsolásával pótolják. Ez magyarázza példáinkban e rag vagylagos (zárójeles) használatát. — *A szerk.*)

Deák Farkas közlése szerint (Magyar hölgyek levelei, 1879) egy 1668-ból keltezett levélben már előfordul az *okvetlen* (a. m. *okvetetlenül*) szó: „A borokért szombáton *okvetlen*, avagy pénteken ott lesznek Miskolczon az szekerek“ (Széchy Anna Mária levele lessenyi Nagy Ferencnek, Magyar Leveles Tár, II, 255). Ezt az idézetet azonban Szarvas Gábor úgy vette át a Nyelvtörténeti Szótárba, hogy az *okvetlen* szót *okvetetlen* alakban szedette. Hogy ebben a kérdésben Deák Farkasnak higgyünk-e. akinek a szövegközlései nem mindig teljesen hibátlanok, vagy pedig Szarvas Gábornak, aki a régi nyelvet igen jól ismerte, de az idézett levél eredetijét nyilván nem látta, azt csak akkor dönthetnők el, ha láthatnók a levél kéziratát vagy megbízható másolatát. De akár így, akár úgy áll a dolog, két pontban biztosan következtethetünk az alakváltozatoknak egymáshoz való viszonyára az eddigi adatokból is: az *okvetetlen(ül)* kétségtelenül régibb, eredetibb az *okvetlen(ül)*-nél, mert az adatok is, a kifejezés származtatása is erre vall; s ha megvolt is a rövidült alak régibb nyelvünkben, gyakori semmiesetre sem lehetett.

Mivel nyelvi kérdésekben nem szükségszerűen helyesebb a régi, és nem feltétlenül helytelen az újabb, nézzük meg, helyeseltető-e a rövidülés módja, s mi lehet az oka a rövidült alak gyors elterjedésének.

Az *okvetetlen* megrövidülésének oka nyilván a szó hangképében rejlik. Mivel az *et* hangkapcsolat ismételve fordult elő benne, azért „egyszerűjtés“-sel egyszerűsítették, rövidítették a szó hang-

testét. Ez tehát éppen olyan jelenség, mint amikor a *közbe-vetellen* (1636), *közvetellen* (1803) szót *közvetellen*-re rövidítették, s ahogyan a XIX. sz.-ban számos más esetben is rövidítve használtak sok fosztóképzős alakot, pl. *megfizetlen*, *megvesztegetetlen*, *háborítlan*, *tántorítlan*; *feddhetlen*, *lehetlen*, *rettenthetetlen* stb. (A *-hat-atlan*-féleknél *-hatlan* rövidült alakja már kódexeinkben is megvolt, pl. *mondhatlan* Jókai-Kódex 71. stb.) A régi nyelvben használatos volt *büntetetlen* (1590), *büntetetlenség* (1596) mellett a rövidebb *büntetlen* (1551), *büntetlenség* (1621) is, de ez nemesak rövidüléssel magyarázható, hanem *bünt-* igetövből is. Annyit ismét következtethetünk az idézett adatokból, hogy az *okvetellen*-nek *okvelten*-re való rövidülése szintén egészen természetes nyelvtörténelmi útján történt meg, tehát nem helyteleníthetjük a változás módja alapján sem a rövidebb alakot.

A rövidült alak gyors elterjedéséhez hozzájárult egyrészt a XIX. sz. irodalmi nyelvének az a divatos sajátága, hogy szívesen megrövidítette a hosszú szokat, s éppen a fosztóképzős szók rövidítése divatos volt ebben az időben. Hozzájárult ehhez az a körülmény is, hogy sokan nem érezték az *okvetellen* szóban a *vet* igét. A kifejezés szerkezete részben elhomályosult a beszélők előtt, mert a kapcsolatot sem *okvetve*, sem *okvető*, sem *okvetés*-féle származékok nem támogatták már ebben az időben, sem pedig hasonló összetételek nem voltak használatban, nem mondták pl. azt, hogy *felelet-adatlan*, *kifogás-vetellen* stb. Bizonyára többen az *okot vet* kifejezést sem ismerték.

Magát ezt a szólást a Nyelvtörténeti Szótár csak egyetlen XVI. sz.-beli példával bizonyítja: „az fohnagy (a. m. falu-nagy, azaz a falu bírāja) *okot ne vessen* az szám adásban“ (1567), de hogy ilyen szólásnak valóban lennie kellett, arra nemesak az *okvetellen*, *minden okvetellen*-ből, hanem az *okvetés* származékból (1531 óta) és ennek *okvetés nélkül* (a. m. *okvetellenül*) határozói használatából biztosan következtethetünk. Az *ok* és a *vet* szók egyébként más szólásban is állandó kapcsolatot alkottak. Van ugyanis a népnyelvben *okul vet*, *okul-vetés* kifejezés is: „*Azt veti okul*, hogy rossz idő járt, azért nem mehetett; de ez *hiábavaló okulvetés*“ (Magyar Tájsszótár). Az *okveteilen(ü)l* tehát éppen olyan szemléletre mutat, mint az *okvetés nélkül* és a *hiábavaló okulvetés*.

Ezzel megfelelhetünk arra a kérdésre is, hogy a magyar nyelv szemléletmódja alapján helyes-e az *okvetellen*, *okvetellenül*. Helyes, mert magyar szólásváltozatoknak a nyelvszokásban gyökerező rövidítésével jött létre. Eddigi vizsgálatunk alapján tehát azt kell mondanunk, hogy az *okvetellen* is, az *okvetlen* is helyes alakváltozat, mert mindkettő természetes úton jött létre, a nyelvközösség mindkettőt elfogadta. Az egyiknek sok évszázados hagyománya van nyelvünkben, s a fiatalabb változat is lehet már százéves.

De vajjon nem kell-e azt mondanunk a mai magyar nyelv szempontjából, hogy a két változat közül egyik mégis helyesebb? S ha igen, melyik?

A hangalak szempontjából mindkét változat mellett szólnak érvek. Az *okvetlen* rövidebb, tehát célszerűbb. Vannak, akik azt

tartják, hogy az *okvetlen* alak „jobban hangzik“, mint a másik, tehát ezért is helyesebb. Ha ezt úgy értelmezik, hogy az *etet* ket-tőzött hangsor helyett csak *et* egyszerű hangsort találunk a szó belsejében, ebben is igazat adhatunk nekik. De ellene vehető, hogy az *okve:ilen* alakban nagyon is közel vannak egymáshoz a torlódó *kv* és a *tl* mássalhangzók, az *okvetetlen* alakban viszont egy nyílt szótag enyhíti a mássalhangzótorlódások nehézségét.

A jelentés szempontjából azzal érvelhetnek az *okvetlen*-pártiak, hogy a szó jelentését ma már egységesnek érezzük, ennek pedig a kevésbé világos szerkezetű rövidült alak jobban megfelel, mint a hosszabb, teljes. Ebben is van valami igazság, mert az *okvetlen(ül)* használata ma már egyre jobban a *feltétlenül*-ével vág egybe, és sokan pusztán nyomósító értelmet tulajdonítanak neki, a nélkül, hogy a nyomósítás módjára gondolnának. De másrészt azt is figyelembe kell vennünk, hogy nem mindenki érzi „egyszerű“ szónak az *okvet(et)len(ül)*-t. Vannak még, akik a kifejezésben az „okvetés nélkül“ jelentés-elemeit érzik, ezek számára tehát tagolható a szónak jelentése és szerkezete egyaránt.

Végül hadd mutassunk rá még egy megosztottságra a mai magyar nyelvhasználatban. A rövidült alak ugyanis csak az *okvetellen(ül)* használatának rovására terjedt el, de az *okvetetlenkedik* származékban — megfigyelésünk szerint — ma sem él a rövidebb forma (*okvetlenkedik*). Ez alighanem azzal függ össze, hogy az *okve:ellen(ül)* és az *okvetlen(ül)* a *feltétlenül* rokonértelmű szava lett, s kevésbé gondolunk a szónak elemei szerint való eredetibb értelmére, az *okvetetlenkedik* azonban elszigetelődött ettől, mert a *rendetlenkedik*, *kellemetlenkedik* stb. sorba került bele, amelyben az *-elen* fosztóképző szerepe ma is világos.

Ha tehát mindkét alakváltozat természetes nyelvfejlődés útján jött létre, ha mindkettőt elfogadta a nyelvközösség, ha az egyik mellett régebbi hagyomány, a másik mellett nagyobb mértékű mai elterjedés szól, ha a hangalak tekintetében egyes szempontok az egyik, mások a másik változat mellett szólnak, akkor a hosszabb (régibb, eredetibb) változatot is, a rövidebb (újabb) változatot is helyesnek kell tartanunk.

Galamb E. János.

SZÉLGJEGYZETEK.

Az és kötőszó használata.

Az *és*-sel mondatokat és mondatrészeket kapcsolunk össze. Használatában a következőkre ügyeljünk:

Ha mondatot kapcsol az *és*, vessző kell eléje: X-et az elnök üdvözölte, *és* felkérte előadása megtartására.

A leggyakoribb hiba az, hogy feleslegesen használjuk, főként mondatkezdéskor: *És* még valamit szeretnék mondani. (Helyesen: *Még* valamit...) *És* minek ártja magát ilyen ügyekbe? (*Minek*...)

Nincs szükség az *és*-re ikerszavakban sem: *kénye-kedre, óga-boga, apraja-nagyja* stb. Csak néhány kifejezésben van *és* vagy *s*: *fel s alá, idestova, hogy s mint, de hogymint is, itt és itt, ez s ez* vagy *itt meg itt, ez és ez*.

A rokon *meg* kötőszót az *és* majdnem teljesen kiszorította már, s ma így beszélnek sokfelé: egy *és* egy, az kettő. Pedig ebben a kapcsolatban már megállapodott a *meg* (egy *meg* egy), ne mondjunk hát le nyelvünknek erről a változatosságáról.

A *hát* helyett is németesen mondanak *és*-t a folytatódó kérdés elején: Hol a molnár? — A faluban. — *És* a molnárné? (Helyesen: *Hát* a molnárné?) Ismeretes a régi trófás diáknóta: *Hát* a nénéd él-e még? *Hát* a foga ép-e még? — Ha valakinek a méltatlankodását fölényesen el akarjuk háritani, akkor se így beszélünk hát német módra: Na *és*? vagy: Na *és* aztán?, hanem magyarul: *Hát* aztán?

Hasonló németesség az *és nem (und nicht)* használata ilyen szerkezetekben: Ezért a hibáért ő felelős, *és* nem én. A magyarban elég a *nem*, vagy *pedig* kell az *és* helyett: *nem én* vagy: *nem pedig én*. Pl.: A javaslat a közösségre vonatkozik, [*és*] *nem* az egyesekre. Csökönnyösen hangoztatta, hogy F. Gézának *és* nem N. Péternek hívják (F. Gézának hívják, *nem pedig* N. Péternek). Máskor *meg* inkább *de* kötőszó volna helyén, amikor *és*-t mondanak vagy írnak: Három hónapi fogházra ítélték, mert nyúlra célzott, *és* gyermekre talált (*de* egy gyermeket talált el). Mindent megpróbáltak, hogy lejárassák, *és* íme, *nem* sikerült (*de* íme, *nem* sikerült).

Az *és* ellen tehát azzal vétünk legtöbbit, hogy felette sokat használjuk, más alkalmasabb és kifejezőbb kötőszók helyett is.
Larócha Ödön.

Tulajdonnévekből lett köznevek.

A címben jelzett jelenség minden nyelvben gyakori. Ismert magyar példái: *atilla, pecsovics* (Pecsovics tisztartó nevéből), *dobostorta* (egy Dobos nevű cukrászról), *viganó* (Viganóné bécsi olasz táncosnő nevéből) stb. Most két ilyen újabb, tulajdonnévből lett köznévre akarom felhívni a figyelmet.

Az egyik a villamos mozdonyt jelentő *kandó*. Azt hiszem, mindenkinek él még az emlékezetében, hogy ezt a mozdonyt fel-találójáról, Kandó Kálmánról nevezik így. Mikor a Ferencvárosi pályaudvar közelében laktam, szinte naponta hallottam vasutasoktól ilyen mondatokat: „Jelezz már a *kandónak*! Ne húzd föl a sorompót, ott jön már a *kandó*. Egy *kandót* kellett kijavítani.”

Egy másik ilyen szó, a 'női rendőr' jelentésű *lonci* 1945 óta van meg nyelvünkben. A következő mondatokban hallottam az utcán: „Ne menj át, fölír a *lonci*! Most már mehetünk, jelzett a *lonci*! Vigyázz, lekapcsol a *lonci*! Nézd, milyen elegánsak ezek a *loncik*.” Egy kislány is így kért felvilágosítást egy női rendőrtől: „*Lonci* néni, kérem, merre van az Aradi-utca?”

A név Szabad Száj c. élelapunkból ered, amelynek szerkesztője. Király Dezső és rajzolóművésze (Vasi) tette népszerűvé *Hekus Lonci* néven a női rendőr alakját. Úgy látszik, a pesti nyelvben már meggyökerezett ez a szó.

Ide vonható még az is, ha valaki bemegy a trafikba és tíz darab vagy egy csomag *kocsuth*-ot kér.

Kálmán Béla.

Akkor.

Újabban gyakran hallok ennek a szónak olyan használatát, amely nagyon sérti a fülemet. Kérdezem a diákot: „Melyek a gerincesek csoportjai?” Erre a fiú így felel: „Az emlősök, a madarak... (itt elakad, majd rövid gondolkodás után folytatja), *akkor* a csúszómászók, *akkor* a kételtűek és a halak.” A télen az utcán lestem el a következő párbeszédet. Egy 6–7 éves leánykától kérdezte valaki: „No, mit kaptál karácsonyra?” A kisleány így felelt: „Egy babát, egy szép képeskönyvet..., *akkor* egy társasjátékot” stb.

Az én nyelvérzékem szerint ilyen felsorolásban nem *akkor*-t, hanem *azután*-t vagy *azután*-t kell mondani s azt hiszem, ezt a szóeserét a német *dann* szónak kettős jelentése okozza (*akkor* és *azután*): *Kommst du nicht? Dann (akkor) gehe ich allein.* — *Zuerst will ich essen, dann (azután) gehe ich weiter.* Ne utánozzuk ebben is a német nyelvszokást.

Szabados Gyula.

LAPSZEMLE.

Hírlap, 1947. júl. 27. — Halász Gyula: *A „c” és a „cz” harcra.* — A kis cikk első része a pénzek és mértékek rövidítéséről szól, és hangsúlyozza, hogy nem teszünk utánuk pontot, ha a rövidítésben nincs magánhangzó. A felesleges pontozás hely- és időpazarlás, hiábavaló munkatöbblet. — Hasonló észszerűsítési kérdés volt a maga korában a *c* harcra a maradi és felesleges *cz* ellen. Halász Gyula áttekinti röviden ennek a szívós küzdelemnek menétét Vörösmariy egyszerűsítési javaslatától az Akadémia mostani helyesírásáig. Példája ez annak, hogy néha a legegyszerűbb és legtermészetesebb újítások megvalósulását is évtizedekre meggátolhatja a hagyományokhoz való oktalan ragaszkodás. Tegyük még hozzá, hogy ma már csak a családnevekben őrződött meg a *cz* (*Czeglédy, Ferenczy, Czákó*), a helynevekben és keresztnevékben egyszerű *c* van (*Cegléd, Ferenc*; így írjuk köznévi alakjában a köznyelvből már kihalt *cakó* szót is, amely *góljá*-t jelent).

1947. júl. 31. — Halász Gyula: *Beállít, bebeszél, beképzelt* (az *Édes anyanyelvünk* c. rovatban). — Néhány magyartalan igekötős kifejezést hibáztat a cikk. Egy időben nagyon divatos volt (nyilván német mintára: *einsiellen*) a *beállít, beállít, beállított-ság*. El is terjedtek, és mivel jelentésük eléggé homályos, sokféle értelemben használják őket. Halász idéz néhány példát: *erkölcsi*

*beállítás (érzület), érzelmi beállítottság (alap, jelleg, hajlam, magatartás); a törvényszék beállítja az elrendelt kihallgatást (?), a szónok a kérdést (úgy v. olyan színben tünteti föl), az író az alakjait (bemutatja, megrajzolja), a munkás a munkát (vagyis abbahagyja), a versenyző a rekordot (új rekordot. [csúcs?]eredményt ér el, megdönti az eddigi rekordot) stb. Az idézett kifejezések idegenszerűségét mindnyájan érezzük, értelmük azonban sokszor homályos. Helyes tehát Halász megállapítása, hogy a hiba itt nem az igekötőben van, hanem az igében magában. Ez persze nem jelenti azt, hogy a *beállít* ige minden esetben helyes. Helyes pl.: *beállít valahova (betoppan), jól beállított (becsipejt. részeg), beállítja a készüléke, gépet; a munkás beállítja a munkadarabot* (talán jobb: *beigazítja*). — Helytelen az igekötő megcsonkítása a következő esetekben: *bemerül a munkába (belemerül), befulladt a halastóba (belefulladt); de: befullad, a burgonya, a zöldborsó, azaz megromlott). — Régebb és nagyobb magyartalanság a *bebeszél* és a *beképzél*. A következőket üldözés, irtás ellenére is elszaporodott mindkettő. „Ma már sokan nem is érzik az idegenszerűségüket, és derűre-korúra élnek velük gyanútlanul. Kivált a fiatalok.” Ráadásul a *beképzél* igéből melléknévi igenevet is alkottak: *beképzelt, s ez szinte végkép kiszorította az elbizakodott, önhitt, öntelt, hiú, rátarti* stb. szót. Ime az idegen szavak és idegenszerűségeket pusztító veszedelme. Pedig az említett igéknek jó magyar kifejezéssel való pótlása nem is kíván nagy fejtörést. Pl. *Betegséget képzelt be magának* helyesen: *Azt hiszi, hogy beteg. Képzelt be, eg. Bebeszélék neki: elhittették vele. Bebeszéli magának; elhite'i magával, azt hiszi, azt képzeli. Képzelődik.* K. M.**

Politika. 1947. aug. 9. — Ferenczi Imre a szerkesztőnek írt levelében „intéz jajkiáltást honunk szebbelkű kalauzaihoz“ egy magyartalanság kiküszöbölése végett. A villamoskalauzok ugyanis gyakran felszólítják az utasokat, hogy vonuljanak beljebb a kocsiba, menjenek előbbre, vagy ahogyan ők mondják: *előrébb*. A levélíró kéri, hogy a kalauzok „ne tukmálják ránk ezt a szót, amely magyartalan és zeneileg sem szép“. Ezzel a megjegyzéssel kapcsolatban azonban fölvetődik a régi kérdés: nem újabb nyelvfejlődéssel van-e dolgunk, s ezt fölösleges, sőt talán hiábavaló is meggátolni? Simonyi még okvetlenül kerülendő hibának jelöli az *előrébb* alakot *előbbre* helyett, Csúry Bálint Szamosháti Szótárában viszont csak az *előrébb* alakot találjuk, s a népnyelvben ma ez az általánosabb. Tehát a pesti villamoskalauzok nagy része nyilván azért használja, mert így hozta magával falujából. Legfeljebb azt kérdezhetjük, hogy ez a népies szóalak nyelvünk szerkezeti szabályai szerint helyes-e vagy helytelen. Gombocz Zoltán felfogása szerint helyes, mert „egy nyelvközösség szokásával egybeesik“. (A kifogásolt szóalak semmiképen sem magyartalan, hiszen idegen hatás nyomát nem viseli, hanem nyilván a vele gyakran együtt szereplő ellentétes *hátrébb* (*hátrébb*) határozószó analógiás hatására keletkezett. Az irodalmi nyelv még nem él vele. — A szerk.) P. L.

Romániai Magyar Szó. 1947. szept. 3. — Zolnai Béla: *Csúcs vagy rekord? (Nyelvészeti porond c. rovat.)* — A cikk írója, fel-

fogásához híven, védelmébe veszi a már meghonosodott idegen szavakat, s úgy véli, hogy a mindenáron való magyarítás szegényíti és színteleníti nyelvünket. „A rekord annyira beleilleszkedett a magyar nyelv eresztékeibe, hogy mindenféle mondatba belefér.” Erre példákat idéz, a csúcs használatának mesterkéltségével szembeállítva. A csúcs és a csúcsteljesítmény eredetére vonatkozólag megállapítja, hogy e szó „a legdurvább germanizmusok egyike”. A német *Spitzenleistung*-ot szolgálai módon *csúcsteljesítmény*-nek fordították, s ebből jött létre elvonás útján a csúcs. A mindenáron magyarítók tehát egy idegen szellemű szóalkotással akarják pótolni a már-már meghonosodott rekord szót.

1947. szept. 13. — Zolnai Béla: *Tempó! Magyarok!* (Nyelvészeli porond c. rovat.) — A sportközönség biztató kiáltásának azért örül a cikk írója, mert „ezt a tempót a sportolók egészséges ösztöne végérvényesen megmentette a magyar szókincs számára”. Sorra veszi ezután egy sereg idegen eredetű szavunkat (ókuláré, skatulya, sinkőfál, kánikula, pityizál, kántál, környikál, ármádia, áristom, akkurá:us stb.), s azt bizonyítja, hogy ezek magyar megfelelőjük mellett sajátos árnyalatot, hangulati értéket jelentenek. Hivatkozik arra, hogy összegyűjtötték a marosmegyei Udvarfalva községben használatos népi-latin szavakat. Száztizenhetet találtak, annak bizonyosságául, hogy a nép szívesen él velük. „A nem-latin nyelvek közül az angol után a magyar nyelv a leginkább latinizált. Ilyen latin szavak élnek a székely nép ajkán. mint: regnál, reparál, spektál, traktál, pingál, bonifikál (jól ellát valakit), skandalum — a nyelvújítási botrány mellett — kóperta, ókuláré, ágál, konceptus, portikus, kancellista, réguláris stb. Nem árt ezekre hivatkozni, amíg el nem tűnik az a naiv romantika, amely hazaárulónak tartja az idegen szavak kedvelőit; amely azt hiszi, hogy a nyelvek »tiszták«, holott minden nyelv keverék; és amely nem akarja elismerni azt a népnyelv által is bizonyított tényt, hogy édes anyanyelvünk lehangulatosabb szavai éppen azok, amik idegenből honosodtak meg.”

K. M.

ÜZENETEK.

Egy műkedvelő nyelvésznek. Kivételkép válaszolunk megjegyzéseire, bár névtelen levélíróknak nem szoktunk felelni. Sohasem neheztelünk a hozzászólásért, sőt inkább örülünk neki, mert legtöbbször mindenféle balhiedelmek eloszlatására ad alkalmat; és mivel senkinek sem esik bántódása, ha véleményt mond, bátran aláírhatja a nevét is mindenki, amint illik.

1. **Összes.** Ez a szavunk újabban keletkezett a német *gesamt* és *sämtlich* magyar párjául. Háromféleképp használják. a) Egyes-számú gyűjtőnevekkel és *egész, együttes, teljes* jelentéssel: *die gesamt/e Belegschaft, az összes személyzet; die sämtliche Geistlichen* (Goethe), *az összes papság.* b) A német nyelv többesszámú főnevekkel is összekapcsolja ezeket a melléknöveket, kivált a *sämtlich*-et (jelentésük itt: *minden*), azért mi is többesbe tesszük a fő-

nevet *összes*-ünk után: *die gesamten Einwohner, az összes lakosok; Schillers sämtliche Werke, Schiller összes művei.* c) Legújabbán pedig már a nem gyűjtőneveket is egyesszámban hallhatjuk és olvashatjuk ilyenkor: *az összes bűn, az összes vendég, N. N. összes verse.* Tanúja voltam egy budapesti családban, hogy a nagyapa kijavította kis unokájának egy kifejezését, s azt kérdezte: „Hol szedted fel ezt a beszédet?” „*Az összes gyerek így beszél*“, válaszolta a leánya.

Horváth János a levélben kipécézett helyen (Msn. XVII. 2) e három szerkezet közül csak az elsőt hagyja jóvá (*az összes katonaság*), a másodikat (*az összes katonák*) idegennek bélyegzi. A harmadikat (*az összes katona*) szintén elítéli ugyan, mikor azt mondja, hogy az *összes* csak egyesszámú gyűjtőnévnek lehet a jelzője, de külön nem rója meg, nyilván azért, mert nem akadt olyan tanítványa, aki effélet írt volna dolgozatában: *az összes költő.* Laczó Viktor pedig (uo. 10) az első változatra nem tér ki, csak a másodikat állítja szembe a harmadikkal; *az összes miniszerek, így helyes* — mondja —, nem: *az összes miniszter.* Az előbbi felfogás szigorúbb, az utóbbi engedékenyebb. Lehetnénk még szigorúbbak is; mondhatnók, hogy egyáltalában kerülni kell az *összes*-t. A népnyelv nem is igen él vele, csupán az *összesen* határozószóval. Az *összes*-sel voltaképpen szegényítjük is nyelvünket, mert folytonos ismételtetése miatt kiszorulnak a használatból ezek a kifejezéseink: *minden vendég, valamennyi vendég, a vendégek mind.* Ebben a kérdésben tehát, mint sok másban is, különféleképp vélekedhetünk, s az okozta a felpanaszolt ellenmondást a két cikkíró között, hogy nem egyforma a nyelvérzékünk. Egyikünké kényesebb, másikunké kevésbé válogatós. Van, aki így beszél: „Mind elvitték a legéség elejét.” Más meg így: „Az összes tauglich fiatalembert elvitték“.

2. A *szörplé rpl* mássalhangzóbokra csakugyan ritkaság nyelvünkben. Talán nincs is olyan összetett vagy képzős, ragos szavunk, amelyben ilyen hangsoport volna. De ha a magyarban kevesebb is a mássalhangzótorlódás, mint — mondjuk — a szláv nyelvekben vagy a németben, azért a mi beszédünkben is összehalmozódnak néha a mássalhangzók az egymás mellé kerülő és együtt ejtett szavak határán, pl. éppen az *rpl* ebben a kapcsolatban: *kár pletykázni*, vagy magában a beküldött levélben: *Tisztelt szerkesztő (lt-sz), 1948 (nc-sz), hátrahagyott prózája (ttpr, a kiejtésben persze csak tpr), és efféle szavaink is vannak: ácsplajbász (cs-pl), arcsérülés (rc-s), porcleválás (rel) stb.*

3. Igyekszünk kikutatni azt a személyt, aki elesípte az *A* betűt ebből a feliratról: *Magyar Tudományok Akadémia könyvtárhivatala.* Ha kinyomoztuk, megkérjük, pótolja a hiányzó névelőt, mert lám, az egész Akadémiát kárpálják érte.

4. Hogy ez: *a Magyarosanban* „nem hangzik magyarosan“, és hogy „szébb lenne“ helyette *a Magyarosan hasábjain*, azt bizony nem gondoljuk. Igaz, hogy a *Magyarosan* tulajdonnév valójában *-an* ragos módhatározó, de alkalomadtán határozóragos szavakat is megtoldhatunk más határozóraggal; az *erősen-ben* egy *s* van, a *lassan-ban* kettő. A *Magyarosan* folyóiratcímét már annyira megszok-

tuk, hogy nem idegenkedhetünk ragozásától: *a Magyarosant, a Magyarosanban, a Magyaros nból, a Magyarosannak* stb. Ezeket a rövidebb formákon esupán az akadhat fönn, aki a kákán is esomót keres, és pontoskodva csak az ilyen körülményesebb, nehézkesebb kifejezőmódot akarja megengedni: olvastam *a Magyarosan folyóiratot, a Magyarosan hasábjáiból v. hasábjairól* tudom; *a Magyarosan folyóiratnak* már tizenhét évfolyama van.

5. A 29. lapot figyelmesebben kellett volna elolvasni, mert nem „a magyaros szóhasználat bizonyítására“ hivatkozunk ott Eötvösre. Nem magyarosságról és magyartalanságról van ott szó, hiszen magában véve a *ki, mely, mi* éppoly magyaros, mint az *aki, amely, ami*, és mindegyiket lehet magyartalanul használni. Csak azt fejtegeti az a cikk, hogyan terjedtek el lassan-lassan az irodalmi nyelvben is a hosszabb alakok. Éppen nagyon helyén van ott az Eötvösre való hivatkozás, mert Eötvös József — származásánál és élete körülményeinél fogva — nem is írhatott olyan népies magyarsággal, mint pl. Arany János, érthető tehát, hogy inkább az irodalmi nyelv hagyományos, régibb szóalakjait használta műveiben, a *ki, mely, mi* névmást, nem pedig az újabb, népies *aki-t, amelyik-et, ami-t*.

6. Hasonlóképp elszietett olvasás eredménye az Arany Jánosra vonatkozó megjegyzés is. A 31. lapon ugyanis egyebek közt ezt írjuk: „...sem a Kelemen őtől szerkesztett szótár, sem a Kelemen által szerkesztett szótár nem valami különösen magyaros kifejezés. ... már nagyon régóta meghonosult, tűrhető idegenségnek kell őket tekintenünk“. Nyilvánvaló ebből, hogy néhány sorral lejjeb megint nem „a magyarosság bizonyítása“ végett hivatkozunk Arany Jánosnak egy *-tól* ragos és *által* névtűs prózai mondatára, hanem csupán azért mert „Arany János ugyanabban a mondatban egymás mellett használja mind a két szerkezetet“. Azt mindnyájau tudjuk, hogy nagy íróművészünknek kétféle stílusa van. Verseit a népiesség által már megújódott költői nyelven írta, de prózai stílusa még nem a mai próza. természetesen nem is lehet az. Ebből azonban korántsem következik, hogy Arany prózájára egyáltalában tilos hivatkozni, mert az a nyelvérzék, amelynek sugallatából a levélíró szerint is olyan „tűneményesen gördülő és magyar“ versek fakadtak, akkor sem szunnyadt egészen, amikor a költő prózára fordította a szót.

7. Nem hisszük, hogy „a tanár urak az *által* lenezésére“ oktatnák az ifjúságot, s a diákok lenéznék „Arany Jánost, amiért a Tetemrehívásban ezt írja: Döbbenet *által* a szív ere fagy“. A tanár urak olvasni is szoktak, és bizonyára tudják, hogy az *által* nem mindenestűl elvetni való eleme nyelvűnknek, noha rosszul használni ezt is lehet mint minden szót. A Magyar Nyelv nem nagyon régen közölt egy cikket az *által* védelmére (XXXVIII, 129).

8. *Sora* is van *sorja* is van, Szegény embernek szegény a *sora*. Krumpli az ebéd, bab a vacsora — mondja az ismert nőta. De Arany Toldijában ezt olvassuk: Toldi Lőrincének most van-e a torja? Vagy menyegzőjének hozta így a *sorja*? (II, 4). Csűry Bálint Szamosháti Szótárában is ilyen mondatokat találunk: Hát bizony nehéz a szegény ember *sorja*. Így megyen a világ *sorja*. —

A *sorjában* határozószó *-ja* birtokos személyraggal állapodott meg, ámbar a főnevet a köznyelvben *-a* raggal mondjuk; a szövegnek első *sora*; várjon *sorára*. Így beszélünk tehát a mai köznyelvi és irodalmi nyelvszokás szerint; a sértettek *sorjában* felvonulnak; ő is a sértettek *sorában* ül.

Ráadásul legyen szabad minékünk is megjegyezni, hogy a Magyarosánban nem *oldalak* vannak, hanem *lapok*, csak a német folyóiratnak van 1., 2. stb. *oldala* (*Seite*); a magyar könyvben *lapszámolás* van, az olvasó *lapszéli* jegyzeteket írhat bele. Aztán aki olyan nagyon vigyáz a magyarosságra (jól teszi!), ne írja ezt se: *kétségbevonom*, mert ez egy kissé németes ízű, ha már meghonosult is (*in Zweifel ziehen*). Végül *reáhivatkozik* ige nincs, tehát nem így kell írni: *reáhiva.kozni* hanem így: „*reá hivaikozni* nem tanácsos”, mert ez azt jelenti, hogy *reája* (*őreá, arreá*) hivatkozni. A *reá* itt nem igekötő, hanem határozószó, ennél fogva nem írjuk egybe az igével. Igekötő pl. ebben: *reábir v. rábir* valakit valamire; ilyenkor egybeírjuk igéjével (l. Msn. XVI, 26). N. J. B.

K. J.-nak. A *hisz* igének többféle használata, illetve jelentés-árnyalata van: *hisz* valamit, valakinek, valakiben; *hisz* (= vél) valamit valaminek; úgy hiszem, azt hiszem (= vélem, gondolom) stb. Ezek közül Ön jól érzi a *hisz valakinek* és a *hisz valakiben* különbségét. Az első azt jelenti, hogy valakinek a kijelentését, magatartását igaznak, őszintének tartom; a második azt, hogy feltétlen bizalmam van valakiben vagy valamiben, mintegy hittel *hiszek* benne azaz nemesak külső megnyilatkozásai, hanem egész lénye megdönthetetlen bizonyosságot jelent számomra. Ezt jelzi világosan az igéhez járuló kétféle határozórag: az eredetileg külső helyviszonyt, ú. n. véghatározót jelentő *-nak, -nek* (nekimegy a falnak, nekiesik) és a belső helyviszonyt kifejező *-ban, -ben*. Sauvageot francia szótára az első jelentésre a következő magyar példákat idézi: *elliszi neki, ha hinni lehet neki, hihetek-e a szememnek?, nem hisz a szemének, nem hisz az Istennek sem!, vakon hisz neki*. A második csoportba tartoznak a következő példái: *hisz Istenben, az örök életben, a csodákban, valakinek a szavában; nem hiszek egy szavában sem* (azaz valakit lényénél fogva teljesen megbízhatatlannak tartok; viszont Csokonai verssora a csaló látszatra utal: *Hittem szép szavadnak: Mégis megesalál*). Hozzátehetjük még: *hisz az emberekben, a jószágban, az igazságban, egy eszmében, a békében*. A *-ban, -ben* ragot a *hisz* ige mellett tehát főként gondolati fogalmat jelentő névszókhoz tesszük. K. M.

Hibaigazítás. Előbbi füzetünk 33. lapján a jegyzet 3. sorában közölt adat helyesen 50: 11 (Rubinyi cikke).

A kiadásért felelős: Gergely J. Pál.

49.873. — Egyetemi Nyomda NV., Budapest. (F.: Tirai Richárd.)

MAGYAROSAN.

**A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő
Bizottságának folyóirata.**

A Magyarosan 1949-i évfolyama előreláthatóan szintén három kétfős füzetben jelenik meg. Egyes szám ára 2 forint, előfizetés egy évre 6 forint. Az előfizetési díjat a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának 44.888. számú postatakarékpénztári folyószámlájára tessék befizetni vagy postautalványon beküldeni a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalának: Budapest, V., Akadémia-utca 4.

Kovalovszky Miklós szerkesztő címe: Kispest, Klapka-utca 13. sz. A szerkesztőséget illető küldemények (kéziratok, levelek, kérdések, lappéldányok, könyvek) ide címezendők.

MAGYAR NYELV.

A Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóiratából, a Magyar Nyelvből a XLV., 1949-i évfolyam első, 6 íves füzete megjelent.

A Magyar Nyelv előfizetői a Magyarosant féláron kapják.

A Társaság címe: Budapest, VIII., Múzeum-körút 4., C épület. Postatakarékpénztári folyószámlájának száma 18.144.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ÚJABB KIADVÁNYAI

Magyar Etymologiai Szótár, XVII. füzet (gam-bit—gaz). 962—1159 lap	ára 40 frt
Balassa-kódex. XXXIV + 196 lap, hasonmás kiadás	" 80 "
Guary-kódex. 134 lap, hasonmás kiadás	" 60 "
Ila Bálint: Gömör megye. III. köt. 355 lap	" 40 "
Keréjkártó Béla: A geometria alapjairól II. (Projektív geometria.) 613 lap	" 60 "
Archaeologiai Értesítő III. f. VII—IX. köt. 448 lap	" 160 "
Navratil Ákos: A nemzeti vagyon sorsa a háborúban. 68 lap	" 8 "
Zsigmond Ferenc: Orosz hatások irodalmunkban. 78 lap	" 12 "
Láng Nándor: Egy pannóniai föliratról. 22 lap	" 6 "
Szabó István: A jobbágy birtoklása az örökös jobbágyság korában. 77 lap	" 16 "
Irodalomtörténeti Közlemények 1944—1945. évi II., befejező füzet. 231 lap	" 12 "
Akadémiai Értesítő 480. füz. 1948. 80 lap	" 6 "
A magyar helyesírás szabályai. 1946. 8. kiadás 4. lenyomat. 112 lap	" 3 "
Horváth János: A magyar vers. 1948. 314 lap..	" 30 "
Kerecsényi—Bisztray: A magyar próza. II. k., kötve	" 90 "
Ligeti Lajos: Egy XII. századi mandzsu-tunguz írás. 44 lap	" 6 "
Beke Ödön: Szókincs és néphagyomány. 26 lap ..	" 4 "
Veress Endre: Báthory István király levélváltása az erdélyi kormányal	" 45 "

•

A MAGYAROSAN régebbi évfolyamaiból egyes számok kaphatók, füzetenként 1 forintért.

A kiadványok kaphatók a M. Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalában: Budapest, V., Akadémia-utca 4.